

ISSN (Online) 2786-7498

ISSN (Print) 2708-339X

LEGAL BULLETIN

«KROK» UNIVERSITY

Kyiv
2024

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2024-11

Legal Bulletin

ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК»

“KROK” UNIVERSITY

Issue 1 (11)

Випуск 1 (11)

Kyiv/Kiїв 2024

Збірник наукових праць «Legal Bulletin» є правонаступником видання «Правничий вісник Університету «КРОК» (свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №24369- 14209ПР від 26.03.2020). Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України №185 від 20.02.2023 р. збірник наукових праць «Legal Bulletin» включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія "Б".

Міжнародні бази та каталоги, що індексують видання:

- Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Вищого навчального закладу «Університету економіки та права «КРОК».

«Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 1 (11). – К., 2024. – 140с.

Одинадцятий випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК» та Варшавської економічно-гуманітарної академії, а також інших закладів вищої освіти і науково-дослідних установ України. Розраховано на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також з інших питань, пов'язаних з фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями з проблем застосування права.

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №6 від 28.03.2024 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №24369-14209ПР від 26.03.2020

The collection of scientific works "Legal Bulletin" is the legal successor of the "Legal Bulletin of the "KROK" University edition (Certificate of the Ministry of Justice of Ukraine of printed mass media KB №24369-14209PR 26.03.2020). In accordance with the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 185 dated July 20, 2023, the collection of scientific works "Legal Bulletin" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine, category "B".

International databases and catalogs indexing publications:

- International Center for Periodicals (ISSN International Centre, Paris);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi;
- Institutional repository of the University of Economics and «KROK» rights.

“Legal Bulletin”: Collection of Scientific Works. “KROK” University. Iss.1 (11). Kyiv. 2024. pp. 140.

The eleventh issue of the Bulletin contains articles by scientists from University of Economics and Human Sciences in Warsaw and «KROK» University, as well as other higher educational institutions and research institutions of Poland and Ukraine. It is designed for scientific and pedagogical workers of higher educational establishments, aspirants, masters, practitioners in the fields of theory and history of state and law, constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal- procedural, economical, financial, international law, as well as in other problem aspects concerning theoretical and applied researches of the application of law.

*Recommended for printing by Scientific Council of "KROK"
University (protocol № 6 28 March 2024)*

*Certificate of State Registration of printed mass media in Ukraine:
KB №24369-14209PR 26.03.2020*

Головний редактор:

Француз А.Й. (Україна) доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи (юридична освіта), Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Відповідальний секретар:

Степаненко Н.В. (Україна) доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Члени редколегії:

Юридичні науки

Міхневич Людмила Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного та кримінального права КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Україна

Скоморовський Віталій Богданович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Дідич Тарас Олегович, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи (навчальна

робота) навчально-наукового інституту права Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Губська Олена Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, Україна

Корольова Вікторія Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Палашакова Даніела, доктор хабілітат, професор, професор технічного університету у Кошиці, Словацька Республіка

Stanislaw Leszek Stadniczenko, доктор хабілітат, професор керівник кафедри державного права і прав людини Опольського Університету, м. Ополе, Республіка Польща

Editors-in-Chief:

Anatoliy A.Yo., Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work (Legal Education), Higher Educational Institution «KROK University of Economics and Law

Executive Editor:

Stepanenko N.V., PhD, Associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution «KROK University of Economics and Law»

Members of Editorial Board:

Legal Sciences:

Lyudmila Mikhnevich, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Constitutional and Criminal Law of KNEU Vadym Hetman, Ukraine

Vitaliy Skomorovsky, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution «KROK University of Economics and Law», Ukraine

Tetiana Frantsuz-Yakovets, Doctor of legal sciences, Professor, Head of the department of Constitutional, International Law and Public Law disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University «Odesa Law Academy», Ukraine

Taras Didych, Doctor of Law, Professor, Deputy Director of Scientific and Pedagogical Work (Study Work) of the Educational

and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

Olena Gubska, Doctor of Legal Science, Professor, Ukraine

Viktoriya Koroleva, Candidate of Legal Science, associate Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines, Higher Educational Institution «KROC University of Economics and Law», Ukraine

Daniela Palaščakova, Doctor of Habilitation, Professor, Technical University in Košice, Slovak Republic

Stanislaw Leszek Stadniczenko, Doctor of Habilitation, Professor, Head of the Department of State Law and Human Rights, Opole University, Opole, Republic of Poland.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Биков О.М., Старков І.О. Загальнотеоретичні аспекти забезпечення прав людини в умовах війни 10

Биков О.М., Лисенко Я.О. Вплив державної політики у сфері захисту прав людини на розвиток демократичної держави 16

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Биков О.М., Лисиця С.В. Нормативно-правове регулювання створення та діяльності холдингових компаній 23

Француз А.Й., Цирин К.Л. Генеза господарського права і правового захисту у сфері господарювання 30

Доляновська І.М., Долянівська Я.Л. Медіація як один з ефективних способів врегулювання конфліктів в господарському судочинстві 35

Доляновська І.М., Сидоренко А.А. Особливості визначення місця проживання дитини в сімейній медіації 42

Григорчук М.В., Змерзлий Д.Р. Протидія тіньової економіки у сфері господарської діяльності 50

Корольова В.В., Ніколенко Б.С. Деякі цивільно-правові аспекти щодо надання детективних послуг

Григорчук М.В., Зверіченко М.О. Правові підстави здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану 57

Гавриленко О.О. Правове регулювання відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами за законодавством України 64

Загребельна Н.А., Бакуменко А.В. Захист конфіденційності та приватності в умовах розширеного застосування штучного інтелекту 72

Гнілуша С.І. Правова реальність безпекових угод україно-канадського партнерства: теоретико-правові виміри 79

Француз-Яковець Т.А., Нізруца О.О. Нормативні документи міжнародних

спортивних організацій як метод регулювання правовідносин у сфері спорту 86
в Україні

92

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Чернетченко О.М., Гребеник В.І. Правове регулювання соціальних прав у державах центральної та східної Європи (70-ті роки ХІХ ст. – 30-ті роки ХХ ст.) 99

Биков О.М. Інформаційна безпека як детермінанта збереження української державності в умовах ведення війни 109

Горелова В.Ю. Роль цифровізації державних послуг в якості гарантій прав людини на взаємодію з державою та взаємну відповідальність в Україні 116

Корольова В.В., Софина І.В. Функціональне призначення національної поліції України 123

Степаненко Н.В., Фірсов Д.Ю. Обов'язковість виконання судового рішення правонаступником вибулої сторони виконавчого провадження 128

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Чернетченко О.М., Микитенко О.Б. Правова природа договору про надання детективних послуг 133

CONTENT

CHAPTER 1. THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW, HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDENTS; CONSTITUTIONAL, MUNICIPAL, PHILOSOPHY OF LAW

Bykov O.M., Starkov I.O. General theoretical aspects of ensuring human rights in conditions of war 10

Bykov O.M., Lysenko Y.O. Influence of state policy in the field of human rights protection on the development of a democratic state 16

SECTION 2. CIVIL LAW AND PROCESS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE AND INTERNATIONAL LAW; ECONOMIC AND ECONOMIC PROCEDURAL LAW

Bykov O.M., Lysytsia S.V. Legal regulation of creation and activities of holding companies 23

Frantsuz A.Yo., Tsyryn K.L. Genesis of economic and legal protection in the field of management 30

Dolianovska I.M., Dolyanivska Y.L. Mediation as one of the effective methods of conflict resolution in commercial litigation 35

Dolianovska I.M., Sydorenko A.A. Features of determining the child's place of residence in family mediation 42

Hryhorchuk M.V., Zmerzlyi D.R. Combating the shadow economy in the sphere of economic activities 50

Koroleva V.V., Nikolenko B.S. Some civil-legal aspects regarding the provision of detective services 57

Hryhorchuk M.V., Zverichenko M.O. Legal grounds for carrying out business activities under the conditions of marital state 64

Havrylenko O.O. Legal regulation of compensation for damage, caused by law enforcement bodies, according to the legislation of Ukraine 72

Zahrebelna N.A., Bakumenko A.V. Protection of confidentiality and privacy in the context of widespread use of artificial intelligence 79

Hnilusha S.I. Legal reality of security agreements of the ukrainian-canadian partnership: theoretical legal dimensions 86

Frantsuz-Yakovets T.A., Nihrutsa O.O. Legislation of international sports organizations as a method of regulating legal relations in the sphere of sports in Ukraine 92

**SECTION 3. LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW;
ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE PROCESS;
FINANCIAL, INFORMATIONAL, LAND LAW**

- Chernetchenko O.M., Hrebenyk V.I.* Social rights legal regulation in states of central and eastern Europe (1870s-1930s) 99
- Bykov O.M.* Information security as a determinant of preserving Ukrainian statehood in times of war 109
- Horielova V.Yu.* The role of digitalisation of public services as a guarantee of human rights to interact with the state and mutual responsibility in Ukraine 116
- Koroleva V.V., Sofina I.V.* Functional designation of the National Police of Ukraine 123
- Stepanenko N.V., Firsov D.Yu.* Mandatory execution of the court decision by the legal successor of the abandoned party to enforcement proceedings 128

**SECTION 4. CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCESS; CRIMINAL
ENFORCEMENT LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINALISTICS;
FORENSIC EXAMINATION; INVESTIGATIVE ACTIVITY**

- Chernetchenko O.M., Mykytenko O.B.* Legal nature of the contract for the provision of detective services 133

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ
ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ,
МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

УДК 342.7

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A1

**ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

Старков І.О.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: Starkovio@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9268-1728>*

Биков О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
вул. Табірна, 30-32, м. Київ, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

**GENERAL THEORETICAL ASPECTS OF ENSURING HUMAN RIGHTS IN
CONDITIONS OF WAR**

Starkov I.O.,

*Postgraduate student of the University of Economics and Law «KROK»
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: Starkovio@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9268-1728>*

Bykov O.M.,

*Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University
Tabirna St., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню питань взаємовпливу прав людини та воєнного стану. Тематика є вкрай актуальною, оскільки розпочате повномасштабне збройне вторгнення посягнуло не тільки на територіальну цілісність, незалежність та суверенітет України, але й завдало великої шкоди всьому населенню держави. Введення воєнного стану на території України з 24 лютого 2022 року було викликано необхідністю захисту держави та відсічі агресії росії, разом з тим це призводить до обмеження певних прав та свобод людини і громадянина. Воєнний стан необхідно розглядати як засіб відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи. Відповідно, права людини визначають межі діяльності публічної влади щодо введення воєнного стану та засоби, що нею використовуються. При цьому низка прав не може бути обмежена, а обмеження інших прав не може знищувати їх сутність. Окрім визначення прав людини, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, конституційно-правові норми визначають особливості реалізації окремих прав за досліджуваних обставин: права на власність та права на працю.

У даній статті автори звертають увагу на важливості конституційно-правового регулювання суспільних відносин щодо обмеження прав людини в особливих умовах. Наголошено, що права людини є тим засобом, що

обмежують публічну владу, запобігаючи їй свавілля.

Система захисту прав людини під час війни включає правові заходи, встановлені нормами національного та міжнародного права. У науковій статті автори дослідили національні заходи захисту прав людини під час війни, такі як: захист органами публічної влади; захист громадськими організаціями; самозахист; конституційне право на звернення; діяльність органів прокуратури та органів внутрішніх справ; судовий захист та контроль. Також у статті було розглянуто міжнародні механізми захисту прав людини, які передбачені нормами міжнародного гуманітарного права та інститутом міжнародного захисту прав людини.

Ключові слова: війна, воєнний стан, повномасштабне вторгнення, конституція, міжнародні норми, права людини.

Формул: 0, рис.: 0, табл.:0, бібл.:10.

Abstract. The article is devoted to clarify the issues of mutual influence of human rights and martial law. The topic is extremely relevant, since the launched full-scale armed invasion encroached not only on the territorial integrity, independence and sovereignty of Ukraine, but also caused great damage to the entire population of the country. The introduction of martial law on the territory of Ukraine from February 24, 2022 was caused by the need to protect the state and repel Russian aggression, at the same time, it leads to the restriction of certain rights and freedoms of a person and a citizen. Martial law should be seen as a means of restoring the conditions under which people can effectively exercise their rights and freedoms. Accordingly, human rights determine the limits of the public authority's activity regarding the introduction of martial law and the means used by it. At the same time, a number of rights cannot be limited, and the limitation of other rights cannot destroy their essence. In addition to defining human rights that cannot be restricted under martial law, constitutional and legal norms determine the specifics of the realization of individual rights under the circumstances under study: the right to property and the right to work.

In this article, the author draws attention to the importance of constitutional and legal regulation of social relations regarding the restriction of human rights in special conditions. It is emphasized that human rights are the means that limit public power, preventing its arbitrariness.

The system of protection of human rights during wartime includes legal measures established by the norms of national and international law. In the scientific article, the author investigated national measures for the protection of human rights during the war, such as protection by public authorities; protection by public organizations; self-defense; constitutional right to appeal; activities of prosecutor's offices and internal affairs bodies; judicial protection and control. The article also considered the international mechanisms for the protection of human rights, which are provided for by the norms of international humanitarian law and the institute of international protection of human rights.

Keywords: war, martial law, full-scale invasion, constitution, international norms, human rights.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія російської федерації проти України набула повномасштабного характеру (а фактично вона була розпочата ще у далекому лютому 2014 року), правові гарантії захищеності прав людини опинилися під великою небезпекою. Вторгнення російських військ на територію України стало причиною введення Президентом України режиму воєнного стану. Нові реалії поставили під загрозу пешорядні людські права, в тому числі і право на життя. Міжнародний правовий порядок виявився, на жаль, безсилим перед новими викликами, і сьогодні ми є свідками формування нових тенденцій у міжнародній політиці та нових механізмів виходу з неприємних ситуацій.

Права людини, які гарантує Конституція України, є невідчужуваними та непорушними (про це зазначено у ст. 21). Необхідно зауважити, що існують права людини, які мають рівень так званих абсолютних прав, сюди ми можемо віднести право на

життя, заборона катувань та інше. Тобто не можливо жодних відступів та жодних обмежень у здійсненні цих прав, навіть при умові надзвичайного та воєнного стану. Враховуючи той факт, що уже понад 500 днів триває важка та запекла війна і багато наших регіонів перебувають під окупацією, деякі права людини можуть бути обмежені (ст. 64 Конституції України), йдеться мова про наступні права, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України, це: недоторканість житла, таємниця листування, свобода думки і слова, проводити мітинги, право на освіту тощо. Проте таке обмеження не може бути наслідком вилучення у людини самої сутності цього права. Надзвичайно актуальним у контексті захисту прав людини є рішення у справі КСУ, з короткою назвою «справа про посилений соціальний захист військовослужбовців». У ньому, зважаючи на реалії сьогодення, пов'язані зі збройною агресією рф проти України, було захищено право військовослужбовців ЗСУ та інших військових фор-

мувань. КСУ підкреслив головну роль ЗСУ та інших формувань, що «здійснюють ефективний захист Української держави та всього Українського народу», відзначив, що найвищим державним інтересом є «підтримання високого рівня обороноздатності», а підтримка військовослужбовців ЗСУ є «одним із засобів розширення оборонних можливостей держави». З цього і випливає, що дана тематика є вкрай актуальною на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що висвітлення предмету дослідження ґрунтується на теорії прав людини, яка виходить з природного, невідчужуваного та невід'ємного характеру прав людини. Положення цієї теорії часто та системно досліджувалось у роботах таких вітчизняних науковців та юристів, як: С. Головатий, Д. Гудима, М. Козюбра, А. Кучук, В. Лемак, П. Рабінович, М. Савчин та ін.

Ми погоджуємось із тезою відомого науковця А. Кучука, який у своїх наукових працях зазначає те, що «сьогодні більшість держав визнала існування невід'ємних (природних) прав людини. Це своєю чергою спричиняє необхідність реалізації принципу «держава для людини», а не «людина для держави» [1, с. 238]. Дане положення має доволі значну важливість під час з'ясування забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Деякі аспекти обмеження прав людини висвітлила у своїх фундаментальних працях В. Обушко, відзначаючи вичерпність переліку прав, які можуть бути обмежені за досліджуваних автором умов, а також можливість тимчасового відступу від приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2, с. 59-60]. Особливості реалізації права на працю в умовах воєнного стану стало предметом дослідження вченої Т. Занфірової. «У разі запровадження воєнного стану особи, котрі перебувають на території, на якій уведено цей правовий режим, позбавляються частки свободи праці на користь публічних потреб та інтересів: воєнний стан передбачає запровадження трудової повинності, що за своєю сутністю є примусовою працею, оскільки відповідає критеріям примусу, однак не вважається такою» [3, с. 79]. Окремі аспекти забезпечення прав людини в умовах воєнного стану досліджували такі вітчизняні науковці, як О. Арсентьєва, Т. Занфірова, С. Кузніченко, В. Обушко, Г. Татаренко та ін.

Формування цілей статті. Метою статті є висвітлення та дослідження загальнотеоретичних аспектів забезпечення прав людини в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначалось вище, лютий 2022 року укорінився в пам'ять кожного українця, оскільки росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію нашої суверенної держави, причому свідомо знехтувавши нормами міжнародного права. Російська федерація почала фізично знищувати населення нашої держави, руйнувати інфраструктурні та житлові об'єкти держави, порушивши тим самим права, свободи та інтереси людини, які гарантовані їм нормами національного та міжнародного права. Наявність загрози національній безпеці обумовило необхідність введення 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 воєнного стану на всій території України з метою спрямування діяльності органів системи охорони та оборони України на оборонний характер з метою відсічі агресивних дій російської федерації [4].

Воєнний стан в Україні характеризується як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. В Україні воєнний стан було введено із 05 год. 30 хв. 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Після чого продовжено з 5 години 30 хвилин 26 березня ще на 30 діб – до 25 квітня. Пізніше продовжили на 90 діб – до 25 серпня. Потім воєнний стан було продовжено ще кілька разів. З моменту запровадження воєнного стану, можна стверджувати той факт, що автоматично відбувається обмеження певних прав громадян, однак ці обмеження ніяким чином не стосуються права на захист людини під час війни. Воєнний стан не може бути використаний для того, щоб «відмовитись» від свого обов'язку забезпечувати права людини. Сам воєнний стан вводиться задля відновлення умов, за яких людина зможе ефективно реалізовувати свої права та свободи. Оскільки у преамбулі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначається, що метою цього нормативно-правового акту є «гарантії прав та свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб».

Найчастіше в умовах війни беззахисним стає основне право людини – це право на життя. Ця страшна війна призводить до жорстоких вбивств, важких тілесних ушкоджень, викрадення людей та дітей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і прав на гідність та недоторканність. Крім того, завдання шкоди здоров'ю внаслідок травмувань, неможливість доступу до медицини – є порушенням права людини на охорону здоров'я. Пошкодження або руйнування майна, порушення права власності у результаті відібрання майна, обмеження прав людини на окупованій території, відібрання дітей та розлучення із батьками, порушення права на освіту тощо. Як би прикро це не звучало, однак цей перелік порушень не є вичерпним, але існуюча система правових форм та способів захисту допоможе відновити порушене право та відшкодувати завдану шкоду нашому населенню.

Відповідно до норм Конституції України передбачена можливість здійснення громадянами дій, спрямованих на захист їх прав і свобод, таких як: захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань; об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод; проводити збори, мітинги та демонстрації; направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади; захищати в суді свої права і свободи; звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або органів [4]. Найбільш відомими формами захисту прав, свобод та інтересів людини є: захист органами публічної влади (адміністративна форма); захист громадськими організаціями (громадська форма); самозахист; конституційне право на звернення; діяльність органів прокуратури; діяльність системи органів внутрішніх справ; судовий захист та контроль тощо.

Особливе місце у системі гарантій займає Президент України, саме він зобов'язаний сприяти формуванню відповідних методів нагляду та забезпечення реалізації прав і свобод людини й громадянина, створювати

умови нетерпимого ставлення до будь-яких випадків порушення таких прав і свобод [5].

В Україні на хорошому та професійному рівні функціонує інститут Уповноваженого з прав людини, він в першу чергу покликаний виконувати публічно-представницьку функцію, його діяльність доповнює існуючі засоби захисту прав і свобод громадян [6].

Судова форма захисту прав і свобод завжди виступає однією з найефективніших, оскільки здійснюється однією з гілок влади та гарантована Конституцією.

Війна, яка триває, щодня продовжує активно вносити значні корективи щодо реалізації прав людини на захист і є наразі практично основним джерелом порушення прав й свобод людини та громадянина, оскільки кожного дня завдає матеріальну та моральну шкоду громадянам нашої чудової та нескореної дежави. Притягнути до відповідальності винних осіб на сьогоднішній день просто нереально, оскільки військова агресія з боку росії не припиняється, але всі факти порушення прав та свобод громадян повинні належним чином фіксуватися.

Держава, створюючи та підтримуючи належне підґрунтя для захисту та допомоги своїм громадянам під час військової агресії російської федерації, за спільною ініціативою Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим створили веб-платформу для ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини російською федерацією [7]. Головною і основною метою її створення є збір доказів для захисту та представництва України в Європейському суді з прав людини і в міжнародному суді ООН.

Міжнародні форми та способи захисту прав людини під час війни містяться у нормах міжнародного гуманітарного права. Це саме та галузь міжнародного права, що визначає ключові норми й принципи захисту прав людини, містить обмеження щодо застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: по-перше, щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; по-друге, обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише у тому, щоб

послабити військовий потенціал супротивної сторони [8, с. 287].

Основою формування сучасного міжнародного гуманітарного права є взаємодія двох його джерел – гаазького та женецького прав. Гаазьке право, або право війни регламентує права та обов'язки воюючих сторін під час проведення військових операцій та обмежує вибір засобів спричинення шкоди. Основу сучасного Женецького права складають чотири конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.: 1) Конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях; 2) Конвенція про покращення участі поранених і хворих осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; 3) Конвенція про поводження з військовополоненими; 4) Конвенція про захист цивільного населення під час війни і Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р.: Додатковий протокол I до Женецьких конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол II до Женецьких конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру і Додатковий протокол III до Женецьких конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 08 грудня 2005 р. Всі чотири Женецьких конвенції ратифіковані Україною 03.07.54 р. із застереженнями, які пізніше були зняті; Додаткові протоколи I II, ратифіковані 18.08.89 р., а Протокол III – 22.10.2009 р. Всі ці вище зазначені нормативно-правові акти являють собою систему правил, спрямованих на захист прав людини під час збройних конфліктів. Їх дотримання є обов'язковим у разі будь-якого збройного конфлікту міжнародного характеру (за участю двох чи більше держав) або неміжнародного характеру (в межах однієї держави) [9, с. 128-129].

У нормах міжнародного гуманітарного права зобов'язання держави з переслідування винних у воєнних злочинах передбачені у тексті конвенції, натомість у європейському праві з прав людини обов'язок переслідування осіб, винних у найтяжчих порушеннях прав людини, сформульовано у

практиці Європейського суду з прав людини, як так зване «процедурне зобов'язання» відповідно до статей 2 та 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Європейський суд з прав людини кваліфікацію ситуації збройного конфлікту не здійснює, що є аксіоматичним для будь-якого застосування норм міжнародного гуманітарного права. Європейський суд з прав людини займається встановленням наявності чи відсутності порушення державою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, він застосовує лише міжнародне право захисту прав людини та не повинен, згідно з Конвенцією, визначати чи держава діяла у відповідності з Женецькими конвенціями про захист жертв війни (1949 р.) або Додатковими протоколами до них [10, с. 141]. Необхідно обов'язково відмітити й інші міжнародні документи, які забезпечують захист права людини, а саме: Європейська соціальна хартія (1961 р.), Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (1987 р.) та ряд інших.

Висновки. Отже, дослідивши дане питання ми дійшли висновку, що правова система включає як національні, так і міжнародні форми та способи захисту прав людини під час війни, кожен з яких може бути використано особами, які зазнали протиправних дій під час війни. Доволі важливим аспектом є необхідність забезпечення прав людини за будь-яких обставин, особливо, коли населення є найбільш уразливим через значні воєнні дії. Для фіксації всіх випадків порушення прав людини на території нашої держави органи державної влади, з метою збору доказів щодо кожного кримінального та іншого правопорушення, яке було скоєно через збройну агресію російської федерації, створили міждержавну платформу для формування доказової бази злочинних дій, які щодня скоює російський народ. Зазначені нововведення є дуже доречними на сьогодні, оскільки вони будуть сприяти спрощенню формалізованості звернення громадян щодо захисту їх порушених прав під час війни.

Література:

1. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД, 2017. 312 с.

2. Обушко В.В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: мат-ли III Міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпро, 15 березня 2019 р. Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 59-60.
3. Занфірова Т. Забезпечення принципу свободи правці в умовах воєнного стану. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 77-80.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 05.07.2023).
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381> (дата звернення: 23.02.2022).
6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. Дата оновлення 07.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 18.02.2023 р.).
7. Створено єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvoreno-yedinij-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoyu-federacijeyu> (дата звернення: 18.02.2023 р.).
8. Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. №4(22). 2022. С. 280-291.
9. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. За загальною редакцією Т.Л. Сироїд. Харків: Право, 2019. 494 с.
10. Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Вип.70. 2022. С. 141-145.

References:

1. Kuchuk A.M. Theoretical foundations of legal polycentrism: monograph. Dnipro: Dniprop. state University of Internal Affairs cases; Lira LTD, 2017. 312 p.
2. Obushko V.V. Limitation of human and citizen rights in the conditions of the introduction of martial law in Ukraine. International and national security: theoretical and applied aspects: materials III International. science and practice conference, Dnipro, March 15, 2019. Dnipro: DDUVS, 2019. P. 59-60.
3. Zanfirova T. Ensuring the principle of freedom of government in the conditions of martial law. Entrepreneurship, economy and law. 2017. No. 4. P. 77-80.
4. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 64 of February 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. (Date of application July 5, 2023).
5. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Date of update: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381> (date of application: 02/23/2022).
6. About the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for human rights: Law of Ukraine dated 12.23.1997 No. 776/97-VR. Date of update 05/07/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#top>. (date of application 02/18/2023).
7. A single national portal has been created to collect facts on human rights violations by the Russian Federation. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvoreno-yedinij-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoyu-federacijeyu>.
8. Motsa A.A., Motsa V.V. Human rights under martial law. Scientific perspectives. No. 4(22). 2022. P. 280-291.
9. International public law. International protection of human rights: training. manual. Under the general editorship of T.L. Raw food Kharkiv: Pravo, 2019. 494 p.
10. Razumovsky O.S. Protection of human rights related to the violation of Art. 2 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950) in conditions of armed conflict. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, Issue 70. 2022. P. 141-145.

Стаття надійшла до друку 12.01.2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A2

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Биков О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університету економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Лисенко Я.О.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: lysenkoyo@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0922-3944>*

INFLUENCE OF STATE POLICY IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS PROTECTION ON THE DEVELOPMENT OF A DEMOCRATIC STATE

Bykov O.M.

*Doctor of Laws, Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Lysenko Y.O.,

*PhD student, «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: lysenkoyo@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0922-3944>*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу державної політики у сфері захисту прав людини на розбудову демократичної держави, аналізу формування державної політики та її нормативно-правового закріплення. У процесі пізнання цієї теми також вивчається взаємозв'язок між демократичним устроєм держави та охороною прав людини. Крім того, у статті розглядаються створені такою політикою способи захисту прав людини та громадянина.

У цій праці автори також визначають поняття «державна політика» як специфічну діяльність державної влади з управління та керівництва суспільством, зокрема здійсненням публічної влади та участю населення в управлінні державними справами. У статті детально проаналізовано поняття демократії, яке визначається як «влада народу», та вказано на необхідність формування демократичної держави в Україні, що вимагає гарантування прав людини як основоположного принципу народовладдя.

Також підкреслюється, що формування державної політики є ключовим чинником у забезпеченні реалізації прав людини та розвитку суспільства. Узагальнюючи, автори відзначають, що вдосконалення класифікації прав людини та державної політики сприяє більш ефективному захисту прав і свобод громадян, сприяє розвитку демократичної держави та формуванню стратегічних напрямків розвитку суспільства.

Детально розглядаються механізми судового та адміністративного захисту прав людини, а також важлива роль омбудсмена у забезпеченні додержання прав людини. Так, інститут омбудсмена спрямований на контроль за дотриманням конституційних прав і свобод, а також на захист прав громадян від можливих порушень. Натомість адміністративний механізм захисту прав, який дозволяє громадянам звертатися з скаргами про порушення їхніх прав до вищих органів державної влади або місцевого самоврядування. Особлива увага приділяється конституційним гарантіям прав людини, що зазначено у Конституції України.

Крім того, Україна закріплює важливі принципи гарантії прав і свобод людини в своїй Конституції, а також визнає державний контроль і відповідальність за захист цих прав.

Таким чином, вдосконалення державної політики у сфері захисту прав людини сприяє не лише ефективному захисту прав громадян, але і розвитку демократичної держави та формуванню стратегічних напрямків розвитку суспільства.

Ключові слова: державна політика, права людини, демократія, державна політика у сфері захисту прав людини.

Формул: 0; **рис.:** 0, **бібл.:** 10.

Abstract. *The article is devoted to studying the impact of state policy in the field of human rights protection on the development of a democratic state, analyzing the formation of state policy and its normative legal framework. In the process of exploring this topic, the interaction between the democratic structure of the state and the protection of human rights is also studied. Additionally, the article examines the methods of protecting human rights and citizens.» created through such policies.*

The author also defines the concept of «state policy» as a specific activity of state authorities in managing and directing society, including the exercise of public authority and citizen participation in state affairs. The article provides a detailed analysis of the notion of democracy, defined as «the rule of the people,» and emphasizes the necessity of forming a democratic state in Ukraine, which requires guaranteeing human rights as a fundamental principle of popular governance.

The authors underline that the formation of state policy is a key factor in ensuring the realization of human rights and societal development. In conclusion, they note that improving the classification of human rights and state policy contributes to more effectively protect the rights and freedoms of citizens.» , fosters democratic state development , and shapes strategic directions for societal development.

The mechanisms of the judicial and administrative protection of human rights is considered in detail, as well as the important role of the Ombudsman in ensuring the observance of human rights. Thus, the the institution of the Ombudsman aims to monitor the observance of constitutional rights and freedoms, as well as protecting the rights of citizens against possible violations.» . Additionally, there is an administrative mechanism for protecting rights, enabling citizens to lodge complaints about rights violations to higher authorities of state power or local self-government.

Particular attention is given to constitutional guarantees of human rights, as enshrined in the Constitution of Ukraine. Furthermore, Ukraine upholds significant principles for guaranteeing human rights and freedoms in its Constitution and recognizes state control and accountability for safeguarding these rights.

Thus, the improvement of state policy in the field of human rights protection contributes not only to the effective protection of citizens' rights, but also to the development of a democratic state and the formation of strategic directions for the development of society.

Keywords: State policy, human rights, democracy, classification of public policy, classification of human rights, state policy in the field of human rights protection.

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 10.

Постановка проблеми. Розвиток держави супроводжується впливом сучасних тенденцій у суспільстві, які формують державні політики у різних напрямках діяльності держави. Так, розвиток державної політики у сфері захисту прав людини є невіддільною частиною формування та становлення демократичної держави.

На тлі боротьби України з російським агресором за збереження європейських цінностей наша держава також перебуває на шляху вступу до членів Європейського Союзу, де демократія та повага до людської гідності є одними з таких основоположних цінностей, що зумовлює ще більше звернути увагу на формування державної політики у сфері захисту прав людини.

Захист прав людини є найвищим пріоритетом держави, що базується на міжнародних доктринах. Проблеми у

врегулюванні цієї сфери можуть призводити до зміни державного устрою та внутрішніх конфліктів держави. Саме тому дослідження впливу державної політики у сфері захисту прав людини на формування демократичної країни може попередити настання вище зазначених наслідків, а також з'ясувати, які існують проблеми у такому забезпеченні держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи питання впливу державної політики у сфері захисту прав людини, опрацьовано наукові роботи, пов'язані з розглядом понять «державної політики» та «права людини», а також праці щодо державного устрою і водночас таку форму правління як «демократія».

Вивченням цих явищ займалися такі вчені, як: І. Чорний, Г. Малінська, Є. О. Романенко, Веймер, Л. Девід, Вайнінг, Р.

Ейден, В. В. Кожан, П.М. Рабінович, Н. В. Коршунова, А. Сичинська та багато інших.

Вказаними дослідженнями не було охоплено питання взаємозв'язку між діями держави, правами людини і демократичними процесами. Зокрема не було розглянуто, як саме державна політика у сфері прав людини впливає на формування демократичного устрою в державі.

Виклад основного матеріалу.

Впровадження державної політики в розвинених країнах світу спирається на основні принципи права (справедливість, рівність, свобода, гуманізм) [1, с. 144]. Україна, як демократична країна, також слідує таким принципам, що зумовлює формування інституту захисту прав людини, а разом з ним політики як такої.

Поняття «демократія» походить з грецької мови, що буквально означає «влада народу». Чорний І. та Малінська Г. у своїй статті зазначають, що в «Енциклопедії Сучасної України» це поняття має наступне тлумачення: «державний лад, що ґрунтується на принципі народовладдя, забезпеченого формуванням уряду шляхом виборів та відповідальності уряду перед народом» [2, с. 163]. Отже, при розбудові демократичної держави варто зважати на забезпечення державою реалізації прав людини, оскільки народ є основним носієм влади.

Формування державної політики допомагає у здійсненні управління державою, тому варто з'ясувати у чому полягає суть державної політики як такої. У словнику юридичних термінів надане таке визначення поняттю «політика», а саме, що це «специфічна діяльність, спрямована на управління суспільством; сфера суспільної життєдіяльності, яка пов'язана зі здійсненням публічної влади й участю населення в управлінні державними справами» [3]. На нашу думку, це визначення є найбільш точним, оскільки поєднує діяльність публічної влади з народом.

На думку Коршунової Н.В., поняття «державна політика» – це цілеспрямована, відносно стійка, усвідомлена і правова форма організації та здійснення державою або іншими уповноваженими нею суб'єктами

за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур діяльності, спрямованої на формування стратегічних напрямів розвитку найважливіших сфер соціального життя, здійснювати стратегічне управління для досягнення найкращого узгодження інтересів соціальних суб'єктів [4, с. 75].

Петренко І.І. дає таке визначення цьому поняттю: «державна політика – це діяльності органів державної влади з управління та керівництва суспільством на підставі єдиних цілей, принципів і методів, що передбачає розроблення, законодавче закріплення та впровадження державних цільових програм у різних сферах суспільного життя з метою розв'язання нагальних проблем чи задоволення потреб суспільства» [5, с. 24]. Вміння розподіляти та виявляти пріоритетність у сферах життєдіяльності суспільства є ключовим у становленні демократичної держави.

Ми погоджуємося з таким визначенням «державної політики», з чого можна зробити висновок, що державною політикою у сфері захисту прав людини є діяльність держави з управління та керівництва суспільством на підставі системи спеціальних заходів, цілей, принципів, які спрямовані на розроблення стратегічного курсу розвитку сфери гарантування та охорони прав та свобод людини та громадянина. Таким чином, державна політика сприяє формуванню напрямків розвитку держави, а також механізмів реалізації такої політики.

Тому при розгляді цього питання варто розглянути конкретніше на що спрямована зазначена державна політика, а саме – права людини.

Найпоширенішою класифікацією прав людини за характером потреб людини, які реалізуються за допомогою цих прав у юридичній літературі є громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права, проте такий розподіл був первинним. Вже тривалий час така класифікація замінюється. Ці зміни зумовлені переосмисленням підходів до класифікації.

Так, Мирук Д.І. розмежовує права

людини на такі категорії: фізичні, особисті, культурні (гуманітарні), економічні та політичні [6, с. 23-24]. Кожан В.В. виділяє таку класифікацію прав людини: особисті, політичні, економічні, культурні, екологічні [7, с. 26]. Проаналізувавши таке порівняння можна зробити висновок, що зникає така категорія, як «соціальні» права. Це пов'язано з тим, що права людини за своєю суттю мають соціальний характер, що було запропоновано Рабіновичем П.М. При цьому формування державної політики у сфері захисту прав людини може мати як правовий, економічний, культурний, так і соціальний напрям. Звідси випливає, що класифікація державної політики та прав людини нерозривно пов'язані із категоріями поділу людської життєдіяльності.

Таку класифікацію державної політики надає в своїй дисертації Коршунова Н.В., а саме:

- 1) за територією здійснення (сферою державного впливу): зовнішня та внутрішня;
- 2) за механізмом відносин між учасниками розроблення та реалізації державної політики: регулятивна, адміністративна, розподільна, перерозподільна, антикризова;
- 3) за регіональним виміром: регіональна, муніципальна й центральна; за запланованим періодом: довгострокова, середньострокова та короткострокова;
- 4) за часовим виявом або актуальністю: поточна і перспективна;
- 5) за сферою життєдіяльності суспільства: економічна, соціальна, культурна та правова;
- 6) за формами діяльності держави: антикорупційна, інноваційна і так далі [4, с. 142].

Отже, якщо ми розглядаємо державну політику у сфері захисту прав людини, то тут важливу роль буде відігравати судова влада, оскільки це один з найпоширеніших механізмів захисту прав людини.

Як можна побачити, державна політика буває різною і для її формування та реалізації в державі необхідне нормативно-правове забезпечення.

До міжнародних нормативно-

-правових актів, які закріплюють та уніфікують основні права людини є Загальна декларація прав людини від 1948 р. та Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 1950 р. Також існують міжнародні акти, які захищають окрему групу прав людини, такі як: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.

В Україні основою для здійснення захисту прав людини є Конституція України. Саме у цьому документі закріплено основні права та свободи людини і громадянина та основні механізми їх захисту.

Так, у статті 1 Конституції України закріплюється, що Україна є демократичною державою, а у статті 3 – що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [8]. Другий розділ Конституції вже закріплює конкретні права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Саме тут зі статті 21 по 68 закріплюються основоположні та невідчужувані права, як: право на життя, право на повагу до людської гідності, право на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування, право на недоторканність житла, право на таємницю кореспонденції, свобода думки та вираження поглядів гарантує право на вільне вираження думки та переконань, світогляду та релігії, право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації, для здійснення й захисту прав та свобод особи і для задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за умови щозакон забезпечує національну безпеку та громадський порядок, охорону здоров'я громадян, право брати участь у державному управлінні, а саме у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільних вибори й вибори до органів державної влади та місцевого

самоврядування, право мирно збиратися без зброї та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких попередньо повідомляється органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування, право на працю тощо.

На цій правовій основі було сформовано та прийнято Постанову Верховної Ради України про засади державної політики у галузі прав людини. Цей документ був прийнятий 17 червня 1999 року. У ньому визначаються основні принципи та основні напрями здійснення державної політики у галузі прав людини, а також він створює базу для формування державної політики у сфері захисту прав людини.

Такі Засади Верховна Рада затвердила, вважаючи, що першочерговим обов'язком держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування є забезпечення прав і основних свобод людини та верховенства права в суспільстві та державі, визнаючи, що права і свободи людини є пріоритетом, громадянином, і що принципами верховенства права в суспільстві та державі є людина, пріоритет прав і свобод громадянина, визнаючи їх загальність, взаємозв'язок і взаємозумовленість прав та основних свобод людини і громадянина, з особливим наголосом на права людини для політичного, економічного, соціального, історичного і культурного розвитку України, визнання недоторканності людини, її життя і здоров'я, честь і гідність та безпека як найвища соціальна цінність, керуючись статтею 8 Конституції України, згідно з якою конституційні норми є нормами прямої дії, що стверджують загальність судового захисту у разі порушення прав людини і основоположних свобод, відповідно до статті 9 Конституції відповідно до чинних міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, Конституція України є частиною національного законодавства, спрямованою на поширення в українському суспільстві гуманістичного світогляду, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях і цінностях, світоглядних ідеалах та достатній

правосвідомості [9].

Державна політика у сфері захисту прав людини спрямована на забезпечення верховенства права, реалізує функціонування цього принципу судова влада. Проте варто також виокремити існування адміністративного механізму захисту своїх прав, що передбачається у Постанові ВРУ про засади державної політики у галузі прав людини. Такий спосіб захисту передбачає звернення особи зі скаргою про порушення її прав у сфері публічних суспільних відносин до вищого органу державної влади або місцевого самоврядування.

Також до адміністративного способу захисту відноситься інститут омбудсмена, проте відмінності у способах управління державами та взаємодії органів державної влади, повноваження омбудсменів та їхній підхід до своєї діяльності також відрізняються в різних країнах [10, с. 21]. У своїй праці Пирога І. та Кадебська Е. виділяють такі три основні моделі цього інституту: виконавчий омбудсмен, незалежний омбудсмен та парламентський [10, с. 21]. Найбільш поширеною серед цих моделей, вважається, парламентський омбудсмен, вона також притаманна й Україні. Її особливістю є те, що уповноважена особа з прав людини призначається парламентом та підзвітна йому. При цьому до функцій цієї особи належить контроль за діяльністю посадових осіб та органів виконавчої влади, але не поширюється на діяльність парламенту. Дві інші моделі відрізняються тим, кому вони підзвітні, так, виконавчий – призначається та підзвітний уряду або голові держави, а незалежний, як можна зрозуміти з назви, є окремою гілкою влади, яка діє автономно від інших органів державної влади.

У 1996 році разом з прийняттям Конституції України була впроваджена посада омбудсмена або як вона офіційно визначена – Уповноваженого Верховної Ради з прав людини [10, с. 22]. Згідно з статті 101 Конституції України, парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [8]. На реалізацію

даного положення в 1997 році був прийнятий спеціальний Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Таким чином, держава реалізовує політику із захисту прав людини, застосовуючи різні підходи та механізми з реалізації.

Висновки. Дослідження державної політики у сфері захисту прав людини дає нам змогу дійти таких висновків. Державна політика у сфері захисту прав людини – це діяльність держави з управління та керівництвасупільством на підставі системи спеціальних заходів, цілей, принципів, які спрямовані на розроблення стратегічного курсу розвитку сфери гарантування та охорони прав та свобод людини та громадянина. При цьому державна політика має свою класифікацію так само, як і права людини, тобто вона реалізовується у різних інститутах державного управління.

Така державна політика формується внаслідок обрання загального курсу розвитку та устрою держави, а саме як демократичної. І такимдокументом,щозакріплюєосновніправа, свободи та обов'язки людини та громадянина й положення про державний устрій у цій сфері є Конституція України. Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права стають поштовхом до реалізації цього напрямку у державній політиці.

Також в українському законодавстві є наявний окремий документ, що закріплює

засади державної політики у сфері прав людини – це Постанова Верховної Ради України про засади державної політики у галузі прав людини. Ця Постанова закріплює напрямок держави на додержання норм Конституції та пріоритет держави в охороні прав людини.

Зважаючи на все вище зазначене, існують такі механізми реалізації державної політики у сфері захисту прав людини: судових захист, адміністративний. Ми виокремили омбудсмена, оскільки він безпосередньо займається контролем та наглядом за дотриманням прав людини в державі, проте, як правило, рішення омбудсмена не мають правових наслідків для порушників, на відміну від судового способу захисту.

Так, можемо зробити висновок, що при законотворчому процесі в Україні враховуються та не обмежуються права людини і всі нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення та охорону прав людини, а тому державна політика у сфері захисту прав людини посідає ключове місце у життєдіяльності демократичної держави.

Отже, основним завданням державної політики у сфері прав людини є забезпечення наявності необхідної кількості інституцій для захисту прав людини і підтримання їх належної роботи. Саме високий показник ефективності роботи інституцій з захисту прав людини і є тим, що відрізняє державу як демократичну і забезпечує її безперервний розвиток. У цьому і проявляється взаємозв'язок і вплив державної політики в сфері прав людини на розвиток демократичного устрою держави.

Література:

1. Коршунова Н. В. Конституційно-правові засади державної політики України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3. С. 144-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2017_3_14 (дата звернення: 07.07.2023).
2. Чорний І. В., Малінська Г. Лексико-семантичне поле «демократія» як засіб організації мовного досвіду. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Т. 3, № 59. С. 161-165. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-24> (дата звернення: 12.07.2023).
3. Словник юридичних термінів. уклад.: А.П. Мозоль, Н.І. Мозоль, Л.Г. Юрковська. Київ : МП Леся, 2014. 192 с.
4. Коршунова Н. Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 240 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/3171> (дата звернення: 10.07.2023).
5. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. 222 Віче. 2011. № 10. С. 23-25.
6. Мирук Д. Юридичні гарантії прав людини: теоретико-правове дослідження: магістерська робота. Острог, 2020. 91 с. URL: https://theses.ua.edu.ua/DATA/221/_Мирук%20Д.М.магістерська%20робота.pdf (дата звернення: 10.07.2023).

7. Кожан В. В. Класифікація особистих прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Т. 1, № 35. С. 24-27. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15157/1/КЛАСИФІКАЦІЯ%20ОСОБИСТИХ%20ПРАВ%20ЛЮДИНИ.pdf> (дата звернення: 10.07.2023).
8. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.07.2023).
9. Про Засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верхов. Ради України від 17.06.1999 р. № 757-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
10. Пирога І., Кадебська Е. Інститут уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. 2023. № 1 (64). С. 19-25. URL: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.3> (дата звернення: 13.07.2023).

References:

1. Korshunova N.V. Konstytutsiino-pravovi zasady derzhavnoi polityky Ukrainy. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2017. № 3. p. 144-153. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2017_3_14 (Accessed 07.07.2023).
2. Chornyi I. V., Malinska H. Leksyko-semantychne pole «demokratii» yak zasib orhanizatsii movnoho dosvidu. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 2023. Т. 3, № 59. p. 161-165. Available at: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-24> (Accessed 12.07.2023).
3. Slovnyk yurydychnykh terminiv. ukklad.: A.P. Mozol, N.I. Mozol, L.H. Yurkovska. Kyiv : MP Lesia, 2014. 192 p.
4. Korshunova N. Poniattia derzhavnoi polityky: teoretyko-pravove doslidzhennia: dys...kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv. 2018. 240 p. Available at: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/3171> (Accessed 10.07.2023).
5. Petrenko I. Sutnist derzhavnoi polityky ta derzhavnykh tsilovykh prohram. 222 Viche. 2011. № 10. P. 23-25.
6. Myruk D. Yurydychni harantii prav liudyny: teoretyko-pravove doslidzhennia: mahisterska robota. Ostroh, 2020. 91 p. Available at: https://theses.ua.edu.ua/DATA/221/_Мирук%20Д.М.магістерська%20робота.pdf (Accessed 10.07.2023).
7. Kozhan V. V. Klyasyfikatsiia osobystykh prav liudyny. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 2015. Т. 1, № 35. P. 24-27. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15157/1/КЛАСИФІКАЦІЯ%20ОСОБИСТИХ%20ПРАВ%20ЛЮДИНИ.pdf> (Accessed 10.07.2023).
8. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 r. № 254к/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 roku. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Accessed 12.07.2023).
9. Pro Zasady derzhavnoi polityky Ukrainy v haluzi prav liudyny: Postanova Verkhov. Rady Ukrainy vid 17.06.1999 r. № 757-XIV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text> (Accessed 11.07.2023).
10. Pyroha I., Kadebska E. Instytut upovnovazhenoho Verkhovnoi rady Ukrainy z prav liudyny v systemi harantii konstytutsiinykh prav i svobod. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Yurydychni nauky. 2023. № 1 (64). P. 19–25. Available at: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.3> (Accessed 11.07.2023).

Стаття надійшла до друку 12.02.2024 року

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.3

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A3

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ХОЛДИНГОВИХ КОМПАНІЙ

Биков О.М.,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Лисиця С.В.,

*Здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: lysytsiasv@krok.edu.ua*

LEGAL REGULATION OF CREATION AND ACTIVITIES OF HOLDING COMPANIES

Bykov O.M.,

*Doctor of Law, senior researcher, professor of the Department of Theory and History of the State and Law,
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Lysytsia S.V.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: lysytsiasv@krok.edu.ua*

Анотація. Стаття присвячена аналізу нормативно-правового регулювання створення та діяльності холдингових компаній в Україні. Здійснюється ретельний огляд законодавчих актів, які стосуються утворення та функціонування холдингових структур. Особлива увага приділяється вимогам до засновницьких договорів, статутів та інших документів, які регулюють діяльність холдингових компаній. Предметом дослідження є правові аспекти та норми, які регулюють процес створення та функціонування холдингових компаній, включаючи корпоративне управління. На сьогодні актуальність зазначеної теми полягає в тому, що холдингові структури стають все більш поширеними у сучасному господарстві, оскільки вони можуть сприяти ефективнішому управлінню активами. Зростає інтерес інвесторів і підприємців до створення та управління холдингами. Створення та функціонування холдингових компаній підлягає специфічним нормативним вимогам та правилам. Розуміння цього аспекту є важливим для бізнесу та юридичних фахівців. Також розглядається досвід зарубіжних країн, світових типів холдингових компаній, їхнє нормативно-правове регулювання створення та діяльності. Особлива увага приділяється формі створення холдингових компаній в Україні, так як згідно закону України «Про холдингові компанії» є тільки дві форми, ПАТ – Публічне Акціонерне товариство, яке створюється з державного

капіталу і контролюється тільки органами виконавчої влади та ПРАТ – Приватне Акціонерне товариство, яке складається з приватного капіталу, та має в своєму управлінні від декількох підприємств. В такому разі Холдингова компанія виступає як Материнська компанія МП, а підпорядковані компанії, Дочірніми підприємствами. Ця структура дозволяє більш ефективно виконувати керування активами, ресурсами і бізнес процесами та дозволяє використовувати спільну систему оподаткування зі своїми Дочірніми підприємствами. У разі активної заборгованості Дочірніх підприємств перед контрагентами, Материнська компанія може закрити цей борг перед кредиторами власними засобами, що є позитивним плюсом при веденні підприємницької діяльності. Метою даної статті є з'ясувати особливості нормативно-правового регулювання створення та діяльності холдингових компаній.

Ключові слова: холдинг, акціонерне товариство, бізнес, правове регулювання, корпоративне законодавство.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the legal regulation of the creation and activity of holding companies in Ukraine. A thorough review of legislative acts related to the formation and functioning of holding structures is carried out. Particular attention is paid to the requirements for founding agreements, statutes and other documents that regulate the activities of holding companies. The subject of the study is the legal aspects and norms that regulate the process of creation and operation of holding companies, including corporate governance. Today, the relevance of the mentioned topic is that Holding structures are becoming more and more common in the modern economy, as they can contribute to more efficient asset management. The interest of investors and entrepreneurs in the creation and management of holdings is growing. The creation and operation of holding companies is subject to specific regulatory requirements and rules. Understanding this aspect is important for business and legal professionals. The experience of foreign countries, global types of holding companies, their regulatory and legal regulation of creation and activity is also considered. Special attention is paid to the form of creation of holding companies in Ukraine, since according to the Law of Ukraine «On Holding Companies» there are only two forms, PJSC - Public Joint Stock Company, which is created from state capital and is controlled only by executive authorities, and PRAT - Private Shareholder, which consists of from private capital, and has several enterprises under its management. In such a case, the Holding Company acts as the Parent Company of the Company, and the subordinated companies as Subsidiaries. This structure allows for more efficient management of assets, resources and business processes, and allows for the use of a common taxation system with its Subsidiaries. In case of active indebtedness of Subsidiaries to counterparties, the Parent Company can pay off this debt to creditors with its own means, which is a positive plus when conducting business. The purpose of the bottom article is to find out the specifics of the legal regulation of the creation and operation of holding companies.

Keywords: holding, joint-stock company, business, legal regulation, corporate legislation.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 9.

Постановка проблеми. Холдингові структури стають все більш поширеними у сучасному господарстві, оскільки вони можуть сприяти ефективнішому управлінню активами, ресурсами і бізнес-процесами. Зростає інтерес інвесторів і підприємців до створення та управління холдингами. Створення та функціонування холдингових компаній підлягає специфічним нормативним вимогам та правилам. Розуміння цього аспекту є важливим для бізнесу та юридичних фахівців. Холдингові структури можуть мати вплив на оподаткування та фінансовий стан компаній. Регулятивні аспекти стосовно податків та фінансових операцій холдингів є суттєвими. Дослідження нормативного середовища для холдингів може розкрити можливості для створення та розвитку нових підприємств і бізнес-проектів. Холдингові компанії часто мають глобальний характер та можуть стикатися з різними правовими системами. Розуміння міжнародних правових аспектів також є важливим.

Аналіз останніх досліджень і пу-

блікацій. На сьогодні розгляд окремих аспектів даної теми не набув широких масштабів у вітчизняній історіографії. Разом з тим, не існує спеціального комплексного дослідження з даної проблеми, що має негативне значення для її розгляду. Власне загалом ця проблема не набула достатнього рівня дослідження, що значно ускладнює її розгляд. Проте все ж існує певний доробок, який складається з праць В.В. Венгер [4], І.А. Галіахметова [5], Є.В. Єременко [6], К.С. Косінової [8], С. В. Самаріної [9] та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування особливостей нормативно-правового регулювання створення та діяльності холдингових компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Холдингова компанія – це юридична особа, яка володіє контрольним пакетом акцій інших компаній, об'єднуючи їх в управлінську та стратегічну єдність. Важливою характеристикою холдингових структур є те, що вони забезпечують високий рівень контролю та координації між різними части-

нами підприємства, щоб досягти стратегічних цілей та сприяти ефективному управлінню всією групою компаній. Холдингова компанія – акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» наводиться перелік визначень холдингових компаній, а саме:

Державна холдингова компанія – холдингова компанія, утворена у формі акціонерного товариства, не менш як 100 відсотків акцій якого належить державі;

Державна керуюча холдингова компанія – державна холдингова компанія, корпоративним підприємством якої може бути інша державна холдингова компанія чи господарське товариство, холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) якого належить державі;

Холдингова компанія як акціонерне товариство володіє, управляє та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. Корпоративне підприємство, зі свого боку, є господарським товариством, чий холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) належить, керується та управляється холдинговою компанією [2]. Всі дослідники вважають, що однією з ключових ознак холдингу є його мета – впливати на процеси прийняття рішень в компаніях, які входять до його складу, завдяки переважній участі у статутних капіталах цих компаній (володіння їх пакетами акцій) [8, с. 125]. Головна характеристика холдингової компанії полягає в тому, що вона має контролюючий інтерес у кількох компаніях, які входять до складу холдингу.

Різноманітні моделі включають фінансові, стратегічні та конгломератні холдинги; їхні типи можуть бути вертикальними чи горизонтальними. Холдинги відіграють ключову роль у консолідації бізнесу, розподілі ресурсів, підвищенні конкурентоспроможності та розвитку нових технологій. Холдингові компанії можуть консолідувати свої підприємства, створюючи лідерів у своїх галузях та підсилюючи їхню конкурентоспроможність. Виділяють три типові моделі організації фінансових відносин у холдингу,

які вважаються основними світовими моделями організації холдингових структур, а саме: англосаксонську; континентально-європейську; азійську (японську).

Означені моделі відрізняються за низкою ознак, що впливають із сутності фінансів холдингу. Відмінності моделей холдингових структур також зумовлюються специфікою відносин щодо формування, розподілу та використання власних і залучених фінансових ресурсів із різними контрагентами: власниками корпоративних прав, постачальниками виробничих ресурсів (матеріально-технічних, трудових матеріальних) і послуг, покупцями продукції, фінансово-кредитними установами тощо [11, с. 28-29].

Серед ключових напрямків діяльності холдингу можна виділити: залучення інвестицій на ринках капіталу та боргових ринках; управління ризиками; емісію цінних паперів та похідних інструментів; надання брокерських послуг та проведення досліджень. Крім цього, компанія надає споживачам інвестиційні банківські послуги, фінансову підтримку для малих підприємств та комерційних банків, обробляє фінансові транзакції та управляє активами приватних компаній [4, с. 37].

Холдингові компанії дозволяють розподілити ризики між різними галузями і ринками, зменшуючи залежність від одного виду бізнесу. Це робить їх менш уразливими до коливань на ринку та економічних криз.

Холдингові компанії можуть впроваджувати спільні стратегії та операційні ефекти. Це дозволяє підвищити продуктивність, знизити витрати і збільшити прибуток. Холдингові компанії можуть краще управляти ресурсами, такими як фінанси, людські ресурси, інновації та технології, завдяки великому масштабу та об'єднанню ресурсів різних підприємств. Холдинги мають можливість залучати інвестиції для розвитку нових проектів та придбання інших компаній. Це сприяє створенню нових робочих місць та росту економіки.

Деякі холдингові компанії мають глобальний обсяг діяльності та можуть впливати на світову економіку й політику. Холдингові компанії можуть сприяти розвитку інновацій та досліджень завдяки координації та співпраці між різними підприємствами. Участь холдингових компаній в різних галузях може підсилити конкуренцію на

ринку та стимулювати покращення якості товарів і послуг.

Загалом холдингові компанії відіграють важливу роль у сучасній економіці, сприяючи стабільності, інноваціям та ефективному використанню ресурсів. Їхній вплив розповсюджується на багато сфер господарства і може бути вирішальним для розвитку різних секторів.

Правовий статус холдингу визначається законодавством, зазвичай як об'єднання дочірніх компаній під однією управлінською структурою. Правовий статус холдингу визначає його структуру власності, включаючи умови власності акцій, права акціонерів, існування дочірніх та пов'язаних компаній. Правовий статус впливає на податковий режим холдингу, його обов'язки щодо сплати податків та можливість використання податкових пільг. Правовий статус регулює можливість холдингу здійснювати злиття та поглиблення з іншими компаніями.

Правовий статус холдингових компаній визначається рядом законодавчих актів в Україні. Зокрема, Господарський кодекс України уточнює холдингову компанію як публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій двох або більше корпоративних підприємств, за винятком пакетів акцій у державній власності.

Основною метою створення холдингової компанії є вплив на ухвалення рішень у юридичних осіб, що входять до складу холдингу, завдяки переважній участі у їх статутних капіталах через корпоративні пакети акцій.

Закон України «Про холдингові компанії в Україні» розглядає холдингову компанію як спеціальну форму, а саме публічне акціонерне товариство, яке володіє та управляє холдинговим корпоративним пакетом акцій. Цей закон спрямований на захист інтересів засновників (держави) [1].

Суттєві характеристики створення холдингових компаній, зазначені у законодавстві України, включають утворення таких компаній у формі публічного акціонерного товариства, шляхом об'єднання контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств та інших активів у статутному фонді.

Крім того, для створення холдингової компанії необхідно отримати згоду Антимо-

нопольного комітету України, оскільки це може вплинути на конкурентний ринок через можливу монополізацію.

Також встановлені певні обов'язки та обмеження для холдингових компаній, включаючи субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями дочірніх підприємств у випадку їх неплатоспроможності, публічність діяльності, обмеження на володіння акціями своєї холдингової компанії, а також обов'язок проведення внутрішнього аудиту дочірніх підприємств [6, с. 171].

Холдинги несуть відповідальність перед акціонерами за фінансові результати та перед стейкхолдерами за етичну та соціальну відповідальність. Відповідальність холдингових компаній перед акціонерами та стейкхолдерами визначається широким спектром факторів, включаючи фінансові, соціальні, етичні та управлінські аспекти їхньої діяльності. Забезпечення балансу між інтересами різних груп стейкхолдерів та відповідальне управління ризиками грають важливу роль у сталому розвитку холдингових компаній.

Враховуючи ознаки юридичної особи, такі як здатність нести власну відповідальність за свої зобов'язання, виникає питання про можливе повернення головної (материнської) компанії, що перебуває у домінуючих відносинах до відповідальності за борги її залежних/дочірніх структур. У законодавстві України ч. 1 ст. 96 Цивільного кодексу не надає чіткої відповіді на це питання. Однак ч. 6 ст. 126 Господарського кодексу передбачає можливість такого притягнення в разі, якщо головна компанія стане неплатоспроможною або банкрутом через дії або бездіяльність холдингової компанії.

У судовій практиці України існує різноманітність рішень у цьому питанні. Часто суди не задовольняють позови щодо повернення головної компанії до субсидіарної відповідальності за ч. 6 ст. 126 Господарського кодексу, мотивуючи це відсутністю ознак холдингової компанії, визначених у Законі «Про холдингові компанії в Україні». Незважаючи на це, існують приклади судового задоволення вимог позивачів, але такі рішення були скасовані у вищих судових інстанціях. Це свідчить про обмеженість застосування ч. 6 ст. 126 Господарського кодексу в практиці, що виникає з обмеженої сфери її застосування. Таким чином, взаємовідносини між

залежними та головною компанією залишаються зазвичай поза увагою.

Горизонтальні та вертикальні інтеграції холдингів можуть впливати на ринкову конкуренцію, створюючи як позитивні, так і негативні наслідки. Холдинги, володіючи декількома компаніями в різних секторах, можуть створювати монополістичне або олігополістичне середовище, обмежуючи конкуренцію та підвищуючи ціни. Холдинги можуть поєднувати ресурси та компетенції різних компаній для досягнення синергій та підвищення конкурентоспроможності. Холдингові компанії можуть стимулювати інновації та дослідження, об'єднуючи зусилля різних підприємств для спільного розвитку нових продуктів та технологій. Холдинги можуть ефективно управляти операційними процесами різних компаній, що призводить до зниження витрат та підвищення ефективності. Холдингова компанія та корпоративні підприємства несуть самостійну господарсько-правову відповідальність, крім випадків, встановлених законом. Рівень залежності учасників холдингу обумовлює наявність солідарної або субсидіарної відповідальності холдингової компанії за зобов'язаннями корпоративних підприємств. Солідарну відповідальність холдингова компанія несе за зобов'язаннями корпоративних підприємств у випадках, передбачених законом чи договором [7, с. 12].

Наразі існує низка проблем та викликів нормативно-правового регулювання створення та діяльності холдингових компаній, пов'язаних із відсутністю чіткого визначення холдингових компаній, податковим регулюванням, правовою відповідальністю, недостатньою прозорістю, відсутністю стимулів для розвитку. Норми права та правоздатність є загальними передумовами правовідносин, у той час як юридичний факт – це конкретна або часткова передумова. У контексті виникнення корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах норма права виступає як найбільш загальна передумова. Україна відзначається складним та проблемним правовим регулюванням корпоративних відносин, оскільки правила, що стосуються корпоративного сектору, закріплені в різних нормативно-правових актах з дублюванням положень та навіть суперечливими нормами. Ця ситуація створює виклики, оскільки комплексне регулювання

не належним чином враховує інтереси звичайних громадян, більшість з яких не мають юридичної освіти. Інформація про їхні права як членів комерційних компаній розміщена в кількох законодавчих актах і може містити суперечливі положення.

Громадянське суспільство в умовах ринкової економіки потребує оптимального правового регулювання корпоративних відносин, яке було б зрозумілим, вільним від конфліктів та застарілих норм, і враховувало потреби його членів.

Кількість джерел корпоративного права в Україні, їх суперечливість і дублювання правил є однією з причин недоліків у корпоративному правовому регулюванні, яке не є прозорим і зрозумілим для звичайних учасників.

Спеціальне корпоративне законодавство для акціонерних товариств повинно бути стабільним, а зміни в ньому мають бути обґрунтованими, продуманими і враховувати світовий (зарубіжний) досвід. Без цього може бути важко привернути іноземних інвесторів, оскільки вони можуть не розуміти специфіку українських реалій в обмін на необхідні інвестиції в економіку країни з її численними проблемами [5, с. 60-61].

Холдингові компанії є посередницькими структурами власності, які є практичним проявом гібридного управління: тоді як муніципальні холдингові компанії як акціонери зазвичай використовують стандартні механізми корпоративного управління, муніципалітет покладається на адміністративне врядування для здійснення контролю над муніципальними холдинговими компаніями. Проте, всупереч тенденції корпоратизації, створення холдингових компаній посилює політичний контроль і може бути способом забезпечення підзвітності.

Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання створення та діяльності холдингових компаній вказує на широкий спектр підходів і правових рамок, що регулюють цей тип бізнесу. Багато країн мають встановлені стандарти фінансової звітності, які регулюють як холдингові компанії повинні представляти свою фінансову інформацію. Зарубіжні юрисдикції часто встановлюють стандарти корпоративного управління для підприємств, включаючи холдингові компанії. Багато країн докладають зусиль для захисту прав інвесторів, що включає в себе

вимоги до розкриття інформації та забезпечення дотримання прозорості в діяльності компаній. Загальною тенденцією є вдосконалення законодавства для створення більш дружнього бізнес-середовища, а також забезпечення дотримання принципів справедливості, прозорості та конкуренції. У багатьох зарубіжних країнах законодавство, що регулює холдингові відносини, належить до публічного права, зокрема до сфери податкового та антимонопольного законодавства. У контексті України можна розглядати можливість включення таких актів до сфери конкурентного законодавства для більш ефективного регулювання холдингових відносин [10, с. 117].

Майбутні перспективи розвитку нормативно-правового регулювання створення та діяльності холдингових компаній передбачають впровадження заходів, спрямованих на створення сприятливого та ефективного середовища для їхнього функціонування. Це сприятиме розвитку холдингів і сприятиме сталому економічному зростанню. Аналіз нормативно-правових актів України, які визначають правила для аграрних холдингів у країні, показує потребу в удосконаленні законодавства у цій сфері. По-перше, в Україні відсутній спеціальний закон, присвячений регулюванню діяльності аграрних холдингів. По-друге, ця сфера наразі регулюється різними нормативно-правовими актами різної сили, які не лише мають недоліки, але й не визначають термін «аграрний холдинг». Це викликає недоліки в тлумаченні та створює прогалини в законодавстві [3]. Також потрібне вдосконалення законодавства у визначенні методів створення аграрних холдингів як окремого виду холдингових компаній [9]. Наукова література підкреслює логічні неузгодженості цих законодавчих положень.

Перспективи розвитку нормативно-правового регулювання створення та діяльності холдингових компаній можна розглядати в контексті наступних аспектів:

- реформування законодавства, так як можливе удосконалення чи доповнення існуючих нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання холдингових

структур, розгляд можливості створення спеціалізованого законодавства, яке врахуватиме особливості створення та управління холдингами;

- заохочення та підтримка, адже введення податкових пільг чи стимулів для холдингових компаній з метою привертання інвестицій та стимулювання економічного зростання, розробка програм підтримки для стартапів та малих і середніх підприємств, що бажають створити холдингову структуру;

- трансгранична координація. Розробка міжнародних стандартів та угод для уніфікації нормативно-правового регулювання холдингових компаній, посилення співпраці між країнами у сфері регулювання глобальних холдингових структур;

- контроль та нагляд: розвиток ефективної системи моніторингу та нагляду за діяльністю холдингів для уникнення зловживань та недотримання правил, забезпечення високого рівня прозорості та облікової звітності для холдингових компаній;

- адаптація до технологічних змін, тобто розгляд можливостей включення в законодавство положень, спрямованих на регулювання сучасних технологій, таких як блокчейн та штучний інтелект, в контексті холдингових структур;

- зміцнення механізмів захисту прав акціонерів та інших інвесторів, які входять до складу холдингових компаній, впровадження механізмів врегулювання конфліктів інтересів в холдингових структурах.

Усі ці аспекти можуть сприяти створенню більш прозорого та стабільного середовища для розвитку та функціонування холдингових компаній, сприяючи в їхньому ефективному функціонуванні та розвитку.

Висновки. Таким чином, створення та функціонування холдингових компаній підпорядковані ряду нормативно-правових актів, які визначають умови їх діяльності.

Як видно, проблема особливостей нормативно-правового регулювання створення та діяльності холдингових компаній є складною, але на сьогодні недостатньо дослідженою і тому потребує перспективного розгляду та глибокого аналізу.

Література:

1. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Дата оновлення: 08.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Про холдингові компанії : Закон України № 3528-IV від 15.03.2006. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Дата оновлення : 01.01.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>

3. Угода про фінансування заходу «Підтримка ЄС для розвитку сільського господарства та малих фермерських господарств в Україні» (ENI/2020/042-345) від 18.06.2020 року. Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-20#Text
4. Венгер В. В. Особливості формування та розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. European scientific journal of Economic and Financial innovation. 2019. № 2(4). С. 30-44.
5. Галиахметов І. А., Науменко О. С. Корпоративні відносини в акціонерному товаристві : від проблем кваліфікації до меж правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Вип. 60. С. 57-62.
6. Єременко Є. В., Поліщук А. А. Щодо сутності поняття «Холдингова компанія». Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 169-172.
7. Ібрагімова Н. В. Правовий статус холдингів : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.04. Вінниця, 2015. 26 с.
8. Косінова К. С. До питання про природу холдингових правовідносин і відповідальність суб'єктів холдингу. Права та інновації. 2017. № 2. С. 124-131.
9. Самаріна С. В. Правова регламентація процедури створення аграрних холдингів в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 175–177
10. Стадник К. О. Проблеми правового забезпечення холдингових відносин у сфері господарювання. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. : Економічна теорія та право. 2014. № 4. С. 170-179.
11. Уманців Ю. Холдингові механізми інтеграції підприємств. Ринок цінних паперів України. 2011. № 3-4. С. 23-33

References:

1. Hospodars'kyu kodeks Ukrainy, Zakon Ukrainy № 436-IV (16.01.2003). Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiynyy sayt. Data onovlennya : 08.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Pro kholdynhovi kompaniyi, Zakon Ukrainy № 3528-IV (15.03.2006). Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiynyy sayt. Data onovlennya : 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>
3. Uhoda pro finansuvannya zakhodu «Pidtrymka YES dlya rozvytku sil's'koho hospodarstva ta malykh fermers'kykh hospodarstv v Ukraini» (ENI/2020/042-345) (18.06.2020). Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiynyy sayt. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-20#Text
4. Venher, V. V. (2019). Osoblyvosti formuvannya ta rozvytku transnatsional'nykh korporatsiy v umovakh hlobalizatsiyi, European scientific journal of Economic and Financial innovation, № 2(4), pp. 30-44.
5. Haliakhmetov, I. A., Naumenko, O. S. (2020). Corporate relations in a joint-stock company: qualification issues and frames of legal regulation, Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, Vol. 60, pp. 57-62.
6. Yeremenko, YE. V., Polishchuk, A. A. (2020). On the essence of the concept of “Holding company”, Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal, № 7, pp. 169-172.
7. Ibrahimova, N. V. (2015). Legal status of holdings: autoref. thesis ... candidate legal sciences: 12.00.04, Vinnytsya, 26 p.
8. Kosinova, K. S. (2017). Do pytannya pro pryrodu kholdynhovykh pravovidnosyn i vidpovidal'nist' sub'yektiv kholdynhu, Pravo ta innovatsiyi, № 2, pp. 124-131.
9. Samarina, S. V. (2018). The legal regulation of the procedure of agricultural holdings creation in Ukraine, Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal, № 6, pp. 175-177.
10. Stadnyk, K. O. (2014). Problemy pravovoho zabezpechennya kholdynhovykh vidnosyn u sferi hospodaryuvannya, Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho», Ser. : Ekonomichna teoriya ta pravo, № 4, pp. 170-179.
11. Umantsiv, YU. (2011). Kholdynhovi mekhanizmy intehratsiyi pidpryyemstv, Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy, № 3-4, pp. 23-33.

Стаття надійшла до друку 18.03.2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A4

ГЕНЕЗА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА І ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Цирин К.Л.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: karinochkaCL@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2446-630X>*

GENESIS OF ECONOMIC AND LEGAL PROTECTION IN THE FIELD OF MANAGEMENT

Frantsuz A.Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of State
and Legal Disciplines of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Tsyryn K.L.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: karinochkaCL@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2446-630X>*

Анотація. В межах цієї наукової статті здійснено огляд створення комфортного бізнес-середовища в Україні, яке є ключовим для залучення інвестицій, розвитку економіки та створення нових робочих місць. Розглянуто питання модернізації системи правового регулювання господарської діяльності, узгодження її з європейськими стандартами та нормами, які допоможуть зробити Україну привабливішою для іноземних інвесторів. Досліджено позитивні риси, які можуть сприяти розвитку інфраструктури, підвищенню конкурентоспроможності підприємств та розвитку нових галузей економіки. Проаналізована еволюція розвитку господарського права через швидкоплинність сучасних господарських відносин. У роботі зазначається необхідність пристосування до міжнародних стандартів, зокрема стандартів ЄС. Зазначено, що пристосування до міжнародних стандартів створює нові виклики, оскільки потребує постійного оновлення законодавства, а також адаптації до змін у глобальному бізнес-середовищі. Завдяки такому постійному розвитку з'являються нові проблеми, на які потрібно знаходити відповіді та ефективні рішення через вдосконалення законів та їх інтерпретацію. У статті йдеться також про процес, який може потребувати багатьох консультацій з експертами, публічних обговорень та роботи над удосконаленням правових актів. Також вказано, що напрямки таких змін можуть охоплювати регулювання електронної комерції, захист інтелектуальної власності, фінансові та податкові аспекти, а також відносини між суб'єктами господарювання. Незважаючи на інтенсивний та прогресивний розвиток законодавства, що регулює діяльність суб'єктів господарювання, системність змін у реалізації наданих їм можливостей може бути досягнута лише за умови забезпечення ефективного захисту прав суб'єктів го-

сподарювання, який вбачається в розширенні засадничих положень щодо форм, засобів та способів врегулювання господарських спорів. Особливого значення це питання набуває в умовах зміни підходу до порядку встановлення ефективного способу захисту порушеного права або законного інтересу суб'єкта господарювання відповідно до нової редакції Господарського процесуального кодексу України, та розширення компетенції суду в частині визначення ефективного способу захисту відповідно до змісту порушення та заявлених вимог позивача.

Ключові слова: регулювання господарської діяльності, сучасні господарські відносини, розвиток господарського права, бізнес-середовище, міжнародні стандарти.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.

Abstract. Within the framework of this scientific article, an overview of creating a comfortable business environment in Ukraine is carried out, which is key to attracting investment, developing the economy, and creating new jobs. The issues of modernization of the system of legal regulation of economic activity, its harmonization with European standards and norms, which will help to make Ukraine more attractive to foreign investors, are considered. The positive features that can contribute to the development of infrastructure, increase the competitiveness of enterprises, and the development of new sectors of the economy are studied. The evolution of the development of economic law through the transience of modern economic relations is analyzed. The paper notes the need to adapt to international standards, in particular EU standards. It is noted that adaptation to international standards creates new challenges, as it requires constant updating of legislation, as well as adaptation to changes in the global business environment. Thanks to this constant development, new problems arise that need to be answered, and effective solutions must be found through the improvement of laws and their interpretation. The article also discusses a process that may require a lot of consultations with experts, public discussions, and work on improving legal acts. It is also indicated that the directions of such changes may include the regulation of e-commerce, the protection of intellectual property, financial and tax aspects, as well as relations between business entities. Despite the intensive and progressive development of the legislation regulating the activities of business entities, systematic changes in the implementation of the opportunities provided to them can be achieved only under the condition of ensuring the effective protection of the rights of business entities, which is seen in the expansion of the basic provisions regarding forms, means, and methods of settlement of economic disputes. This issue is of particular importance in the context of a change in the approach to the procedure for establishing an effective method of protecting a violated right or legitimate interest of a business entity in accordance with the new edition of the Economic Procedural Code of Ukraine, and expanding the court's competence in determining an effective method of protection in accordance with the content of the violation and the stated requirements of the plaintiff.

Keywords: regulation of economic activity, modern economic relations, development of economic law, business environment, international standards.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 9.

Постановка проблеми. Ефективний захист господарських інтересів через розширення засадничих положень стосовно регулювання господарських спорів вкрай важливий для стабільності та розвитку бізнес-середовища. Це включає в себе не лише розвиток законодавства, але й забезпечення ефективної системи судової практики, альтернативних методів врегулювання спорів, таких як медіація або арбітраж, а також підвищення правової грамотності учасників господарського процесу. Для забезпечення системності змін у реалізації можливостей, наданих суб'єктам господарювання, важливо постійно вдосконалювати законодавство, враховуючи нові тенденції та потреби ринку. Також не менш важливим є забезпечення доступності та швидкості судового розгляду господарських справ, що сприяє ефективному врегулюванню спорів та підвищенню довіри до правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Генезу господарського права і правового захисту у сфері господарювання висвітлювали М.В. Григорчук, Ю. О. Гелич,

В.О. Джуринська, В.В. Петруня, Т.В. Федоренко, С.Я. Сенюта, І. М. Ямкова.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Ми, зі свого боку, проаналізуємо питання становлення господарського права та розвитку правового захисту у сфері господарювання з метою використання міжнародних стандартів при пошуку шляхів удосконалення нормативної бази в Україні.

Формулювання цілей статті. Основною метою цієї статті є огляд розвитку системи правового захисту у сфері господарювання та визначення тенденцій та перспектив розвитку господарського права в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія поділу права на приватне та публічне дійсно є важливою для розуміння господарського права. Приватне право зазвичай регулює відносини між приватними особами (наприклад, договори, власність), тоді як публічне право стосується відносин з державою (адміністративне, конституційне право).

У контексті господарського права, обидва аспекти, приватне та публічне, ма-

ють велике значення. Господарське право включає в себе регулювання відносин як між приватними суб'єктами [1, с. 54] (наприклад, контракти між компаніями), так і взаємодія з публічним сектором (наприклад, податкове законодавство, регулювання ринків).

Щодо недослідженості або непослідовного розвитку цієї теорії в історичній правовій літературі нашої країни, це може створювати проблеми в системі права. Більше досліджень і аналізу цієї теорії може сприяти кращому розумінню та розвитку господарського права, а також поліпшенню правової системи загалом.

Створення самостійних галузей українського права для приватного та публічного господарського права може допомогти уникнути непослідовності та роз'яснити правові відносини між суб'єктами. Такий підхід може забезпечити більшу ясність та системність у регулюванні господарської діяльності [2, с. 14].

Така перспектива з поділом господарського права на приватне та публічне виглядає цікавою, оскільки це може допомогти краще визначати та регулювати відносини між приватними сторонами та державою. Приватне господарське право орієнтоване на регулювання відносин між суб'єктами приватного сектору, в той час як публічне господарське право стосується взаємодії між приватним та публічним секторами, включаючи державні органи та регулятори.

Поділ може дозволити краще узгоджувати нормативні акти та процедури для кожної з цих сфер, що сприятиме ясності та ефективності в регулюванні господарських відносин. Втім це вимагає уважного аналізу та ретельного розроблення правових норм для кожної з цих галузей.

Змішана модель правового регулювання, яка поєднує публічний інтерес і приватну ініціативу, може виявитися дуже ефективною для захисту не лише окремих осіб, але й загальних інтересів суспільства.

Модель сприяє створенню балансу між інтересами приватних підприємств і публічними потребами суспільства. Вона передбачає активну роль держави у впливі на економічні процеси для захисту загальних інтересів, таких як збереження довкілля, захист прав споживачів, регулювання конкуренції та інші соціальні аспекти [3, с. 137]. Це може включати такі елементи, як законодавчі нор-

ми, стандарти безпеки, фінансові регуляції та державні програми, спрямовані на підтримку соціально важливих секторів економіки.

Однак така модель також потребує балансу між державним втручанням і вільним ринком, щоб уникнути перекосів та обмежень для підприємців. Головною метою залишається захист публічних інтересів, але при цьому необхідно враховувати також потреби бізнесу та підтримувати підприємництво для стимулювання економічного зростання. Це вимагає уважної розробки та реалізації правових актів для досягнення балансу між цілями розвитку бізнесу та захистом загальних інтересів суспільства [4, с. 47].

Зміна підходу до встановлення ефективних способів захисту в сфері господарювання та розширення компетенції судів є ключовими аспектами для створення більш ефективної та справедливої системи правосуддя. Це означає, що суди можуть мати більш широкі повноваження для визначення оптимальних методів захисту в залежності від конкретного порушення та вимог, які пред'являються.

Розширення компетенції судів дає можливість враховувати конкретні обставини справи та вибирати найбільш адекватний та ефективний спосіб захисту в кожному конкретному випадку, що може означати використання різних форм захисту, таких як судові рішення, медіація, арбітраж або інші альтернативні методи вирішення спорів.

Такий підхід важливий, оскільки кожна справа у сфері господарювання може мати свої унікальні особливості, і не завжди традиційні методи захисту можуть бути найбільш ефективними. Розширена компетенція судів дозволяє адаптувати захист до конкретної ситуації, що сприяє більш повному і справедливому вирішенню спорів у господарській сфері [5, с. 93].

Дієвість способу захисту прав у сфері господарювання залежить від організаційних умов його застосування та виконання встановленого рішення. Це стосується не лише матеріальних аспектів (наприклад, самого захисту права), а й процесуальних питань, пов'язаних із процедурою застосування цього захисту.

Спосіб захисту в сфері господарювання включає в себе різні юридичні інструменти, але їх ефективність та реалізація залежать від системи процедур, які регулюють його за-

стосування. Це означає, що важливо розглядати як матеріальне, так і процесуальне право, аналізуючи теоретичні та практичні аспекти системи захисту в господарській сфері [6, с. 141]. Аспекти включають у себе не лише самі правові норми, що стосуються захисту, але й процедурні аспекти, такі як доступність суду, швидкість процесу, виконання рішень та ефективність процесуальних механізмів.

Взаємозв'язок матеріального та процесуального права підкреслює важливість збалансованого підходу до розроблення системи захисту прав у господарській сфері, який враховує як суттєвість самого захисту, так і його реалізацію через відповідні процедури та механізми застосування.

Аналіз зарубіжних моделей захисту прав у сфері господарювання може бути дуже корисним для модернізації господарського законодавства. Закордонний досвід дає цінні вказівки та підходи щодо удосконалення системи захисту прав у нашій країні [7, с. 142].

Модернізація господарського законодавства, зокрема системи захисту прав, є ключовим напрямком для підвищення ефективності правового регулювання в галузі господарювання. Це може включати удосконалення процедур захисту, розробку нових методів альтернативного вирішення спорів, адаптацію судової практики до сучасних вимог та створення більш прозорої та ефективної системи правосуддя для суб'єктів господарювання.

Зарубіжний досвід надає цінні уроки щодо того, як краще організувати процес захисту прав, які методи можуть бути більш успішними та ефективними в практиці, і які принципи можуть бути корисними для застосування власній країні.

Удосконалення системи захисту прав у сфері господарювання значно покращує бізнес-клімат та забезпечує більш правову стабільність для підприємств, що сприятиме розвитку економіки та привабливості країни для інвестицій [8, с. 309].

Важливі критерії належного та ефективного способу захисту прав у сфері господарювання, які передбачені міжнародними стандартами:

- відповідність способу захисту змісту порушеного права, тобто спосіб захисту повинен відповідати суті та характеру порушеного права, а також ураховувати його наслідки. Наприклад, якщо порушення стосується пору-

шення договору, то спосіб захисту може включати судовий розгляд, медіацію або арбітраж.

- відповідність законодавству, договору, принципам права, а саме, спосіб захисту повинен відповідати вимогам законодавства, угоди між сторонами, а також узгоджуватися з основними принципами права, забезпечуючи легальність та справедливість процесу.

- доцільність та ефективність, коли обраний спосіб захисту має бути практично доцільним та ефективним, забезпечуючи швидке та адекватне вирішення ситуації.

- адекватність стосовно правопорушення, тобто, обраний спосіб захисту повинен відповідати серйозності та характеру порушення. Наприклад, значне порушення може вимагати більш жорстких або докладних методів захисту.

- наявність механізму реалізації (виконання), передбачає обраний спосіб захисту, який повинен мати можливість ефективної реалізації в практиці, включаючи виконання вироку чи прийняття необхідних заходів для захисту.

- недопущення порушення прав інших суб'єктів, коли спосіб захисту не повинен порушувати права або інтереси інших учасників процесу або сторін, враховуючи баланс між інтересами [9, с. 5].

Дані критерії допомагають обрати належний та наочний спосіб захисту прав у господарській сфері, забезпечуючи баланс між законом, справедливістю та ефективністю процесу.

Висновки. Досліджуючи дану тематику, слід зазначити власні спостереження щодо підходів у вивченні та розумінні розвитку господарського права. Відсутність урахування теорії при вирішенні питання про правову природу господарського права може призвести до упущень у розумінні та регулюванні господарських відносин. Зазначення меж правового регулювання господарського права через призму концепції предмета та методу може бути обмежено стратегією. Відсутність врахування історичного та зарубіжного досвіду у вивченні та аналізі сучасного стану господарського права може обмежити розуміння його еволюції та перспектив розвитку.

Дані висновки вказують на необхідність більшої уваги до різноманітних підходів у вивченні господарського права, включаючи теорії поділу права, історичний контекст та

міжнародний досвід для більш повного та комплексного розуміння цієї галузі права.

Способи захисту прав у сфері господарювання включають різноманітні методи, передбачені законодавством або угодами, які дозволяють усунути порушення прав, відновити порушені права чи відшкодувати завдані збитки. Вони можуть включати:

- рішення суду може відновити порушені права, визнати їх порушення та відшкодувати завдані збитки;
- альтернативні методи вирішення

спорів, які не вимагають судового процесу, але можуть допомогти сторонам досягти взаємоприйняттого вирішення;

- уповноважені державні органи можуть застосовувати адміністративні заходи для врегулювання порушень у господарській діяльності;

- захист прав може бути передбачений угодами між сторонами;

- застосування відповідних правових актів та норм, що регулюють господарські відносини, може забезпечити захист прав.

Література:

1. Ямкова І. М. Актуальні проблеми господарського права. Науковий вісник публічного та приватного права. 2015. Вип. 2. С. 52-57.
2. Гелич. Ю. О. Щодо питання про вдосконалення господарського законодавства України. Реформування системи господарського законодавства України. 2014. С. 13-15
3. Джуриньський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2013. 224 с.
4. Петруня В.В. Штрафні санкції в господарських зобов'язаннях: проблеми застосування. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 2. С. 46-49.
5. Григорчук М. В. Органи захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Економіка та право. 2016. № 3. С. 90-99.
6. Федоренко Т.В. Форми та способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 5. С. 140-143.
7. Сенюта С. Я. Поняття та підстави захисту прав суб'єктів господарювання. Приватне право і підприємництво. 2016. Вип. 15. С. 143-146.
8. Петруня В.В. Критерії способів захисту прав суб'єктів господарювання. Юридичний вісник. 2014. № 4. С. 307-311.
9. Григорчук М.В. Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання: матеріальний та процесуальний аспекти. Теорія і практика правознавства. 2017. Вип. 1 (11). С. 1-13.

References:

1. I.M. Yamkova Current problems of economic law / I.M. Yamkova // Scientific Bulletin of Public and Private Law. - 2015. - Issue 2. - P. 52-57.
2. Gelich. Yu. O. Regarding the issue of improving the economic legislation of Ukraine / Yu. O. Gelych // Reforming the system of economic legislation of Ukraine. - 2014. - P. 13-15
3. Dzhuryynskiy V.O. Legal status of economic associations in Ukraine / V.O. Djurynskiy. - K.: Yurinkom Inter, 2013. - 224 p.
4. Petrunya V.V. Penal sanctions in economic obligations: problems of application. Entrepreneurship, economy and law. 2015. No. 2. P. 46-49.
5. Hryhorchuk M. V. Bodies of protection of the rights and legally protected interests of economic entities / M. V. Hryhorchuk // Economy and law. - 2016. - No. 3. - P. 90-99.
6. Fedorenko T.V. Forms and methods of protecting the rights and legitimate interests of business entities / T.V. Fedorenko // Comparative and analytical law. - 2016. - No. 5. - P. 140-143.
7. Senyuta S. Ya. Concepts and grounds of protection of rights of business entities / S. Ya. Senyuta // Private law and entrepreneurship. - 2016. - Issue 15. - P. 143-146.
8. Petrunya V.V. Criteria for ways to protect the rights of business entities. Legal Bulletin. 2014. No. 4. P. 307-311.
9. Hryhorchuk M.V. Protection of the rights and legally protected interests of business entities: material and procedural aspects / M.V. Hryhorchuk // Theory and practice of legal studies - 2017. - Vol. 1 (11). - P. 1-13.

Стаття надійшла до друку 12.12.2023 року

УДК 346.9

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A5

МЕДІАЦІЯ ЯК ОДИН З ЕФЕКТИВНИХ СПОСОБІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ В ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Доляновська І.М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

Долянівська Я.Л.,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianivskaIL@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1621-1133>

MEDIATION AS ONE OF THE EFFECTIVE METHODS OF CONFLICT RESOLUTION IN COMMERCIAL LITIGATION

Dolianovska I.M.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of
Department of the state legal disciplines
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail.: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

Dolyanivska Y.L.,

graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DolianivskaIL@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1621-1133>

Анотація. Протягом тривалого часу в Україні все більше є поширеною практика альтернативного вирішення господарських спорів без застосування класичних судових процедур, оскільки застаріла традиція звернення суб'єктів господарювання до державних установ з приводу кожного конфлікту призводить до великого перевантаження органів судової влади. Альтернативою покращення доступу до правосуддя та зменшення навантаження на суди є застосування такого способу розв'язання конфлікту як медіація. Медіація широко використовується в господарському судочинстві для вирішення спорів між підприємствами та організаціями. В процесі медіації медіатор допомагає сторонам віднайти спільне рішення, просявляючись через процес переговорів за рахунок динамічного включення сторін конфлікту. Медіатор не приймає рішення за сторін, а забезпечує комунікацію та сприяє порозумінню між ними. Вирішення конфлікту, досягнуте через медіацію, є взаємовигідним для всіх сторін і може бути внесене у вигляді угоди. У господарському судочинстві медіація може бути особливо корисною, оскільки вона сприяє ефективному вирішенню спорів, зменшенню витрат на судові процедури та збереженню хороших відносин між партнерами по бізнесу або підприємницькій діяльності. Медіація як спосіб вирішення конфліктів в господарському судочинстві дозволяє сторонам ефективно вирішувати конфлікти, зберігаючи добрі відносини та забезпечуючи зростання бізнесу, є альтернативою судовому процесу і допомагає сторонам досягти бажаних результатів. Науковці та законодавці вже багато років працюють над створенням належних умов для належного застосування медіації в Україні: проводиться просвітницька робота щодо змісту

та переваг медіації, здійснюється аналіз та доповнення до нормативно-правової бази регулювання медіації, проводиться навчання для медіаторів. Тож існує досить широке коло актуальних питань з приводу забезпечення роботи механізму медіації, які підлягають більшому науковому дослідженню та вимагають практичних підходів.

Отже, у даній статті досліджено засади медіації як ефективного способу врегулювання конфліктів в господарському судочинстві. Визначено основні етапи становлення медіації в Україні, поняття та особливості медіації як одного з ефективних способів вирішення господарських конфліктів, проаналізовано міжнародні нормативно-правові акти в сфері медіації та, з огляду на такий аналіз, окреслено проблеми правового забезпечення даної процедури вирішення господарських спорів в Україні і запропоновано варіанти їх вирішення способом медіації.

Ключові слова: медіація, процедура примирення, господарський спір, господарське судочинство.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11.

Abstract. In recent times, the practice of alternative resolution of economic disputes without the use of classic court procedures has been increasingly used in Ukraine, as the outdated tradition of business entities turning to state institutions for every conflict has led to a large overload of judicial authorities. An alternative to improving access to justice and reducing the burden on courts is the use of such a method of conflict resolution as mediation. Mediation is widely used in commercial litigation to resolve disputes between enterprises and organizations. In mediation, the mediator helps the parties find a common solution by moving through a process of negotiation and dynamic inclusion. The mediator does not make decisions for the parties, but ensures communication and promotes understanding between them. The resolution of the conflict achieved through mediation is mutually beneficial for all parties and can be entered into in the form of an agreement. In commercial litigation, mediation can be particularly useful as it facilitates effective dispute resolution, reduces litigation costs and preserves business relationships. Mediation, as a method of resolving conflicts in commercial litigation, allows the parties to effectively resolve disputes, maintaining good relations and ensuring business growth, etc. is an alternative to the court process and helps the parties achieve the desired results. Scientists and legislators have been working for many years to create the right conditions for the introduction of mediation in Ukraine: educational work is carried out regarding the content and advantages of mediation, development and expert analysis of draft laws on mediation are carried out, detailed recommendations are provided, new normative legal acts are adopted and put into effect, institutes provide training for mediators. Therefore, there is a wide range of topical issues related to ensuring the operation of the mediation mechanism, which are subject to greater scientific research and require practical work. The article examines the principles of mediation as an effective way to resolve conflicts in commercial litigation. The main stages of the formation of mediation in Ukraine, the concept and features of mediation as one of the effective ways of resolving economic conflicts are defined, the international normative legal acts in the field of mediation are analyzed and, in view of such an analysis, the problems of legal support of this procedure for resolving economic disputes in Ukraine are outlined and options for solving them by means of mediation are proposed.

Keywords: mediation, conciliation procedure, economic dispute, economic litigation.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку характеризується існуванням різних методів або підходів до вирішення конфліктів у господарському середовищі, які можна поділити на дві групи:

1) традиційні – означають вирішення спорів з позиції права шляхом застосування законодавчих приписів і норм у державних господарських судах;

2) нетрадиційні – це так звані «альтернативні або сучасні» способи розв'язання конфліктів – вирішення спорів із позиції інтересів конфліктуючих сторін шляхом пошуків компромісних рішень і досягнення згоди між ними завдяки зусиллям третьої, незалежної сторони. До традиційних способів вирішення суперечок належать судові процедури. У разі виникнення спору, на думку більшості людей, його слід вирішувати через суд, поклавши відповідальність на суддю за прийняте рішення та залишивши за

собою право його оскарження у разі незадоволення результатом рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіація у господарському судочинстві України перебуває на стадії становлення, про це вказують наукові дослідження даного інституту багатьох вчених, зокрема Дутко А. та Гаврилішин А. П. досліджували природу медіації як явища правової дійсності, як альтернативного способу вирішення спорів [3]; Подковенко Т.О. – можливості медіації як способу вирішення суперечок [7]; Бондаренко-Зелінська Н. Л. – про європейський досвід запровадження альтернативних способів врегулювання спорів в Україні [2] тощо.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Аналізуючи вищевикладене, слід зазначити, що не зважаючи на сучасне законодавче врегулювання медіації в Україні, питання про дану процедуру як

ефективний спосіб вирішення суперечок у господарському судочинстві залишається вирішеним не в повній мірі та досі викликає наукову дискусію.

На відміну від судового розгляду, який є врегульованим та зосередженим на суті позову, медіація надає змогу до більш гнучкого підходу вирішення господарського спору, враховуючи всі аспекти конкретної ситуації, незалежно від юридичного чи правового значення. Саме тому медіацію відносять до ефективних методів вирішення господарських спорів. Не беручи до уваги те, що наукові праці вказаних дослідників можуть стати основою для вирішення певних проблем та удосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері медіації в Україні, низка питань, які стосуються впровадження цієї форми вирішення спорів у господарський процес (наприклад, щодо стадії судового процесу, на якій можливе застосування медіації), є недостатньо розробленими та потребують подальшого дослідження. Мета статті. На основі аналізу наукової літератури визначити особливості становлення медіації як дієвого або альтернативного способу вирішення спорів в господарському судочинстві в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера господарсько-правових відносин в Україні характеризується великою кількістю конфліктів, які завдають шкоди не лише її учасникам, а й державі в цілому. Водночас вирішення конфліктів є досить складним через сам предмет спору, кількість і склад його учасників, які відстоюють свої права, наявність множинності вимог, неоднозначності тлумачення законодавства сторонами конфлікту в суді, а також недостатньо чітко визначене правове регулювання господарсько-процесуальних питань в Україні. Традиційним способом вирішення господарських спорів в Україні є й досі звернення до господарського суду.

Існує й багато інших недоліків на шляху до обрання альтернативного способу вирішення спорів, а саме: недосконалість українського господарсько-процесуального законодавства, корупція. Крім того, є хвилювання кожної зі сторін перед «несприят-

ливим» рішенням суду, і як наслідок – це ухилення від виконання такого рішення.

Загалом слід зазначити, що історично використання посередників для вирішення фінансових суперечок було зафіксовано ще з давніх часів. Вчені відзначають подібні випадки в торгових відносинах фінікійців і Вавилону. У Стародавній Греції існувала практика використання посередників (проксенетів). Римське право, починаючи з Закону Юстиніана (530-533 рр. н. е.), визнавало посередництво. Римляни використовували різні терміни для позначення поняття «посередник»: *internuncius*, *medium*, *intercessor*, *philanthropus*, *interpolator*, *conciliator*, *interlocutor*, *interpres* і, нарешті, *mediator*. У деяких традиційних культурах до фігури-посередника ставилися з особливою повагою й шанували її нарівні зі священниками чи вождями племен. Медіація в її сучасному розумінні почала розвиватися у другій половині 20 століття, насамперед у країнах з англосаксонським правом – США, Австралії, Великій Британії, після чого почала поширюватися в Європі. Перші спроби використання посередництва зазвичай застосовувалися в економічних відносинах. Невдовзі медіація отримала визнання у вирішенні широкого кола конфліктів і спорів, починаючи від конфліктів у місцевих громадах і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами у публічній сфері [3, с. 273]. Це призводить до появи ефективних методів вирішення конфліктів, які є менш формалізованими, відносно недорогими та займають менше часу. Медіація успішно використовується та законодавчо закріплена в таких країнах, як Норвегія, Фінляндія, Польща, Велика Британія, Австрія, Німеччина, Франція, Бельгія та США. У Данії, Швеції, Нідерландах, Ірландії, Іспанії та Італії перші кроки до реалізації були зроблені у формі пілотних проєктів. Останнім часом у Східній Європі також активно впроваджуються програми примирення. У Польщі після випробувального періоду програми медіації були прийняті на рівні національного законодавства. Держави всіляко сприяють розвитку медіації, прикладом може бути Франція, де процедура медіації є безкоштов-

ною для учасників процесу та оплачується з Державного бюджету країни. На сьогодні світовий досвід орієнтований на активне використання медіації, яке зумовлює потребу в дослідженні та впровадженні даного інституту також і в українському законодавстві. Медіація – це неформальний конфіденційний переговорний процес для вирішення спорів, який дозволяє розглянути предмет спору з різних «ракурсів» та визначити важливі для обох сторін питання, досягти компромісу, відновити або зберегти ділові відносини між сторонами. Термін визначено в Типовому законі ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру з Рекомендаціями щодо його імплементації та застосування, відповідно до якого медіація – це процес, за допомогою якого сторони залучають одну чи більше третіх сторін для сприяння мирному вирішенню спорів, що виникають із договірних чи інших правових питань [8]. Для вирішення спору залучається нейтральна сторона – посередник (медіатор), який керує процесом, вислуховує аргументи сторін щодо суті спору та допомагає їм зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, яке задовольнить усіх учасників [7, с. 5]. Відповідно до Директиви ЄС «Про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських правовідносинах», медіатор – це будь-яка третя особа, незалежно від віросповідання чи професії, якій пропонується здійснити медіацію ефективним, неупередженим і компетентним чином [3, с. 277]. У Чехії та Австрії медіаторами можуть бути спеціалісти в галузі права, соціальних наук чи психології, які пройшли спеціальну підготовку, а в Польщі також необхідною умовою є судова реєстрація. Відповідно до законодавства Франції, медіатори повинні мати акредитацію прокурора та підписати договір з Міністерством юстиції про надання медіаційних послуг. Методи медіаторів відрізняються від тих, якими користуються юристи, оскільки, якщо останні аналізують факти, причини конфліктів і шукають винного, то медіатор не бере до уваги минуле, а зосереджується з урахуванням поточної ситуації людей на угоду в майбутньому. Під

час медіації сторони контролюють як сам процес, так і досягнутий результат, оскільки виступають активними учасниками переговорів і пропонують власні варіанти вирішення бізнес-конфлікту.

У США, відповідно до Uniform Mediation Act, право брати участь у медіації мають не лише сторони, а й адвокат [11]. На відміну від судового розгляду чи арбітражу, медіація є неформальною, оскільки проводиться без участі суддів, тому немає державного примусу, відсутні процесуальні документи та строки. Атмосфера переговорів сприяє мирному вирішенню економічного спору, оскільки відсутня напруга судового процесу, сторони намагаються з повагою ставитися одна до одної, а медіатор сприяє налагодженню конструктивного діалогу між сторонами. Опоненти не змагаються між собою, як у суді, а намагаються дійти згоди та примирення. Характерною рисою медіації є добровільність, оскільки вона можлива лише за згодою обох сторін, які не зобов'язані ні про що домовлятися і можуть від неї відмовитися, а сам медіатор не має повноважень приймати рішення без їх згоди. Жодна зі сторін не залишається в програті, оскільки приймається взаємовигідне для сторін рішення, а головне, як правило, зберігаються хороші партнерські відносини та перспективи подальшої співпраці. Яскравою особливістю медіації є те, що вона розглядає економічний спір у широкому спектрі розуміння, тобто не лише з юридичної точки зору, а й з урахуванням багатьох факторів – наприклад, взаємовідносин сторін, психологічні фактори. Конфіденційність процедури забезпечується зобов'язанням медіатора та сторін не розголошувати третім особам інформацію, що стала відома в процесі медіації. Винятком можуть бути лише дані про готування до злочину. Гнучкість медіації полягає в тому, що сторони можуть самостійно вирішити, до якого виду медіації вдатися та яку процедуру обрати. Під час медіації діє принцип – «нічого не вирішено, поки все не вирішено», тому остаточне рішення не приймається поки не будуть розглянуті всі спірні питання та можливі шляхи вирішення. Якщо згода досягнута, медіатор допомагає сторо-

нам оформити її у вигляді письмової угоди, яка вже може бути виконана в суді. Угода повинна містити план вирішення спору з обов'язковим зазначенням відведеного для цього часу і розподілом обов'язків між учасниками. Цей етап завершується ознайомленням з текстом договору, його затвердженням та підписанням договору між сторонами. З цього моменту вважається, що спору немає, оскільки сторони досягли консенсусу. У Словаччині процедура закріплення результатів медіації є однією зі стадій спору, яка передбачена процесуальним законодавством. Суддя передає справу на медіацію до початку судового розгляду, і коли сторони досягають згоди, це вважається угодою. Найпоширенішими прийомами медіації є: почергове слухання – на спільній зустрічі кожна сторона обґрунтовує свою позицію; згода полягає в тому, що посередник прагне більше часу для переговорів за участю обох сторін, наголошуючи при цьому на необхідності прийняття компромісних рішень; човникова дипломатія – конфліктуючі сторони розлучаються, а посередник допомагає їм домовитися про різні аспекти угоди; тиск на одного з опонентів – посередник більшу частину часу витрачає на роботу з одним учасником, хибність його позиції доведена, йде на поступки; директивний вплив – звертається увага на слабкі місця в позиціях опонентів, помилковість їх дій по відношенню один до одного [9, с. 70]. У нашій державі використання медіації як методу вирішення спорів у господарському судочинстві має недовгу історію, оскільки лише у 1994 році почала формуватися мережа українських регіональних груп медіації та проведено первинні експерименти щодо її використання. Нині, наприклад, працює Український центр медіації (УЦМ), створений при Києво-Могилянській бізнес-школі. Основними напрямками її діяльності є підготовка медіаторів та надання ними послуг. Сьогодні головним завданням Центру є популяризація цього інституту в Україні. У 2006 році було видано Указ Президента України «Про Концепцію удосконалення судоустрою щодо створення в Україні справедливого суду за європейськими стандартами», в якому зазначено, що

держава має сприяти розвитку таких недержавних інститутів, як третейські суди, медіатори тощо, які допомагають вирішувати спір, а не доводити його до суду [10]. До засад запровадження медіації слід віднести вітчизняний інститут примирення в господарському процесуальному законодавстві – ст. 192 ГПК України, що регламентує укладання між сторонами судового процесу мирової угоди. Проте, в Україні медіація все ж ще не набула значного поширення і використовується доволі обмежено. Це пов'язано з відсутністю в українському процесуальному законодавстві норм, які б сприяли її розвитку, а також через інформаційний вакуум про те, що застосовувати медіацію просто та вигідно. У 2011 р. народний депутат О. І. Тищенко вніс законопроект про медіацію, але його зняли з розгляду. Нова спроба запровадити цей інститут зроблено 19 квітня 2012 року, коли було внесено новий проект закону про медіацію. Водночас висока ефективність цього інституту у вирішенні правових спорів підтверджується даними статистики – 80 % спорів, що перебували в провадженні суду і були передані на медіацію, вирішувались без судового розгляду [2, с. 163]. У системі права давно назріла потреба запровадження інституту медіації, що пов'язано з неефективністю й недосконалістю судової системи України та низьким показником виконання судових рішень. Враховуючи успішне застосування інституту медіації в багатьох країнах та курс на гармонізацію національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, 16.11.2021 набрав чинності Закон України «Про медіацію» [6].

В Україні медіація як ефективний засіб вирішення спорів робить лише перші кроки, визнаючи сферу застосування, розвиваючи її стандарти та знаходячи засоби впровадження в суспільне життя. Запровадивши в Україні інститут медіації та визначивши правові основи надання послуг медіації на професійній основі, поширюючи практику мирного вирішення спорів позасудовими методами та забезпечуючи збалансовані відносини між медіацією та судовою системою, а також принципи та

порядок медіації, статус медіатора, особливості процедури медіації під час судового чи арбітражного розгляду, механізми контролю за якістю медіаційних послуг та принципи державної політики у сфері медіації [2, с. 164]. Для української правової системи законодавча ініціатива щодо запровадження нормативного врегулювання інституту медіації є надзвичайно важливим кроком. Тривалий час до прийняття спеціалізованого закону «Про медіацію» та за відсутності національного законодавства, яке б визначало правові основи процесу позасудового врегулювання спорів, практичне застосування інституту медіації не вирішувалося, а здійснювався лише на основі усталеної практики країн Європейського Союзу.

Водночас до переваг медіації можна віднести гнучкість і неформальність процедури розгляду. Медіатор має на меті досягти чітких домовленостей між сторонами спору, включно з тим, як сторони вирішуватимуть конкретні питання. Він не враховує прояв будь-яких почуттів під час процесу медіації. Медіатор орієнтований на перспективи відносин сторін спору, а не на аналіз минулих відносин сторін. Він контролює процес і не впливає на учасників медіаційного процесу чи результат, а сам організовує процедуру. Медіатор допомагає визначити реальні інтереси сторін конфлікту, обсяг спірних правовідносин та допомагає сторонам самостійно виробити угоду щодо спору, крім того сторони конфлікту повністю контролюють процес прийняття рішень щодо врегулювання спору, спір та умови вирішення спірної ситуації. Медіатор сприяє процесу комунікації між учасниками конфлікту, розуміючи позиції та інтереси кожної з них, орієнтує сторони на їхні інтереси та допомагає знайти продуктивне вирішення проблеми, даючи їм можливість виробити згоду самостійно [1].

Медіація можлива лише у справах судового провадження, вона не може бути застосована при розгляді справ у порядку окремого чи наказного провадження. Аналізуючи перспективи медіації в Україні, при-

ходимо до висновку, що можливі два основні напрями її розвитку:

1) як самостійного механізму врегулювання спорів, існуючого поряд з традиційними способами захисту господарських прав;

2) як механізму, що забезпечує реалізацію основних повноважень органів цивільної та господарської юрисдикції.

Важливим є готовність населення до застосування даної процедури, адже якщо громадяни не готові будуть до такого вирішення спорів, то дане закріплення не буде важливим та не буде відігравати суттєву роль у вирішенні спорів між сторонами [5, с. 211].

Отже, медіація – це ефективний спосіб вирішення спорів, інтенсивне застосування якого матиме величезне значення для відновлення охоронюваних законом прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Висновки. Тому очевидними «плюсами» медіації є: неформальність, економія часу, можливість зниження ціни вирішення спору, можливість впливу на хід процедури медіації, можливість високої результативності вирішення спору, конфіденційність процедури, ймовірність збереження або навіть відновлення ділових взаємин з партнерами, нарешті, запобігання виникненню подібних конфліктів у майбутньому. Медіація у змозі забезпечити сторонам бажаніші результати, дозволяє використати творчий та десь незвичний підхід для вирішення спору, допомагає зберегти ділові та професійні зв'язки. Судовий розгляд справи, навпаки, часто призводить до виникнення ворожнечі, припинення або неможливості продовження подальших взаємин сторін. В більшості держав медіація є найпоширенішим способом вирішення конфлікту, широко використовується, тому впровадження на законодавчому рівні інституту медіації безумовно свідчить про бажання України гармонізувати господарське законодавство у відповідність до світових стандартів, що власне і очікує від нас європейська спільнота на шляху до євроінтеграції.

Література:

1. Альтернативне вирішення спорів (медіація) URL: <https://avantgardelaw.webnode.com.ua/mediation> (дата звернення: 15.11.2023)
2. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України. Міжнародне приватне право: розвиток, порівняльний аспект, гармонізація. 2009. Вип. 8. С.162-165.
3. Гаврилішин А. П. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. Науковий Вісник Херсонського державного ун-ту. 2014. № 5. Т. 1. С. 275-278.
4. Директива 2008\52 ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах» від 05.05.2008. // Official Journal of the European Union L 136/3 URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення: 15.11.2023)
5. Дутко А. Медіація як явище правової дійсності. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2018. № 6. С. 210-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2018_6_22 (дата звернення: 15.11.2023)
6. Закон України «Про медіацію» 1875-IX від 16.11.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 15.11.2023)
7. Подковенко Т. О. Медіація як один з альтернативних способів розв'язання конфліктів. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 45. С.3-8.
8. Типовий Закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження й застосування» 2002. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11347 (дата звернення: 15.11.2023)
9. Турчак І.О. Гнип І.Я. Особливості правового регулювання інституту медіації в Україні. Університетські наукові записки. 2014. № 10. С. 69-73.
10. Указ Президента України № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/361/2006> (дата звернення: 15.11.2023)
11. Uniform Mediation Act dated 10/03/2001. URL: <https://www.uv.es/medarb/observatorio/leyes-mediacion/eeuu/usa-uniform-mediation-act-2001.pdf> (дата звернення: 15.11.2023)

References:

1. Alternative dispute resolution (mediation). URL: <https://avantgardelaw.webnode.com.ua/mediation> (Accessed 15 November 2023).
2. Bondarenko-Zelinska N. L. (2009) Introduction of alternative dispute resolution methods: European experience for Ukraine. International private law: development, comparative aspect, harmonization. Vol. 8. 162-165 pp.
3. Gavrylishyn A. P. (2014.) Mediation as an alternative method of dispute resolution. Scientific Bulletin Kherson state university. Vol.5. P. 1. 275-278 pp.
4. EU Directive (2008)\52 «On some aspects of mediation in civil and economic legal relations» від 05.05.2008. // Official Journal of the European Union L 136/3 URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (Accessed 15 November 2023)
5. Dutko A. (2018) Mediation as a phenomenon of legal reality. Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Legal sciences. Vol. 6. С. 210-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2018_6_22 (Accessed 15 November 2023)
6. The Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine «On Mediation»(2021), #1875-IX dated 16.11.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed 15 November 2023).
7. Podkovenko T. O.(2009) Mediation as one of the alternative methods of conflict resolution. State and law. Legal and political sciences. Vol. 45. pp. 8 с.
8. UNCITRAL Model Law(2002) «On the International Commercial Conciliation Procedure with Guidelines for its Implementation and Application» URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11347 (Accessed 15 November 2023).
9. Turchak. I.O. and Hnyp, I.Ya.(2014) Peculiarities of legal regulation of the institution of mediation in Ukraine. University scientific notes. Vol. 10. Pp. 69-73.
10. Decree of the President of Ukraine (2006) No. 361/2006 «On the concept of improving the judiciary to establish a fair court in Ukraine in accordance with European standards» from 10.05.2006 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/361/2006> (Accessed 15 November 2023).
11. Uniform Mediation Act dated 10.03.2001. URL: <https://www.uv.es/medarb/observatorio/leyes-mediacion/eeuu/usa-uniform-mediation-act-2001.pdf> (Accessed 15 November 2023)

Стаття надійшла до друку 16.01.2024 року

УДК 347.6
DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A6

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ В СІМЕЙНІЙ МЕДІАЦІЇ

Долянська І.М.,

кандидат юридичних наук
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

Сидоренко А.А.,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: sydorenkoAA@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5194-398X>

FEATURES OF DETERMINING THE CHILD'S PLACE OF RESIDENCE IN FAMILY MEDIATION

Dolianovska I.M.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of Department of the state legal disciplines,
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail.: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

Sydorenko A.A.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: sydorenkoAA@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5194-398X>

Анотація. В статті досліджуються особливості визначення місця проживання дитини в рамках сімейної медіації. Визначення місця проживання дитини під час розлучення або розірвання шлюбу є складним та відчутним емоційно питанням, що вимагає уважного підходу до учасників даного процесу. Сімейна медіація, що стає все більш популярним методом вирішення подібних суперечок, пропонує спільний та неконфліктний процес, спрямований на забезпечення найкращих інтересів дитини. У даному дослідженні аналізуються різні фактори, які впливають на процес прийняття рішень у таких випадках. Серед них – вік та етапи розвитку дитини, її уподобання, а також здатність батьків створити безпечне та стабільне домашнє середовище. Важливо враховувати усі ці аспекти для забезпечення найбільш гармонійного та вигідного рішення для дитини у разі подальшої неможливості для батьків продовжувати робити це як одна родина. Окрім цього, в статті звертається увага на роль посередника в даному процесі. Підкреслюється його важливість у сприянні спілкуванню між батьками та направленні їх до взаємоприйнятної угоди, що максимально враховує найкращі інтереси дитини. Наявність досвідченого та компетентного посередника може суттєво полегшити процес розв'язання конфлікту та забезпечити більш збалансоване рішення. Важливо відзначити, що сімейна медіація може стати ефективним та результативним способом вирішення спорів, пов'язаних з опікою та утриманням дітей. Але для цього необхідно мати навчених та досвідчених медіаторів, які здатні підтримати процес медіації та забезпечити збалансований підхід до вирішення конфлікту. Стаття завершується рекомендаціями щодо вдосконалення практики сімейної медіації у справах, пов'язаних із місцем проживання дітей. Зокрема, підкреслюється необхідність постійного

навчання та підтримки медіаторів, важливість культурної чутливості та необхідність підвищення обізнаності громадськості про переваги медіації як альтернативи традиційним судовим методам.

Ключові слова: медіація, медіатор, конфлікт, спір, дитина, батьки, місце проживання.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. The article examines the peculiarities of determining the child's place of residence in family mediation. Determining the child's place of residence during a divorce or dissolution of marriage is a complex and emotionally sensitive issue that requires a careful approach. Family mediation, which is becoming an increasingly popular method of resolving such disputes, offers a collaborative and non-confrontational process aimed at ensuring the best interests of the child. This study analyzes various factors that influence the decision-making process in such cases. These include the age and stage of development of the child, his or her preferences, and the ability of the parents to create a safe and stable home environment. It is important to consider all these aspects to ensure the most harmonious and beneficial solution for the child. In addition, the article draws attention to the role of the mediator in this process. It emphasizes the importance of facilitating communication between the parents and guiding them to a mutually acceptable agreement that best serves the child's best interests. The presence of an experienced and competent mediator can greatly facilitate the conflict resolution process and provide a more balanced solution. It is important to note that family mediation can be an effective and efficient way to resolve disputes related to child custody and support. However, this requires trained and experienced mediators who are able to support the mediation process and ensure a balanced approach to conflict resolution. The article concludes with recommendations for improving the practice of family mediation in cases related to the place of residence of children. In particular, it emphasizes the need for ongoing training and support for mediators, the importance of cultural sensitivity, and the need to raise public awareness of the benefits of mediation as an alternative to traditional court methods.

Keywords: mediation, mediator, conflict, dispute, child, parents, place of residence.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Напевно правду кажуть, що «діти – це цілий всесвіт для батьків», однак трапляються моменти в житті подружжя, коли вони перестають проживати разом або розлучаються зовсім, і під час таких подій діти стають центром уваги, оскільки постає питання з ким буде проживати дитина, тому під час вирішення цього питання часто виникає конфлікт. В такому випадку на допомогу може прийти медіація. Як альтернатива змагальній судовій системі, сімейна медіація пропонує батькам можливість досягти взаємоприйнятних рішень, які враховують їхні особливі обставини та найкращі інтереси їхніх дітей. Проте одним із найскладніших аспектів сімейної медіації є визначення місця проживання дитини. Місце проживання дитини є вирішальним фактором у будь-якому визначенні опіки, оскільки воно впливає не лише на фізичне оточення дитини, а й на її емоційне та психологічне благополуччя. Визначення місця проживання дитини передбачає зважування різноманітних факторів, включаючи вік дитини та її потреби в розвитку, якість стосунків між батьками та дитиною, здатність батьків забезпечувати основні потреби дитини та прив'язаність дитини до свого дому та своїх друзів. Крім того, визначення місця проживання дитини може бути дуже емоційним і суперечливим процесом, оскільки

батьки можуть мати глибокі погляди та суперечливі уподобання щодо місця проживання дитини. У світлі цих викликів існує нагальна потреба в дослідженні, яке вивчатиме особливості визначення місця проживання дитини в рамках сімейної медіації, включаючи фактори, що впливають на процес прийняття рішень, роль медіатора та виклики, з якими стикається медіатор і сторони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку медіації є актуальною темою дослідження для більшості науковців різних країн світу, в тому числі і в Україні. Аналізуючи стан дослідження медіації у сімейних справах та засобів захисту інтересів дитини важливо зазначити, що кількість науковців, які мають напрацювання у цих сферах поступово збільшується. Варто зазначити таких вчених, як Н.Л. Бондаренко-Зелінська, Г.О. Гаро, Д. Давиденко, Т.В. Зозуль, С.Т. Йосипенко, О. Кучеренко, Б. Лєко, Л.Д. Романадзе, В. Чеховська та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Деякі аспекти розвитку медіації у сімейних конфліктах, особливо в контексті вирішення питань, пов'язаних із місцем проживання дітей, залишаються недостатньо висвітленими в наукових дослідженнях. Важливість теми щодо визначення місця проживання дитини у сімейній медіа-

ції підтверджується необхідністю подальших наукових досліджень, які увімкнули б увесь спектр впливу цього процесу на дітей та сімейні відносини. Виокремлення різноманітних факторів, що охоплюють юридичні міркування, емоційні відтінки та практичні проблеми в рамках сімейної медіації, зокрема ролі медіатора та викликів, що виникають у цьому процесі, вимагає більш докладних наукових висновків.

Метою статті є аналіз факторів, які впливають на процес прийняття рішень під час сімейної медіації щодо місця проживання дитини у процесі розірвання шлюбу між батьками; висвітлити роль медіатора у сприянні спілкуванню між батьками та спрямуванні їх до взаємоприйнятної угоди, яка враховує найкращі інтереси дитини; висвітлення важливості отримання освіти для медіатора та підвищення професійних навичок; демонстрація ефективності та потенційної переваги сімейної медіації як альтернативи традиційним судовим підходам у вирішенні спорів, пов'язаних з опікою та місцем проживання дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Часто після розлучення батьки ведуть боротьбу за опіку над дітьми, розглядаючи їх як об'єкти, які можна «виграти» або «програти» у судовому процесі. Це призводить до загострення та подовження конфлікту між батьками, тоді коли саме дітям найбільше необхідна підтримка та співпраця обох батьків [9, с. 334].

Ефективним способом вирішення спорів щодо місця проживання дитини під час розірвання шлюбу для батьків може стати сімейна медіація. Однак на процес прийняття рішень під час медіації можуть впливати різноманітні фактори, включаючи юридичні міркування, емоційні фактори та практичні проблеми.

Юридичні міркування часто є одним із найважливіших факторів у процесі прийняття рішень під час сімейної медіації. Обом батьків можуть бути стурбовані своїми законними правами та обов'язками щодо місця проживання їхньої дитини. Не зважаючи на рішення, яке вони приймуть, вони повинні пам'ятати, що незалежно з ким із батьків

проживатиме дитина, це не вплине на обсяг їхніх прав і не звільнить від обов'язків щодо дитини, крім випадку, передбаченого законом. Відповідно до ч. 1 ст. 141 Сімейного кодексу України мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Також сторони повинні розуміти, що мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом (ч. 1 ст. 153 СК України) [1, ст. 141;153].

Також важливим моментом є питання залучення дитини до медіації і врахування її позиції. У такому випадку треба враховувати низку факторів: віку дитини, гостроти конфлікту між дорослими та їх здатності спокійно обговорювати наявні розбіжності, а також наявності в медіатора необхідної кваліфікації для роботи з дітьми (або доступу до допомоги профільного фахівця-психолога).

Згідно із чинним сімейним законодавством України, якщо дитина ще не досягла десяти років, вона не має статусу самостійного учасника у переговорному процесі, але її думка повинна бути врахована. У той же час, дитина, якій виповнилося чотирнадцять років, має право самостійно вирішувати, де проживати. На думку О. Кучеренка, з одного боку, ця норма є виразом поваги до дитини, з іншого боку, вона є відповідним стимулом для батьків до належного виконання ними своїх обов'язків під загрозою переїзду дитини до діда, баби чи інших родичів [7, с. 44]. Зазвичай той з батьків, хто проживає з дитиною, в медіації висловлює потреби та бажання дитини. Проте важливо, щоб інший з батьків міг безпосередньо дізнатися думку дитини через нейтрального посередника – це сприяє більшій довірі до інформації та зменшує ймовірність обвинувачень колишнього партнера у впливах. Процес підготовки до залучення дитини до участі в медіації обов'язково передбачає докладне обговорення цієї можливості з батьками та отримання згоди обох з них. Батьки також мають бути заздалегідь повідомлені про те, що при роботі з дітьми конфіденційність у медіації не може бути абсолютною: у разі серй-

озних підозр про існування загрози життю, здоров'ю або психологічному стану дитини медіатор повинен буде вжити необхідних заходів безпеки, зокрема повідомити відповідні служби [4, с. 87].

Важливо зауважити, що в ст. 7 директиви №2008/52/ЄС про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах зазначено, що принцип конфіденційності медіації не є абсолютним у випадках, коли це необхідно для громадського порядку, особливо для забезпечення захисту першочергових інтересів дітей, або для запобігання будь-якому посяганням на фізичну чи психологічну безпеку людини [3, ст. 7].

Окрім того, в Рекомендації № R (98) 1 Комітету Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах зазначається, що медіатору належить приділяти особливу увагу тому, чи вже мало місце або може в майбутньому мати місце насильство між сторонами і як це може вплинути на позиції сторін у спорі, та відповідно вирішувати, чи за таких обставин процес медіації є доречним [10].

Як зазначає Б. Леко, участь дітей у процесі медіації не менш важлива і для самих дітей. Можливість розуміти сімейну динаміку чіткіше відкриває шлях до того, щоб у майбутньому діти менше відчували тривогу і непорозуміння. Зустрічі медіації свідчать перед дітьми про бажання батьків розв'язувати конфлікти мирно, без протистоянь. Діти, які приймають участь у таких зустрічах, розуміють, що їхні потреби і бажання важливі, навіть під час кризи. Остаточне рішення лежить у руках батьків, але діти мають можливість висловлювати свої погляди і побоювання [8, с. 31].

Емоційні фактори також можуть відігравати значну роль у процесі прийняття рішень під час сімейної медіації. Обоє батьків можуть мати справу з цілою низкою емоцій, включаючи гнів, смуток, провину та страх, що може ускладнити досягнення взаємоприйняттого рішення. Медіатор повинен вміти керувати емоціями та допомагати батькам продуктивно та конструктивно працювати над своїми почуттями.

Важливо враховувати емоційне та психологічне благополуччя дитини. Медіатор повинен оцінити прихильність дитини до кожного з батьків, потреби дитини в розвитку та будь-які проблеми з психічним здоров'ям, які можуть вплинути на благополуччя дитини. Медіатор також повинен враховувати здатність батьків ефективно виконувати батьківські обов'язки та будь-які конфлікти чи проблеми спілкування, які можуть виникнути.

Як зазначає С.Т. Йосипенко, іноземний досвід свідчить про те, що у разі, коли учасником медіації є дитина, то до участі під час її проведення в якості спеціаліста може залучатися психолог [6, с. 205]. Звісно, залучення психолога під час сімейної медіації, де вирішується питання, пов'язане з місцем проживання дитини, може бути корисним і важливим кроком. Однак важливо враховувати, що включення психолога має бути здійснене з урахуванням згоди всіх сторін та узгоджене з учасниками медіації. Також, розглядайте це як один із компонентів, а не як обов'язкову умову. Інколи достатньо, щоб медіатори були навчені і обізнані з психологічними аспектами для ефективної підтримки процесу.

Практичними питаннями можуть бути відстань між будинками батьків, шкільні та позашкільні заняття дитини, а також графіки роботи батьків. Втім можуть розглядатися такі питання, як культурні та релігійні переконання, фінансові міркування, а також вік і потреби розвитку дитини. Все це може впливати на процес прийняття рішень під час сімейної медіації.

Ефективні медіатори повинні володіти навичками управління цими факторами та допомагати батькам працювати разом, щоб знайти рішення, які віддають пріоритет найкращим інтересам їхньої дитини.

Роль медіатора у сприянні спілкуванню між батьками та скеровуванні їх до взаємоприйнятної угоди, яка враховує найкращі інтереси дитини, є надзвичайно важливою. Медіатори – це навчені професіонали, які володіють навичками вирішення конфліктів, спілкування та переговорів. Вони є нейтральними третіми особами, які не стають

на чийсь бік і не приймають рішення за сторони.

Важливим етапом роботи медіатора є його початок ретельної підготовки до запланованої медіації, під час якої він повинен розробити план ведення переговорів, а саме теми, які будуть висуватися під час медіації та запитання. Розробити завдання для сторін, щоб вони їх опрацювали дома. У разі залучення дитини, обов'язково є підготовка батьками її до медіації.

Чимало значущим є ретельний аналіз законодавства, яке допомагає сімейним медіаторам під час переговорів. Основні закони, на які варто звертати увагу під час підготовки: національні, це Конституція України, Сімейний кодекс України, ЗУ «Про медіацію» та Кримінальний кодекс України; міжнародні: Конвенція «Про права дитини», Конвенція «Про юрисдикцію, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей», Рекомендація № R (98) 1 Комітету Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах, Директива 2008/51/ЄС.

Місія медіатора в сімейній медіації полягає у створенні безпечного та шанобливого середовища для обох батьків, щоб висловити свої проблеми та пріоритети. Медіатор повинен залишатися неупередженим і об'єктивним протягом усього процесу медіації, уникаючи будь-яких суджень або упередженості, які можуть завадити процесу переговорів.

Також медіаторові слід виявляти особливу турботу про добробут і найкращі інтереси дитини, спонукати батьків зосереджуватися на потребах дитини та нагадувати батькам про їхній першочерговий обов'язок забезпечувати добробут своєї дитини і про необхідність надання своїм дітям інформації та поради (Рекомендація № R (98) 1) [10].

Високий рівень здібностей сімейного медіатора в роботі з емоційними станами інших людей, безумовно, сприяє просуванню у вирішенні конфлікту. Медіатор допомагає опонентам виявити, усвідомити і переробити почуття і емоції, що стосуються конфліктної ситуації. Чуйність, відчуття

високого професіоналізму сімейного медіатора викликають довіру до нього у конфліктуючих сторін. Це призводить до зниження спроб перекладати відповідальність і прийняття рішення на медіатора [9, с. 334-335].

Медіатори використовують різні техніки, щоб полегшити спілкування та переговори між батьками. Ці техніки можуть включати активне слухання, парафраз, підбиття підсумків, переосмислення та постановка відкритих запитань. Медіатори також можуть використовувати кокуси, який передбачає окрему зустріч з кожним із батьків для обговорення їхніх проблем та інтересів.

У роботі сімейного медіатора також використовується екограма для опису «екології» сім'ї в перехідний період. Коли батьки розлучаються і починають відносини з новими партнерами, сім'я розростається не тільки «по вертикалі», а й «по горизонталі». Екограма корисна також тим, що на ній можна показати дві горизонтальні лінії, що з'єднують обох батьків (зазвичай для цього використовується всього одна лінія). Верхня лінія описує шлюбні відносини, які завершуються при розставанні або розлученні. Нижня лінія представляє їхні стосунки як батьків, які, як правило, повинні тривати на благо дітей і самих батьків [9, с. 335].

Загалом медіатор відіграє вирішальну роль у сімейній медіації, створюючи безпечне та шанобливе середовище для переговорів, сприяючи спілкуванню та розумінню між батьками, надаючи керівництво та підтримку та допомагаючи батькам досягти взаємоприйнятної угоди, яка враховує найкращі інтереси дитини.

Варто зазначити про важливість професійного навчання та регулярного підвищення кваліфікації в області медіації. Здобути освіту в галузі медіації та професійний розвиток має вирішальне значення для кожного, хто хоче побудувати кар'єру в медіації або вдосконалити свої наявні навички. Медіація є складним і динамічним процесом, який вимагає глибокого розуміння правових, етичних і міжособистісних питань. Тому освіта та професійний розвиток є важливими для того, щоб стати компетентним та ефективним медіатором. Окрім того, ЗУ

«Про медіацію» висуває вимоги для тих, хто прагне стати медіатором, так в законі зазначено, що медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном [2, ст. 9]. Також в ЗУ «Про медіацію» прописано про базову підготовку для медіаторів, зокрема в статті 10 цього закону зазначено, що базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок [2, ст. 10].

Навчання з медіації зазвичай включає офіційні навчальні програми, які забезпечують глибоке розуміння теоретичних і практичних аспектів медіації. Ці програми можуть варіюватися від базових вступних курсів до більш просунутих сертифікатів або спеціалізованої підготовки відповідно до програм навчання, розроблених суб'єктами освітньої діяльності. Вони охоплюють низку тем, таких як навички спілкування, методи вирішення конфліктів, стратегії ведення переговорів та етичні принципи.

Професійний розвиток, з іншого боку, передбачає постійне навчання та тренінги для вдосконалення навичок бути в курсі сучасних тенденцій і передового досвіду в галузі. Це може включати відвідування конференцій, семінарів або вебінарів, участь у програмах експертної оцінки та наставництва або читання професійної літератури та досліджень.

Освіта та професійний розвиток надають можливість вивчати нові навички та здобувати знання в структурований та організований спосіб. Це допомагає медіаторам бути в курсі останніх розробок та найкращих практик у цій галузі, а також набути необхідного досвіду для вирішення складних і різноманітних справ; можуть створити авторитет і довіру серед клієнтів, колег і зацікавлених сторін. Демонструючи прагнення до постійного навчання та професійного зростання, медіатори можуть зарекомендувати себе як обізнані та компетентні професіонали; можуть відкрити нові

можливості для медіаторів, щоб розширити свою практику, працювати в інших місцях або взяти на себе нові ролі та обов'язки. Це також може допомогти відрізнити їх від інших медіаторів у цій сфері.

Багато міжнародних центрів медіації вимагають від медіаторів проходження певної освіти або підвищення кваліфікації, щоб підтримувати свою сертифікацію чи ліцензію. Дотримуючись цих стандартів, медіатори можуть гарантувати, що вони надають високоякісні послуги та дотримуються етичних і правових зобов'язань.

Таким чином, освіта та професійний розвиток є важливими для медіаторів, щоб розвивати навички, знання та довіру, необхідні для надання високоякісних послуг клієнтам. Інвестуючи у своє постійне навчання та розвиток, медіатори можуть покращити свою практику, відповідати стандартам та вимогам і розширити свої можливості в цій галузі.

Сімейна медіація є потужним інструментом, який можна використовувати, щоб допомогти батькам досягти взаємоприйнятних рішень у суперечках щодо вирішення питання проживання дитини. На відміну від традиційних судових підходів, які можуть бути змагальними та часто призводять до того, що один із батьків «перемагає», а інший «програє», медіація – це спільний процес, який заохочує обидві сторони працювати разом, щоб знайти рішення, які відповідають найкращим інтересам їхніх дітей.

Однією з ключових переваг сімейної медіації є те, що вона часто ефективніша у вирішенні спорів, ніж традиційні судові підходи. Це пояснюється тим, що медіація створена для полегшення спілкування та заохочення до компромісу, який може призвести до більш креативних та взаємоприйнятних рішень. Навпаки, судові розгляди часто можуть бути конфронтаційними та можуть посилити напругу між батьками, ускладнюючи досягнення рішення, яке буде ефективним для всіх.

Аналізуючи статистичні дані міністерства юстиції США щодо використання та переваг альтернативного вирішення спорів, то співвідношення вирішених кон-

фліктів за допомогою ADR і провадження за рішенням суду має значну відмінність, так з 2013 по 2017 рр. вирішення конфліктів за допомогою ADR вища на 17,8% за суди, що говорить про чудовий результат застосування медіації [5].

Ще одна перевага сімейного посередництва полягає в тому, що воно може бути менш дорогим і трудомістким, ніж традиційні судові підходи. Судове провадження може бути тривалим і потребувати значних судових витрат, що може стати значним фінансовим тягарем для сімей. Навпаки, сесії медіації зазвичай коротші та дешевші, ніж судові процедури, що робить їх більш доступним варіантом для багатьох сімей.

Повертаючись знову до статистичних даних міністерства юстиції США, було досліджено переваги альтернативного вирішення спорів, так за 2017 рік було заощаджено витрати на судовий розгляд або відкриття, на суму 15 521 275 доларів, та уникнули судових процесів на 1967 місяців. Такі показники демонструють потужність застосування ADR [5].

Сімейна медіація дозволяє врахувати високу емоційність сімейних конфліктів і тому є дуже ефективною в різних заплутаних життєвих ситуаціях. Вона враховує людський фактор в конфлікті та приділяє багато уваги взаєминам. Вона заохочує і полегшує вираження хвилювань, тривог і сумнівів. Будь-які теми, порушені під час медіаційних сесій, можуть бути взяті до уваги та відображені в тексті досягнутої угоди. Зокрема завдяки сімейній медіації батьки можуть знайти відповіді на такі питання, що стосуються дитини:

- про місце проживання дитини та форми участі кожного з батьків у її вихованні;
- питання утримання та навчання дітей;
- обмін інформацією про стан здоров'я дитини;
- про особливості спілкування батьків один з одним і кожного з батьків з дитиною;
- щоденний розпорядок життя дитини, проведення свят, відпочинок на канікулах;
- контакт з родичами розлучених батьків, спілкування з бабою чи дідом, іншими родичами;

- подарунки, одяг, кишенькові витрати, а також дисципліна, правила виховання і розпорядку [9, с. 331-332].

Окрім цих переваг, сімейна медіація також може мати низку позитивних результатів для дітей. Наприклад, посередництво може допомогти батькам розвинути ефективніші навички спільного батьківства, що може призвести до кращих результатів для дітей у довгостроковій перспективі. Крім того, посередництво може допомогти дітям відчувати себе більш залученими до процесу прийняття рішень, що може допомогти їм почуватися більш захищеними та менше хвилюватися про своє майбутнє.

Загалом сімейна медіація продемонструвала свою ефективність і потенційні переваги як альтернатива традиційним судовим підходам у вирішенні сімейних спорів в таких країнах, як США, Великобританія, Канада, Нідерланди, Данія, Австралія та в інших країнах.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що сімейна медіація є цінним процесом вирішення конфліктів, пов'язаних із справами щодо визначення місця проживання дитини. Медіація забезпечує менш змагальний підхід і більшу співпрацю, ніж традиційні судові методи, які часто можуть бути емоційно виснажливими для всіх залучених сторін. У статті висвітлено особливості визначення місця проживання дитини в сімейній медіації, включно з критичними факторами, які необхідно враховувати, а також роль медіатора у сприянні комунікації та спрямуванні батьків для досягнення взаємоприйнятної згоди, яка враховує найкращі інтереси дитини.

У статті також наголошується на важливості постійного навчання та підтримки медіаторів, щоб переконатися, що вони мають необхідні навички та знання для ефективного сприяння сімейній медіації.

Нарешті, підвищення обізнаності громадськості про переваги медіації як альтернативи традиційним судовим підходам може допомогти зменшити стигматизацію та спонукати більше сімей звертатися до медіації щодо вирішення сімейних конфліктів.

Загалом, удосконалюючи практику

сімейної медіації у справах щодо визначення місця проживання дитини, ми можемо створити ефективнішу систему, яка краще відповідає потребам сімей та дітей. Завдяки постійному навчанню та підтримці медіаторів,

уважності до культурних особливостей і підвищенню обізнаності громадськості ми можемо допомогти переконати, що сімейна медіація є успішним методом урегулювання спорів.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n25> (дата звернення: 25.12.2023).
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. №1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 25.12.2023).
3. ДИРЕКТИВА 2008/52/ЄС ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ від 21 травня 2008 р. URL: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/2008/52/contents> (дата звернення: 20.04.2023).
4. Адвокат та Медіація: посібник/Г. Гаро, А. Зернова, Г. Єременко, Р. Коваль [та інші]. Харків: ФАКТОР-МЕДІА, 2022. 112 с.
5. Report of the US Government on Alternative Dispute Resolution at the Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/archives/olp/alternative-dispute-resolution-department-justice> (Accessed 25 December 2023).
6. Йосипенко С. Т., Перспективи інституалізації сімейної медіації у приватно-правових відносинах. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Серія Право. 2017. №3 (15). С. 201-209.
7. Кучеренко О., Особливості визначення місця проживання дитини в разі розірвання шлюбу. Підприємництво, господарство і право: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2021. № 4. С. 43-46.
8. Лєко Б., Медіація в сімейних конфліктах і розлученнях. Підприємництво, господарство і право: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2017. № 5 С. 29-32.
9. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / авт.кол: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.
10. Рекомендація № R (98) 1 Комітету Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах від 21.01.1998 р. URL: [https://rm.coe.int/1680747b77#:~:text=R%20\(98\)%201%20on%20family%20mediation%3B,possible%20circulation%20to%20this%20text](https://rm.coe.int/1680747b77#:~:text=R%20(98)%201%20on%20family%20mediation%3B,possible%20circulation%20to%20this%20text) (дата звернення: 28.12.2023).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Family code of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n25> (Accessed 25 December 2023).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine «On Mediation», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed 25 December 2023).
3. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council, available at: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/2008/52/contents> (Accessed 25 December 2023).
4. G, Garo and A, Zernova and G, Eremenko and R, Koval [and others]. (2022), Advokat ta Mediatsiia [Lawyer and Mediation], FACTOR-MEDIA, Kharkiv, Ukraine.
5. Report of the US Government on Alternative Dispute Resolution at the Department of Justice, available at: <https://www.justice.gov/archives/olp/alternative-dispute-resolution-department-justice> (Accessed 25 December 2023).
6. Josypenko S. T. (2017), “Prospects for the Institutionalization of Family Mediation in Private Legal Relations”, Naukovo-informatsijnyj visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halyts'koho: Zhurnal. Seriiia Pravo, vol. 3, no. (15), pp. 201–209.
7. Kucherenko O. (2021), “Peculiarities of determining the child’s place of residence in case of divorce”, Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo: zahal'noukrains'kyj naukovo-praktychnyj hospodars'ko-pravovyj zhurnal, vol. 4, pp. 43-46.
8. Leko B. (2017), “Mediation in family conflicts and divorces”, Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo: zahal'noukrains'kyj naukovo-praktychnyj hospodars'ko-pravovyj zhurnal, vol. 5, pp. 29–32.
9. T, Bilyk and R, Havryliuk and I, Horodysky [and others]. (2019), Mediatsiia u profesiinii diialnosti yurysta [Mediation in the professional activity of a lawyer], Ecology, Odessa, Ukraine.
10. Recommendation No. R (98)1 of the Committee of Ministers to member states on family mediation of 21.01.1998, available at: [https://rm.coe.int/1680747b77#:~:text=R%20\(98\)%201%20on%20family%20mediation%3B,possible%20circulation%20to%20this%20text](https://rm.coe.int/1680747b77#:~:text=R%20(98)%201%20on%20family%20mediation%3B,possible%20circulation%20to%20this%20text) (Accessed 25 December 2023)

Стаття надійшла до друку 10.02.2024 року

УДК 343.01

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A7

ПРОТИДІЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Григорчук М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>*

Змерзлий Д.Р.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університету «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ZmerzlyiDD@krok.edu.ua*

COMBATING THE SHADOW ECONOMY IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITIES

Hryhorchuk M.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor of Department
of the state legal disciplines «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail.: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>*

Zmerzlyi D.R.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ZmerzlyiDD@krok.edu.ua*

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності. Розглянуто питання «тіньового» сектора національної економіки, представлено трактування поняття «тіньова економіка», як самоорганізована система, що розвивається згідно з головними економічними принципами. Виявлено, що тлумачення поняття обумовлено різницею цілей і завдань, які ставлять собі дослідники, у застосуванні ними різних методик і методологій. Спірними є як структура тіньової економіки, з одного боку, так і інструменти її виміру – з іншого. Доведено, що кримінальні правопорушення, які вчиняються за допомогою тіньової економіки в господарській сфері протягом останніх 3-х років продовжують стрімко зменшуватись, що однозначно свідчить про послаблення боротьби з економічною злочинністю. Дане дослідження наочно проілюстровано за допомогою гістограми. Визначено, що більшість таких кримінальних правопорушень здійснюються за допомогою «кіберпростору», сучасних інформаційних технологій, протистояти яким тяжко, оскільки існуючі заходи безпеки є недостатньо потужними та прогресивними у порівнянні зі світовими технологіями. У висновках запропоновано інструментарій протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності, до якого віднесено: вдосконалення існуючих методик розрахунку рівня тіньової економіки з урахуванням світової практики; створення умов для детінізації суспільно-політичного процесу; вдосконалення законодавства у сфері боротьби з економічними кримінальними правопорушеннями; протидія тіньовій економіці в реальному секторі шляхом зниження транзакційних витрат та вдосконалення державної дозвільної системи тощо.

Ключові слова: тіньова економіка, сфера господарської діяльності, протидія.

Формул: 0, **рис.:** 1, **табл.:** 0, **бібл.:** 13.

Abstract. The article is devoted to topical issues of combating the shadow economy in the field of economic activity. The issue of the «shadow» sector of the national economy is considered, and the interpretation of the concept of the «shadow economy» as a self-organized system that develops according to the main economic principles is presented. It was revealed that the interpretation of the concept is due to the difference in the goals and tasks that researchers set for themselves in their application of different methods and methodologies. Both the structure of the shadow economy, on the one hand, and the tools for its measurement, on the other, are controversial. It has been proven that criminal offenses committed with the help of the shadow economy in the economic sphere during the last three years continue to decrease rapidly, which clearly indicates the weakening of the fight against economic crime. This research is clearly illustrated with the help of a histogram. It was determined that the majority of such criminal offenses are committed with the help of «cyberspace», modern information technologies, which are difficult to resist, since the existing security measures are not sufficiently powerful and progressive in comparison with world technologies. In the conclusions, a toolkit for combating the shadow economy in the field of economic activity is proposed, which includes: improvement of existing methods for calculating the level of the shadow economy, taking into account world practice; creation of conditions for the detinization of the social and political process; improvement of legislation in the field of combating economic criminal offenses; combating the shadow economy in the real sector by reducing transaction costs and improving the state permit system, etc.

Keywords: shadow economy, sphere of economic activity, countermeasures.

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 0, ref.: 13.

Постановка проблеми. Наявність проявів тіньової економіки тією чи іншою мірою стали типовими або навіть звичними не тільки для розвинутих країн, але й для країн з перехідною економікою. Тобто це явище в багатьох випадках стало свого роду національною проблемою. Даний факт пов'язаний з низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники, насамперед, є похідними від структурної відсталості економіки, тиску зацікавлених суб'єктів ззовні, неконтрольованих перехідних процесів тощо. Важливим фактором є швидке формування величезної кількості малих підприємств, особливо у сфері торгівлі та послуг, щодо яких часто доводиться використовувати селективні методи контролю. Для багатьох країн з перехідною економікою також характерне скорочення виробничої діяльності на великих підприємствах та низьким загальним рівнем життя, що змушує багатьох шукати додаткові джерела доходу. Зокрема до об'єктивних чинників відноситься і воєнний стан, який впливає на все більші прояви тіньової економіки, оскільки допомагає людям виживати у непрості часи. До суб'єктивних факторів, що відбуваються в деяких країнах з перехідною економікою, слід віднести, перш за все, стрімкий і радикальний характер економічних і державних реформ, відносну слабкість виконавчої влади і, зокрема, податкових органів, відсутність достатнього досвіду у країнах із перехідною економікою. Крім того, можна «винуватити» значний рівень корупції в

уряді та недостатньо енергійні заходи щодо боротьби з організованою злочинністю, яка набула вагомого впливу в економічній сфері [1, с. 37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності активно досліджували такі вчені, як: Варналій З.С., Чернявський С.С., Некрасов В.А., Титко А.В. та інші вчені. Враховуючи суттєвий внесок названих науковців, питання протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності все ще лишається актуальним.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогоднішній день у вітчизняній історіографії недостатньо уваги приділяється ролі та значенню ролі тіньової економіки, яка значною мірою впливала на становлення вітчизняної державності і права. До таких осіб належить видатний український адвокат і громадсько політичний діяч Кирило Трильовський.

Мета статті полягає у дослідженні інструментів протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З перших, хто висвітлив у своїх працях тіньову економіку, був Віто Танзі, економіст; вчений зазначав, що «тіньова економіка – це частина валового національного продукту, яка через її відсутність у звітності та/або заниження її величини не відображена в офіційній статистиці» [2, с. 24]. Німецький дослідник Ульріх Тіссен, дещо

по іншому трактує поняття «тіньова економіка», відносячи до неї ті види діяльності, в яких створюється нова вартість, що не враховується офіційною статистикою [3, с. 61]. Втім найбільш поширеним визначенням є Е. Фейг, вчений до тіньової економіки відніс усю економічну діяльність, що з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою [4, с. 23].

Отже, зарубіжні дослідники використовують статистичний підхід до визначення сутності тіньової економіки. Щодо вітчизняних дослідників, то дане питання детально досліджував О.В. Турчинов зазначаючи, що «тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не враховується, не контролюється і не оподатковується державою і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства» [5, с. 32]. Вітчизняний автор, дотримується концепції, що запропонували західні вчені. На думку деяких вчених, «тіньова економіка – складне соціально-економічне явище, яке представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих (як протиправних, так і законних, але аморальних) економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутків за рахунок приховування доходів та ухилення від сплати податків» [6, с. 430]. Підтримуємо думки вчених, зокрема можемо констатувати що тіньова економіка – це приховувана та/або не приховувана економічна діяльність, мета якої полягає в умисному чи вимушеному отриманні надприбутків внаслідок неконтрольованих соціально-економічних відносин. В економічній літературі існують різні погляди на визначення складових частин тіньової економічної діяльності.

Наприклад, Ю.І. Кіржецький у своєму монографічному дослідженні виділяє чотири складові елементи тіньової економіки: - не приховувана від державних органів економічна діяльність, але через об'єктивні й суб'єктивні причини не врахована, не контролювана і не оподатковувана державою; - легальна економічна діяльність, у процесі якої відбувається повне або часткове ухилення від сплати податків, зборів, штрафів та інших обов'язкових платежів, а також

порушення її державної регламентації (тобто суб'єкт тіньової економічної діяльності отримує додатковий дохід шляхом порушення чинного податкового та іншого законодавства, що регламентує економічну діяльність);

- незаконна, навмисно приховувана від державних органів економічна діяльність;
- діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом скоєння чи сприяння скоєнню злочинів, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність [7, с. 65-66].

В.А. Некрасов виділяє три основні складники тіньової економіки:

1) неофіційна економіка – діяльність домогосподарств, що виготовляють та споживають товари чи послуги власного виробництва для власних потреб чи потреб членів своєї сім'ї;

2) кримінальна економіка – виробництво та продаж заборонених товарів і послуг (наркотики, вибухові речовини, зброя);

3) легальна економіка – незаконне виробництво та продаж легальних товарів без їх документального оформлення та/або реєстрації підприємств [8, с. 65-66].

Схожий хід думок має і С.С. Чернявський, який до тіньової діяльності включає і її класифікацію:

– «прихована» тіньова економіка – цілком дозволена економічна діяльність, пов'язана з виготовленням легальних товарів і наданням легальних послуг (будівельно-монтажні, побутові, медичні, послуги оренди тощо), які частково не обліковані офіційною статистикою та, відповідно, приховані від оподаткування;

– «підпільна» тіньова економіка – незаконне виробництво та продаж легальних товарів без їх документального оформлення та/або реєстрації підприємницької діяльності;

– «злочинна» тіньова економіка – заборонена законом економічна діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених товарів і послуг (наприклад корупція, наркоторгівля) [9, с. 122].

Зробивши огляд різних поглядів на визначення тіньової діяльності та її складників, є зрозумілим що поняття «тіньова економіка» відноситься до розряду категорій,

що не має єдиного розуміння. Розмаїття тлумачення поняття обумовлено різницею цілей і завдань, які ставлять собі дослідники, у застосуванні ними різних методик і методологій. Зокрема спірними є як структура тіньової економіки, з одного боку, так і інструменти її виміру – з іншого.

Зокрема тіньова економіка є немичним «супутником» офіційної економіки, та належить до розряду категорій, що не встановилися. Пропонуємо розуміти під тіньовою економікою складову частину економіки функціонуючого суб'єкта, яка не зареєстрована офіційно уповноваженими органами та впливає на ефективність господарської діяльності.

Економічні суб'єкти господарювання представляють єдину систему офіційної і тіньової частин, властивий принцип самоорганізації. Як основний інструмент самоорганізації якраз і виступає – тіньова економіка. Саме вона сприяє реалізації принципу досягнення ефекту «порядку з хаосу». За великим рахунком, тіньова економіка і є та «невидима рука» ринку, про яку свого часу говорив А. Сміт. Класифікацію тіньової економіки, керуючись ознакою тісноти її зв'язку з офіційною, можна уявити у формі: «другої» («білокомірцевої») тіньової економіки, що зводиться до нелегального перерозподілу раніше створеного національного доходу; неформальної («сірої») тіньової економіки у вигляді законних економічних операцій, масштаб яких ховається або занижується суб'єктами господарювання; кримінальної економікою («чорної» економікою) – забороненої законом економічної діяльності, що з виробництвом і реалізацією заборонених товарів та послуг [10, с. 98]. Вплив тіньової економіки на суспільне життя країни проявляється одночасно у вигляді позитивних та негативних характеристик. До позитивних рис тіньової економіки слід віднести: необхідність визнання її як об'єктивного явища, яке не допускає ігнорування своєї сутності. Визнання за нею інструменту «невидимої» руки ринку, що забезпечує можливість переміщення ресурсів між офіційним та тіньовим секторами. Позитивним є переведення значних доходів у тіньовому

секторі економіки з наступним «перетіканням» їх у легальний сектор, що забезпечує приплив туди необхідних інвестицій. Створення додаткових робочих місць. Скорочення розриву у доходах між різними верствами населення, що забезпечує зниження кількості громадян, які живуть за межею бідності. Як негативний вплив тіньової економіки слід зазначити: скорочення сектора державного впливу; зниження державних доходів, а з ним та скорочення бюджетних видатків; необмежене розширення корупції у всіх сферах діяльності та, тим самим, руйнація мрії людства про справедливість; криміналізація обстановки країни; формування додаткових каналів, що сприяють втечі із країни капіталу; створення сприятливих умов для розвитку колабораціонізму, ґрунту для кримінальних правопорушень проти своєї держави, зазвичай у вигляді державної зради тощо.

Таким чином, завданням держави є зведення даних негативних характеристик до мінімуму, без втрати позитивного ефекту від існування тіньової економіки. У зв'язку з тим, що побороти повністю дане явище складно, необхідно оптимізувати процеси взаємодії держави й тіньового ринку (безумовно, не включаючи в таку взаємодію кримінальну економіку в діючій формі). Для цього необхідно виявити причини такого непохитного існування тіньового сектора в ринковій економіці й інструменти протидії тіньовій економіці.

Аналіз показує, що тіньовий сектор економіки існує незалежно від типу економічної системи. В основі будь-якого суспільно-економічного устрою (економічної системи) лежить виробництво, що включає взаємодію економічних суб'єктів, що реалізують свої потреби в умовах нерівномірного розподілу ресурсів та прав власності на засоби виробництва, а також прав управління ними. Ресурсами у процесі виробництва благ (чинниками виробництва) є праця, земля, капітал. Крім того, у сучасній економічній теорії, поряд з цими факторами, як самостійний фактор розглядаються ще й підприємницькі здібності. Дійсно, роль підприємницьких здібностей у розвитку в

сфері господарської діяльності вкрай важлива, а завдання підприємця полягає в такому оптимальному поєднанні факторів виробництва, щоб їх використання приносило якомога більший прибуток. На цьому ґрунті підприємництво є обов'язковою умовою інноваційного розвитку господарського та соціально-культурного комплексу на основі реальної можливості здійснення якісного новаторського прориву у будь-якій сфері діяльності.

Таким чином, сама наявність підприємців припускає їх відхід у тіньову економіку, оскільки офіційно затверджені стандарти, правила поведінки є перешкодою інноваційного розвитку, вступають у протиріччя існуючої економічної політики тощо. Для допомоги бізнесу уряд впровадив чимало програм (але чи достатньо їх – питання складне, як для умов воєнного стану): податкові пільги, скасування податкових перевірок, звільнення від сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ) у разі неотримання підприємцями доходу тощо. Окрім того, запроваджено різні ініціативи для підтримки підприємців, такі як гранти, кредити та різні проекти міжнародних донорів.

Запорукою інноваційного розвитку господарського та соціально-культурного комплексу є участь капіталу, що є самозростаючою вартістю, з одного боку, і виробничим відношенням, що відрізняється на різних стадіях розвитку економіки (історичних формацій суспільства) – з іншого [11, с. 48]. Даними прерогативами користуються і злочинці, використовуючи у своїх злочинних схемах каталізатори підтримки підприємців. Як свідчать офіційні статистичні дані, кількість викритих злочинів у сфері господарської діяльності продовжує бути незначною у порівнянні з усіма облікованими правопорушеннями: якщо за 3 останніх роки їх частка складала лише 1,6%, то у 2020-2022 рр. взагалі впала до позначки 1,2% [12].

Так, правоохоронними органами у 2022 році (рис.2) було зафіксовано 2297 правопорушень, у 2021 році було 4 940 вказаних правопорушень, в той час як у 2020 році їх кількість складала – 7 628 [12]. Аналізуючи цю категорію злочинів, треба

вказати, що загальна кількість виявлених правопорушень в господарській сфері протягом останніх 3-х років продовжує стрімко зменшуватись, що однозначно свідчить про послаблення боротьби з економічною злочинністю.

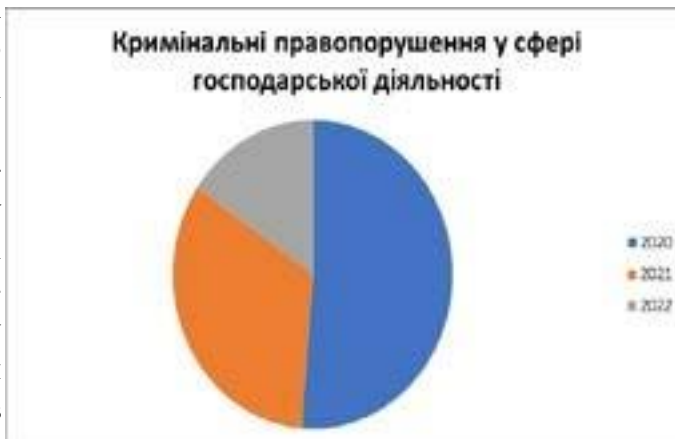

Рис. 1. Гістограма кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за 2020-2022 рр.

Примітка*. За даними органів прокуратури, Національної поліції, органів Державного бюро розслідувань, органів Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки.

На сьогоднішній день, досить активно проявляється кіберзлочинність у сфері господарської діяльності, тобто інформаційні кримінальні правопорушення, які кваліфікуються навмисними діями, спрямованими на розкрадання або руйнування інформації в інформаційних системах і мережах економічних відносин [13, с. 205]. Більшість сучасних фахівців роблять акцент на кіберзлочинність, як на зростаючу загрозу економічній безпеці держави, під яку найбільше підпадає економічна система нашої країни, оскільки існуючі заходи безпеки є недостатньо потужними та прогресивними у порівнянні зі світовими технологіями.

Використовуючи інформаційні технології, частина ринку праці націлена на тіньовий сектор, оскільки він дозволяє реалізувати амбіції економічних агентів і оцінює отриману кваліфікацію на належному рівні. Ми бачимо, що жодні державні інструменти не зможуть видалити дані передумови існу-

вання тіньового сектора, оскільки це означало б ліквідацію самих економічних відносин як таких. Без підприємництва, капіталу та трудових ресурсів у їхньому прагненні до «досконалої» реалізації неможливе існування виробництва, розподілу, обміну та споживання – суть економіки загалом.

Однак є низка передумов, що склалися внаслідок незадовільної економічної політики, на які держава може вплинути, щоб знизити «втечу капіталу» та «відмивання доходів» із країни. В Україні останніми роками дедалі ширше використовуються превентивні методи протидії тіньовій економіці – запровадження спеціальних податкових режимів, податкове стимулювання, амністія капіталів, фінансова підтримка суб'єктів підприємництва, які у поєднанні з іншими чинниками та інструментами дають позитивні зрушення. Але, на жаль, частка тіньової економіки країни все ще велика, що є гальмом економічного розвитку. У зв'язку з цим, на нашу думку, політика держави щодо протидії тіньовим процесам має бути спрямована на створення такого інституційного середовища ведення бізнесу, яке пропонує розумно допустиме навантаження на бізнес, а також забезпечує, крім контролю, ще й захист інтересів підприємця. Не зважаючи на вжиті заходи під час воєнного стану, вони мають і надалі розвиватись, не зважаючи на стан в якому перебуває країна.

Висновки. Аналіз показав, що у вітчизняній науці виділяється більше теоретичний підхід, визначивши тіньову економіку як складну систему економічних відносин, у зарубіжній – операційний, визначивши тіньову економіку через виміру її впливів. Усі перелічені підходи мають свої сильні та слабкі сторони, їхній аналіз дозволив нам сформулювати авторське визначення поняття.

Пропонуємо розуміти під «тіньовою економікою у сфері господарської діяль-

ності» складову частину економіки функціонуючого суб'єкта, яка не зареєстрована офіційно уповноваженими органами, але впливає на ефективність господарської діяльності. Зокрема є невід'ємною частиною єдиної економіки, штучним шляхом виведена за межі юридичних норм, яка функціонує у процесі ефективного розвитку всього господарського комплексу. Важливо розуміти, що тіньова економіка існує скрізь, де є держава як апарат управління, а джерелом добробуту виступає капітал та форми його застосування; вона має об'єктивну природу і є значущою для соціально-економічного розвитку функціонуючого суб'єкта тощо.

Нами було виявлено, що тіньова економіка властивим їй механізмом нівелює помилки та прорахунки, допущені в легальній економіці, оскільки вони залежать один від одного, і є фактором, що стимулюють розростання тіньового сегмента до розмірів самоліквідації.

Інструментарій протидії тіньового сектора у сфері господарської діяльності повинен бути направлений на: вдосконалення існуючих методик розрахунку рівня тіньової економіки з врахуванням світової практики; створення умов для детінізації суспільно-політичного процесу; вдосконалення законодавства в сфері боротьби з економічними злочинами; протидія тіньовій економіці в реальному секторі шляхом зниження транзакційних витрат та вдосконалення державної дозвільної системи. Завдання протидії тіньовій економіці у сфері господарської діяльності в Україні особливо гостро постає за умов сучасних геополітичних викликів, євроінтеграційних процесів. Окреслені вище напрями протидії тінізації економіки формують основний сутнісний базис для подальшої розробки комплексного плану детінізації економіки у сфері господарської діяльності.

Література:

1. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання : аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.
2. Tanzi V. The Underground Economy in the United States Abroad / V. Tanzi. Lexington, Mass: Lexington Books, 1982. 70 p
3. Gutmann P.M. The Subterranean Economy. Analysts Journal. 1977. № 33. 105 p.
4. Feige E. A new perspective on macroeconomic phenomena: the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy / E. Feige. Causes, 1980. 74 p.

5. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. К.: АртЕк, 1995. 300 с.
6. Економічна безпека: [навч. посіб.] / за ред. З.С. Варналія. К.: Знання, 2009. 647 с.
7. Кіржецький Ю.І. Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2018. 198 с.
8. Некрасов В.А. Практичні аспекти зменшення тіньового сектору економіки України. Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. 2019. Вип. 264. Т. 1. С. 263-277.
9. Чернявський С.С. Обґрунтування реальної концепції економічної безпеки. Регіональна економіка. 2020. № 2. С. 120-127.
10. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Кн.1. «Ось-89», 1997. 256 с.
11. Гончарова В. О. Вплив тіньової економіки та економічну безпеку держави. Харків: ХНУ, 2017. 195 с.
12. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2> (дата звернення: 23.12.2023)
13. Баганець О. Криміногенна ситуація в Україні. Юридичний вісник України. 2019.3 ч. С. 203-214.

References:

1. Shadow economy in Ukraine: state, trends, ways to overcome it: analyst. review / edited by: S. S. Chernyavskiy, V. A. Nekrasov, A. V. Tytko and others. Kyiv: National. Acad. internal of affairs, 2017. 152 p.
2. Tanzi V. The Underground Economy in the United States Abroad / V. Tanzi. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1982. 70 p.
3. Gutmann P.M. The Subterranean Economy. Analysts Journal. 1977. No. 33. 105 p.
4. Feige E. A new perspective on macroeconomic phenomena: the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy / E. Feige. Causes, 1980. 74 p.
5. Turchynov O.V. Shadow economy: theoretical basis of research / O.V. Turchynov. K.: ArtEk, 1995. 300 p.
6. Economic security: [learning. manual] / edited by Z.S. Varnalia. K.: Znannia, 2009. 647 p.
7. Kirzhetskyi Y.I. Shadow economy and ways to overcome it in Ukraine: monograph. Lviv: Liga-Press, 2018. 198 p.
8. Nekrasov V.A. Practical aspects of reducing the shadow sector of the economy of Ukraine. Economics: problems of theory and practice: a collection of scientific works. 2019. Issue 264. Vol. 1. P. 263-277.
9. Chernyavskiy S.S. Justification of the real concept of economic security. Regional economy. 2020. No. 2. P. 120-127.
10. Smith A. Research on the nature and causes of the wealth of nations. Book 1. «Os-89», 1997. 256 p.
11. Goncharova V. O. The influence of the shadow economy and the economic security of the state. Kharkiv: KhNU, 2017. 195 p.
12. Statistical information of the Office of the Prosecutor General. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2>
13. Baganets O. Criminogenic situation in Ukraine. Legal Bulletin of Ukraine. 2019. Part 3, P. 203-214.

Стаття надійшла до друку 19.02.2024 року

УДК 347:351.746.2(477)
DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A8

ДЕЯКІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЩОДО НАДАННЯ ДЕТЕКТИВНИХ ПОСЛУГ

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Ніколенко Б.С.,

*здобувач ступеня вищої освіти «Магістр», спеціальність «Право»
освітня програма «Приватна детективна діяльність»
юридичний факультет Університет «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: NikolayenkoBS@krok.edu.ua*

SOME CIVIL-LEGAL ASPECTS REGARDING THE PROVISION OF DETECTIVE SERVICES

Koroleva V. V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of
State and Legal Disciplines «KROK» University
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Nikolenko B. S.,

*graduate of the Master's degree in «Law» with a specialization in «Private Detective Activity» from the Faculty of Law
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: NikolayenkoBS@krok.edu.ua*

Анотація. Навіть при відсутності належного законодавчого регулювання щодо надання детективних послуг, в Україні так і не було прийнято Закон України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність», в країні спостерігається активне використання приватних детективних послуг, що має попит серед населення. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що для захисту прав, свобод і законних інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, а також для збереження конфіденційності, змушують осіб звертатися по допомогу до приватних детективів, детективних агентств, де з ними буде укладено договір про надання таких послуг, які включають умови, порядок, визначені відповідно до чинного законодавства. У проєкті №3010 Закону України «Про приватну детективну діяльність» визначено, що «договір про надання приватних детективних послуг» – це письмова або електронна угода між приватним детективом або детективним агентством та замовником, якою перша сторона зобов'язується надати детективні послуги другій стороні на умовах, визначених законом та договором, а замовник – оплатити надання таких послуг. Договір про детективні послуги відноситься до цивільно-правового договору, в якому виконавець зобов'язується надати послуги з розшуку згідно з умовами, визначеними договором та відповідно до законодавчих вимог, а замовник зобов'язується оплатити вартість послуг та фактичні витрати, необхідні для виконання договору. Визначено, що суттєвими умовами договору є його предмет, що включає в себе надання детективних послуг у сферах особистих, майнових та шлюбно-сімейних відносин. Наприклад, у разі надання послуг у сфері шлюбно-сімейних відносин, це може бути інформація щодо наявності чи відсутності фактів сімейної зради; у сфері особистих відносин – збір інформації щодо трудового стажу в указаній місцевості тощо. Також важливими умовами є ціна та строк виконання послуги. Сторонами договору є замовник та виконавець, а його зміст включає в себе взаємні права та обов'язки сторін, які можуть бути загальними для всіх договорів про надання послуг та специфічними для договору про надання детективних послуг. Враховуючи міжнародний досвід приватної детективної діяльності є необхідним прийняття Етичного кодексу приватного детектива з урахуванням міжнародних

принципів детективної діяльності.

Ключові слова: приватна детективна діяльність, приватні детективні послуги, приватний детектив, договір, етичний кодекс приватного детектива.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 16.

Abstract. *Even in the absence of proper legislative regulation regarding the provision of detective services, the Law of Ukraine «On Private Detective (Investigation) Activity» was never adopted in Ukraine, the country observes the active use of private detective services, which is in demand among the population. This, in our opinion, is explained by the fact that in order to protect the rights, freedoms, and legitimate interests of both individuals and legal entities, as well as to preserve confidentiality, individuals are forced to seek help from private detectives, detective agencies, where an agreement will be concluded with them on provision of such services, which include the conditions and procedure defined in accordance with the current legislation. Draft No. 3010 of the Law of Ukraine «On Private Detective Activities» defines that «a contract on the provision of private detective services» is a written or electronic agreement between a private detective or a detective agency and a customer, by which the first party undertakes to provide detective services to the second party on under the conditions defined by the law and the contract, and the customer - to pay for the provision of such services. A contract for detective services refers to a civil law contract in which the executor undertakes to provide investigative services in accordance with the conditions specified in the contract and in accordance with legal requirements, and the customer undertakes to pay the cost of the services and the actual costs necessary for the performance of the contract. It was determined that the essential terms of the contract are its subject, which includes the provision of detective services in the spheres of personal, property, and marital relations. For example, in the case of providing services in the field of marriage and family relations, this may be information about the presence or absence of facts of family betrayal; in the field of personal relations - collection of information on work experience in the specified area, etc. Also important conditions are the price and term of the service. The parties to the contract are the customer and the executor, and its content includes the mutual rights and obligations of the parties, which may be common to all contracts for the provision of services and specific to the contract for the provision of detective services. Taking into account the international experience of private detective activity, it is necessary to adopt the Code of Ethics of a private detective taking into account international principles of detective activity.*

Keywords: private detective activity, private detective services, private detective, contract, code of ethics of a private detective.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 16.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Створення інституту приватної детективної діяльності свідчить про визнання того, що людина як особистість займає важливе місце у системі суспільних пріоритетів. Такий підхід до розміщення та ролі людини, а також її особистого життя в системі соціальних цінностей відповідає міжнародним стандартам прав людини. Це вказує на потребу належного правового регулювання цієї області.

Однак не лише легалізація приватної детективної діяльності через прийняття спеціального закону є важливою, але також встановлення законодавчих гарантій для громадян та суб'єктів господарювання. Це включає в себе необхідність забезпечення своєчасного та високопрофесійного захисту їхніх особистих та майнових прав. Такий підхід визнає важливість збалансованого підходу до розвитку приватної детективної галузі, забезпечуючи безпеку та конфіденційність громадян, а також захист від мож-

ливих зловживань чи порушень прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання приватної детективної діяльності в тій чи іншій формі порушували в своїх роботах такі вчені, як: А.М. Волинська, В.І. Гришко, О.І. Захаров, Г.К. Кожевников, Д.Г. Мулявка, О. Пунда, А.Й. Француз, Т.А. Француз-Яковець, О.А. Юрченко та інші науковці.

Однак залишаються невирішеними питання правового регулювання організації приватної детективної діяльності, зокрема, надання детективних послуг через договори про надання таких послуг. Законодавство в цій області має враховувати специфіку укладання договорів про детективні послуги, забезпечуючи баланс у розвитку галузі та забезпечуючи безпеку та конфіденційність громадян.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Одностайною є думка науковців про те, що приватні детективи, детективні агенства можуть надавати послуги у сфері особистих та майнових прав фізичних та юридичних осіб, шлюбно-сімейних відносин через укладення договору про на-

дання детективних послуг. На законодавчому рівні ця сфера регулюється Цивільним кодексом України (далі ЦКУ) главою 63, яка містить положення, застосовані до будь-якому договору про надання послуг. Проте, щодо надання детективних послуг важливо, щоб спеціальний закон врахував особливості укладення договорів про надання детективних послуг. На сьогоднішній день такий закон відсутній.

Метою статті є висвітлення проблемних аспектів надання детективних послуг через укладення цивільно-правового договору про надання детективних послуг та підкреслення необхідності розробки адекватного законодавства для регулювання цієї сфери діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 32 Конституції України наголошує, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1]. Дана норма знайшла свої відображення у Загальній декларації прав людини (ст. 12), у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. ст. 12, 17), у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8).

Отже, інформація, що стосується особистого та сімейного життя особи (особисті дані про неї), включає будь-які дані чи сукупність відомостей про конкретну фізичну особу, яка ідентифікована або може бути ідентифікована. Ці дані включають, зокрема, національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, фінансовий стан, адресу, дату та місце народження, місце проживання та перебування і т.д. Також вони охоплюють інформацію про особисті майнові та немайнові відносини даної особи з іншими особами, зокрема з членами сім'ї, а також події та явища в різних сферах її життя, за винятком інформації, пов'язаної з виконанням повноважень особою, що займає посаду, пов'язану із здійсненням функ-

цій держави або органів місцевого самоврядування.

Подібні норми закріплені й у ЦКУ – «фізична особа має право на особисте життя. Фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб. Фізична особа має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя. Обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду, а також за її згодою» [2, ст. 301].

У ст. 306 ЦКУ вказано, що фізична особа має право на конфіденційність свого листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та іншої кореспонденції. Якщо ця кореспонденція відноситься до особистого життя іншої фізичної особи, її використання, зокрема шляхом опублікування, можливе лише за згодою цієї особи. Кореспонденція, яка стосується конкретної фізичної особи, може бути використана в судовому процесі лише у випадку, якщо вона містить докази, що є суттєвими для вирішення даної справи. Інформація, яка міститься в такій кореспонденції, залишається конфіденційною. Розголошення таємниці кореспонденції може бути дозволено судом лише у випадках, визначених законом, з метою запобігання кримінальному правопорушенню чи під час кримінального розслідування, якщо іншими засобами отримати інформацію неможливо [2].

У проекті Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 04.02.2020 р. повноваження приватних детективів чітко визначено. Наприклад, вони включають проведення огляду та вивчення матеріалів, предметів, документів; усних опитувань осіб; зовнішніх та внутрішніх оглядів територій, споруд, приміщень, інших об'єктів, які закриті для вільного доступу. Однак ці дії будуть здійснюватися тільки за попередньою згодою їхніх власників або законних користувачів [3].

Проте в документі не уточнено, як саме ця згода має бути оформлена чи фіксована.

Неуточнення процедури отримання

згоди власника чи законного користувача на проведення огляду, опитування, вивчення матеріалів, документів, предметів тощо може створити можливість для зловживань з боку приватних детективів у використанні їхніх повноважень. Для забезпечення чесності та прозорості у діяльності приватних детективів слід визначити ясний та єдиний процес отримання згоди, а також вимоги щодо її документування та зберігання.

А тому слід погодитися із науковцями, які досліджуючи питання дотримання конституційних прав людини і громадянина приватними детективами зазначають, що приватну детективну діяльність потрібно легалізувати не тільки задля нормативно-правового регулювання, але й тому, що приватні детективи працюють у сфері, тісно пов'язаній з правами людини та громадянина, і такі аспекти приватної детективної діяльності, які тісно перетинаються з правами людини, мають бути детально врегульовані на законодавчому рівні для уникнення порушень у сфері прав людини [4, с. 58; 5, с. 91; 6, с. 110; 7, с. 151; 8, с. 24; 9, с. 163; 19, с. 16].

Впровадження в Україні інституту приватного детектива і подальша його правова регламентація є відповідальним кроком, що вимагає ретельного дослідження усіх позитивних і негативних наслідків, які можуть впливати із цього [11, с. 86; 12, с. 135].

Незважаючи на той факт, що правовий статус приватного детектива не здобув свого правового закріплення, в Україні, за різними підрахунками, приблизно 20-25 тис. підприємств і близько 65 тис. фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності надають детективні (розшукові) послуги [13, с. 20].

Надання детективних послуг здійснюється на договірній основі. Згідно з проектом Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 04.02.2020 року – «договір про надання приватних детективних послуг» представляє собою письмову чи електронну, у відповідності до закону, угоду між двома сторонами. Згідно з цим договором, приватний детектив чи детективне агентство зобов'язується надати приватні детективні послуги замовнику з урахуванням умов і порядку, що визначені

вказаним Законом та самим договором. Зі свого боку, замовник зобов'язується оплатити вартість послуг [3].

Умови та порядок укладення таких договорів регламентуються Цивільним кодексом України. Зокрема, згідно зі статтею 626 ЦКУ, «договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» [2].

Надання детективних послуг регулюється главою 63 Цивільного кодексу України, яка стосується «Послуг». Згідно зі статтею 901 ЦКУ «за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором». Додатково, згідно зі статтею 902 Цивільного кодексу, встановлюється обов'язок «виконавця надати послугу особисто». Це означає, що виконавець детективних послуг має особисто виконувати зазначені у договорі обов'язки щодо надання послуг замовнику. Волинська А.М. у своєму дисертаційному дослідженні цілком вірно зауважує, що «даний договір має певні особливості, які виділяють його з-поміж інших правовідносин щодо надання послуг. Договір про надання детективних послуг за офертою є публічним, за моментом укладення – консенсуальним, за правами і обов'язками сторін – взаємним, за метою (отримання прибутку) – відплатним, за характером відносин між виконавцем і замовником – фидуціарним та має конфіденційний характер, за реалізацією дій фактичного і юридичного характеру – змішаним, із врахуванням ризику – алеаторним. Правовідносини, що виникають під час реалізації умов договору, одночасно є внутрішніми (між виконавцем і замовником) і зовнішніми (між виконавцем і третіми особами) [14, с. 123].

Отже, в умовах неврегульованості приватної детективної діяльності, відносини з надання детективних послуг опосередковуються цивільним законодавством. Приватна детективна діяльність здійснюється на

договірній основі й розрахована на отримання прибутку; базується на договірних відносинах, де чітко визначені межі й час виникнення та припинення цих відносин; особи, які здійснюють приватну детективну діяльність не наділені повноваженнями правоохоронних органів, а тому в разі порушення своїх обов'язків несуть відповідальність в іншому порядку, ніж посадові особи правоохоронних органів.

У проекті Закону України від 04.02.2002 р. «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» також увага приділена і питанню гарантування детективної таємниці, а саме інформації, яка стала відома приватному детективу у зв'язку із наданням ним послуг [3].

Ряд дослідників, розглядаючи питання порушення обов'язку детектива щодо використання відомостей, які становлять «детективну таємницю» пропонують не лише запровадити відповідальність, а й сформулювати морально-етичні норми та принципи ставлення до своєї професійної діяльності [15]. Важливе значення морально-етичних принципів у сфері приватної детективної (охоронної) діяльності обумовлено тим, що наявність чітко визначених морально-етичних норм дозволить мінімізувати ризик порушень при здійсненні приватної детективної (охоронної) діяльності суб'єктами, а в деяких випадках – запобігти їх вчинення. В багатьох зарубіжних країнах існують

Етичні кодекси приватних детективів, положення яких розповсюджуються на всіх членів Асоціації приватних детективів.

Так, наприклад, в Іспанії існує «Етичний кодекс приватних детективів», в якому прописані основні принципи, обов'язки приватних детективів у відносинах із клієнтами, органами правосуддя, колегами, розкривається зміст «професійної таємниці приватного детектива», правила та принципи її дотримання [16].

Отже, приватна детективна діяльність спрямована на виконання завдань переважно у цивільно-правовій площині. При укладенні договорів про надання детективних послуг необхідно дотримуватись загальних положень про договір та положень договорів про послуги Цивільного кодексу України. Слід зауважити, що поняття договору про надання детективних послуг, особливості щодо його укладення не міститься у ЦКУ. З урахування того, що предметом договору є надання замовникові різноманітних послуг інформаційного характеру, регулювання договору про надання детективних послуг потребує належного правового регулювання з урахування загальних положень ЦКУ.

Враховуючи міжнародний досвід приватної детективної діяльності є необхідним прийняття Етичного кодексу приватного детектива з урахуванням міжнародних принципів детективної діяльності.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.12.2023).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 22.12.2023).
3. Про приватну детективну (розшукову) діяльність: проект Закону України від 04.02.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051 (дата звернення: 22.12.23).
4. Заєць А. П. Приватна детективна діяльність в Україні і конституційні права людини. Теоретико-правові засади становлення, розвитку та діяльності інституту приватних детективів: вітчизняна та зарубіжна практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (2 березня 2017 р., м. Київ). Київ: Університет «КРОК», 2017. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2017-03-02_tezy-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-%D1%81onference-krok.pdf.
5. Француз А. Й., Довгань Г. А. Правове регулювання приватної детективної (розшукової) діяльності в Україні: стан, проблеми, перспективи. Правничий вісник Університету «КРОК». 2020. № 39. С. 86-94.
6. Корольова В. В. Суб'єкти приватної детективної діяльності в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Теоретико-правові засади становлення, розвитку та діяльності інституту приватних детективів: вітчизняна та зарубіжна практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (2 березня 2017

- р., м. Київ). Київ: Університет «КРОК», 2017. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2017-03-02_tezu-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-%D1%81onference-krok.pdf
7. Пунда О. Приватна охоронна та детективна діяльність (перспективи правового регулювання). Вісник Львівського університету. 2009. №48. С.151-159.
8. Захаров О. І. Концептуальні засади організації приватної детективної діяльності в Україні. Вісник Черкаського університету. Серія «економічні науки». 2017. № 2. Том 2. С. 23-29.
9. Француз-Яковець Т. А. Конституційні гарантії захисту прав та інтересів людини і громадянина, через призму легалізації приватної детективної діяльності як потреби сучасного демократичного суспільства. Теоретико-правові засади становлення, розвитку та діяльності інституту приватних детективів: вітчизняна та зарубіжна практика. Тези міжнародної науково-практичної конференції (2 березня 2017 р., м. Київ). – Київ: Університет «КРОК», 2017. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2017-03-02_tezu-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-%D1%81onference-krok.pdf.
10. Гришко В. І. Окремі питання законодавчого врегулювання приватної детективної діяльності. Південно-український правничий часопис. 2021. № 3. Том 1. С. 15-20.
11. Кожевніков Г.К. Приватна детективна діяльність і право громадянина на невтручання в особисте життя. Детективна діяльність в Україні: проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25-26 січня 2013). Харків: Право, 2013. С. 86-87.
12. Юрченко А.О., Усенко А.О. Проблеми легалізації інституту приватної детективної діяльності в Україні. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2018. Вип. 3-4 (12-13). С. 131-137.
13. Мулявка Д.Г., Шопіна І.М., Шилле О.О. Правовий статус суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 124 с.
14. Волинська А.М. Договір про надання детективних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 221 с.
15. Гіжевський В. К., Сміленко М. Ю. Морально-етичні засади як один з основних елементів в професійній діяльності приватних детективів (слідчих) в зарубіжних країнах. Актуальні питання сучасної науки та практики: науково-практична конференція молодих учених (15 листопада 2018 р., м. Київ). – Київ: Університет «КРОК», 2018. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2018-11-15_materiali-%D1%81onference-krok.pdf
16. Normativa Reguladora. Офіційний сайт Асоціації професіональних приватних детективів Іспанії. «Asociación Profesional de Detectives Privados de España». URL: <https://www.apdpe.es/la-profesion/normativa-reguladora>.

References:

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed: 22.12.2023).
2. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed: 22.12.2023).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020) Project Zakonu “Pro pryvatnu detektyvnu (rozshukovu) diial'nist” vid 04.02.2020. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051 (accessed: 22.12.2023).
4. Zaiets, A. P. (2017). Pryvatna detektyvna diialnist v Ukraini i konstytutsiini prava liudyny [Private detective activity in Ukraine and constitutional human rights] materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: Teoretyko-pravovi zasady stanovlennia, rozvytku ta diialnosti instytutu pryvatnykh detektyviv: vitchyzniana ta zarubizhna (Ukraine, 2 march, 2017). Available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2017-03-02_tezu-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-%D1%81onference-krok.pdf.
5. Frantsuz, A. Y., Dovhan, H. A. (2020). Pravove rehuliuвання pryvatnoi detektyvnoi (rozshukovoi) diialnosti v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy [Legal regulation of private detective (investigative) activities in Ukraine: state, problems, prospects]. Pravnychy visnyk Universytetu «KROK». No. 39. Pp. 86-94.
6. Korolova, V. V. (2017). Subiekty pryvatnoi detektyvnoi diialnosti v mekhanizmi zabezpechennia prav i svobod liudyny i hromadianyna [Subjects of private detective activity in the mechanism of ensuring human and citizen rights and freedoms], materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: Teoretyko-pravovi zasady stanovlennia, rozvytku ta diialnosti instytutu pryvatnykh detektyviv: vitchyzniana ta zarubizhna praktyka (Ukraine, 2 march, 2017). Available

at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2017-03-02_tezy-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-%D1%81onference-krok.pdf.

7. Punda, O. (2009). Pryvatna okhoronna ta detektyvna diialnist (perspektyvy pravoho rehulivannia) [Private security and detective activities (prospects of legal regulation)]. Visnyk Lvivskoho universytetu. No. 48. Pp. 151-159.

8. Zakharov, O. I. (2017) Kontseptualni zasady orhanizatsii pryvatnoi detektyvnoi diialnosti v Ukraini [Conceptual principles of the organization of private detective activity in Ukraine]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia «ekonomichni nauky». No. 2. Vol. 2. Pp. 23-29.

9. Frantsuz-Yakovets, T. A. (2017). Konstytutsiini harantii zakhystu prav ta interesiv liudyny i hromadianyna, cherez pryzmu lehalizatsii pryvatnoi detektyvnoi diialnosti yak potreby suchasnoho demokratychnoho suspilstva [Constitutional guarantees of protection of the rights and interests of a person and a citizen, through the prism of the legalization of private detective activity as a need of a modern democratic society], materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: Teoretyko-pravovi zasady stanovlennia, rozvytku ta diialnosti instytutu pryvatnykh detektyviv: vitchyzniana ta zarubizhna praktyka (Ukrainian, 2 march, 2017). Available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2017-03-02_tezy-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-%D1%81onference-krok.pdf.

10. Hryshko, V. I. (2021). Okremi pytannia zakonodavchoho vrehulivannia pryvatnoi detektyvnoi diialnosti [Separate issues of legislative regulation of private detective activity]. Pivdenno-ukrainskyi pravnychi chasopys. No. 3. Vol. 1. Pp. 15-20.

11. Kozhevnikov, H.K. (2013). Pryvatna detektyvna diialnist i pravo hromadianyna na nevtruchannia v osobyste zhyttia. [Private detective activity and the citizen's right to non-interference in personal life] materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: Detektyvna diialnist v Ukraini: problemy ta perspektyvy (Ukrainian, 25-26 January, 2013.) Pp. 86-87.

12. Yurchenko, A.O., Usenko, A.O. (2018). Problemy lehalizatsii instytutu pryvatnoi detektyvnoi diialnosti v Ukraini [Problems of legalization of the institute of private detective activity in Ukraine]. Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka). Vol. 3–4 (12–13). P. 131–137.

13. Muliavka, D.H., Shopina, I.M., Shyllie, O.O. (2019). Pravovyi status subiektiv pryvatnoi detektyvnoi (rozshukovoi) diialnosti [Legal status of subjects of private detective (research) activity]: monohrafiia. Ukrainian, 124 p.

14. Volynska, A.M. (2019). Dohovir pro nadannia detektyvnykh posluh [Agreement on the provision of detective services]. (Dissertation, kandidate of law science). Kyiv. 221 s [in Ukrainian].

15. Hizhevskiy, V. K., Smilenko, M. Yu. (2018). Moralno-etychni zasady yak odyin z osnovnykh elementiv v profesiinii diialnosti pryvatnykh detektyviv (slidchykh) v zarubizhnykh krainakh [Moral and ethical principles as one of the main elements in the professional activity of private detectives (investigators) in foreign countries] materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: Aktualni pytannia suchasnoi nauky ta praktyky ((Ukraine, 15 November, 2018) Available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2018-11-15_materiali-%D1%81onference-krok.pdf

16. Normativa Reguladora. [The official website of the Association of Professional Private Detectives of Spain] «Asociación Profesional de Detectives Privados de España». Available at: <https://www.apdpe.es/la-profesion/normativa-reguladora>.

Стаття надійшла до друку 08.02.2024 року

УДК 340
DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A9

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Григорчук М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Зверіченко М.О.,

Студентка Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ZverichenkoMO@krok.edu.ua

LEGAL GROUNDS FOR CARRYING OUT BUSINESS ACTIVITIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Hryhorchuk M.V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of Department of the
state legal disciplines, «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail.: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Zverichenko M.O.,

Student, «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ZverichenkoMO@krok.edu.ua

Анотація. У статті розкривається специфіка провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. 24 лютого 2022 року було оголошено воєнний стан на території України, і, як наслідок, більшість суб'єктів господарювання втратили можливість провадити господарську діяльність у звичному для себе режимі. Причинами цього стали бойові дії, економічні фактори, окупація території. У зв'язку з чим сьогодні, як ніколи, актуальними є питання захисту України, її територіальної цілісності та суверенітету. І саме тому, як наслідок – забезпечення належного правового регулювання підприємницької діяльності стає головним пріоритетом, одним із векторів розвитку національних інтересів у сфері безпеки та оборони нашої держави.

Ведення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану потребує окремого специфічного дослідження, оскільки є новою площиною для нашої, відносно молодшої незалежної держави.

Суб'єкт господарювання, приватний підприємець або юридична особа, що провадить господарську діяльність на приватних засадах для подолання негативних явищ в економічній сфері своєї ніші на ринку і взагалі, для елементарного «виживання» в умовах жорстких реалій сьогодення, має налагоджувати співпрацю і з іншими суб'єктами господарювання.

Принцип співпраці з іншими суб'єктами господарювання дозволяє швидко вирішувати питання виробництва, об'єднуючи за галузевою, регіональною, кадровою ознакою, в тому числі і товарів, які стали користуватися попитом з початком військового стану та території країни. Актуалізацією статті є проведення дослідження особливостей провадження підприємницької діяльності на території України після оголошення військового стану 24 лютого 2022 року.

Здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є процесом складним, проте він життєво необхідний для підтримки економіки держави, забезпечення населення робочими місцями та їх розширення

за рахунок виготовлення товарів, виконання робіт та надання послуг, які є актуальними в сьогоденніших реаліях. Не менш важливим є питання сплати податків, оскільки це забезпечує фінансову підтримку державного бюджету взагалі та оборонного сектору зокрема.

Проаналізовано законодавчу базу – нормативно-правові акти, якими керуються приватні підприємці та юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність в умовах воєнного стану.

Проведено дослідження судової практики стосовно виконання або невиконання договірних зобов'язань за умовами «форс-мажору», вплив цих обставин на виконання взятих на себе зобов'язань за договорами, що укладені до введення воєнного стану.

Наведено особисті думки – пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України стосовно ведення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

Ключові слова: підприємницька діяльність, воєнний стан, форс-мажор, договірні зобов'язання, нормативно-правові акти, судова практика.

Формул: 0, рис.: 0, таб.: 0, бібл.: 15.

Abstract. The article explores the specifics of conducting business activities under martial law. On February 24, 2022, martial law was declared in Ukraine, resulting in many business entities losing the ability to operate in their usual manner. This was due to hostilities, economic factors, and territorial occupation. Consequently, safeguarding Ukraine's territorial integrity and sovereignty has become crucial. Thus, ensuring proper legal regulation of business activity emerges as a top priority, aligning with national interests in security and defense. Conducting business under martial law necessitates dedicated, focused research, as it represents a new domain for our relatively young independent state. A business entity, whether a private entrepreneur or a legal entity, striving to mitigate adverse economic effects and ensure survival in today's harsh realities, must forge partnerships with other entities and management objects. The principle of collaborating with other business entities enables swift resolution of production issues, pooling resources based on industry, regional, and personnel characteristics, including goods in demand since the onset of martial law. The article is aimed at examining the intricacies of conducting business activities in Ukraine post the declaration of martial law on February 24, 2022. Operating under martial law poses significant challenges, yet it is indispensable for supporting the national economy, generating employment opportunities, and expanding production of essential goods, services, and works in current circumstances. Equally crucial is tax compliance, as it bolsters the state budget and specifically supports the defense sector. The legislative framework governing private entrepreneurs and legal entities conducting business under martial law was scrutinized. An analysis of judicial precedents concerning the fulfillment or non-fulfillment of contractual obligations under «force majeure» conditions and their impact on pre-martial law contracts was conducted. The article also presents personal viewpoints and suggestions for enhancing Ukraine's existing legislation concerning business activities under martial law.

Keywords: entrepreneurial activity, martial law, force majeure, contractual obligations, regulatory and legal acts, court precedents.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 15.

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність в умовах воєнного стану є питанням відносно новим як для українського законодавства взагалі, так і для провадження приватними підприємцями чи юридичними особами, що провадять господарську діяльність зокрема. Почати варто з того, що підприємницька діяльність в умовах розвитку молодій перспективній демократичній і незалежній державі є першоджерелом, основою для наповнення державного бюджету та розвитку ринкової економіки. Основними проблемами стали – скорочення платоспроможності населення, порушення ланцюжків постачання, в тому числі палива та сировини, перебої з постачанням електроенергії, скорочення попиту на предмети та товари розкоші і збільшення попиту на товари військової сфери та предмети першого вжитку. Доволі великою проблемою для провадження підприємницької діяльності в умо-

вах воєнного стану стала окупація територій України, де така підприємницька діяльність здійснювалася, а також – мобілізація значної кількості працездатних чоловіків, що були задіяні в сфері здійснення підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дане питання не вивчалось вітчизняними науковцями, оскільки з такими проблемами сфера підприємництва України зіштовхнулася вперше. Тому, метою даної публікації є вивчення, аналіз та систематизація нормативно-правових актів України, їх оцінка, для визначення векторів правового регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Головна проблема – це неготовність сфери підприємницької діяльності до роботи в умовах воєнного стану. Як наслідок – супутні проблеми, в числі яких до-

ступність кредитних коштів для підтримки та розвитку бізнесу, скорочення робочих місць, розрахунки з постачальниками та дотримання умов договорів вже укладених на час оголошення воєнного стану. Поточними проблемами, що з'явилися в буденному житті як рядового підприємця, так і великих корпорацій, що налічують десятки підприємств – стали нестача працівників, кваліфікованих кадрів, безпека персоналу, задіяного при веденні бізнесу, логістика товарів та послуг, зруйнована інфраструктура, транспорт, нестабільний зв'язок, кібератаки.

Формулювання цілей статті. Показати адекватне реагування українського законодавства, що в короткий час з моменту оголошення воєнного стану на території України змогло пристосуватися до реалій сьогодення, пільги та поступки в сфері здійснення господарчої діяльності взагалі та для приватних підприємців зокрема. Оперативне правове регулювання в сфері підприємницьких відносин в період дії спеціального режиму господарювання. Прийняття відповідних урядових документів у відповідь на термінові потреби малого та середнього бізнесу.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до ст.42 Конституції України – кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [1].

Одним із обов'язкових та життєво необхідних потреб для існування підприємницької діяльності, ринкової економіки та добросовісної конкуренції в умовах воєнного часу взагалі – є швидка реакція державних органів і особливо законодавчих органів, Кабінету Міністрів України, Верховної ради України на потреби бізнес середовища, що склалися. Початком такого реагування стало затвердження Кабінетом Міністрів України Постанову «Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану» за №314 від 18 березня 2022 року. В той же день її було оприлюднено на урядовому порталі.

За текстом постанови право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання безоплатно на підставі подання до дозвіль-

них органів чи органів ліцензування про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (якими є дозволи, ліцензії чи інші документи про надання публічних послуг). Згідно додатку 2 до цієї ж постанови доволі великий перелік видів підприємницької діяльності все ж було залишено в попередньому вигляді – тобто для зайняття цими видами діяльності необхідний дозвіл або ліцензія. Переважно це види господарської діяльності, які і в мирний час жорстко контролювалися державою і пов'язані зі спеціальним використанням природних лісових ресурсів, використанням чи утилізацією радіоактивних відходів, використанням чи виготовленням зброї, боєприпасів, наркотичних речовин чи прекурсорів, їх аналогів або компонентів, виготовленням та реалізацією небезпечних або сильнодіючих отруйних речовин. Тобто види діяльності пов'язані з такими виробничими або логістичними процесами, які можуть завдати серйозної шкоди екології, значній кількості людей, призвести до забруднення, смерті чи інших тяжких наслідків [2].

Аналізуючи Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, зустрічаємо поняття «особливий період», який до 24 лютого 2022 року в чинному законодавстві України більше не застосовувався на практиці.

«Особливий період» – це період, що настає від моменту оголошення рішення про мобілізацію (виключення – цільова мобілізація) або з моменту введення воєнного стану по всій Україні чи на її окремих територіях. Поняття «особливий період» включає в себе час мобілізації, воєнний час і період, необхідний для відбудови після закінчення бойових дій (частково). Вказане положення міститься в пункті 11 статті 1 Закону України «Про оборону України» [3].

Як наслідок – господарська діяльність в особливий період здійснюється на підставі норм про спеціальний режим господарювання, про що зазначено більш детально в Господарському кодексі України (ч.1 ст.417) [4].

Проаналізувавши текст статті, прихо-

димо до висновку, що для спеціального режиму господарювання характерні наступні ознаки:

1) основним завданням спеціального режиму господарювання під час військового стану є забезпечення правового захисту суверенітету, територіальної цілісності держави, непорушення її кордонів, забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина,

2) має чітко визначені часові рамки – під час мобілізації (крім цільової), у період дії воєнного стану та частково після закінчення військових дій, коли проводиться відбудова держави,

3) під час дій спеціального режиму господарювання реалізуються спеціальні норми права, оскільки дії загальних норм права для нормального функціонування економічної сфери та реалізації можливості здійснювати підприємницьку діяльність недостатньо.

Не новим твердженням є те, що задля провадження господарської діяльності підприємець має співпрацювати з іншими суб'єктами господарювання. Однак саме під час дії спеціального режиму господарювання це питання є, як ніколи, актуальним. Першочергово це пов'язано саме з подоланням негативних явищ в економічній сфері [5].

Саме об'єднання зусиль окремих суб'єктів підприємницької діяльності за галузевим чи територіальним принципом дає змогу швидко вирішувати питання щодо виробництва товарів на ринку в умовах воєнного стану, тобто таких, що будуть актуальними та користуватимуться попитом [6].

Аналізуючи чинне законодавство України бачимо, що такі можливості є у вигляді об'єднання у певні господарчі структури зі створенням юридичної особи або ж без такого створення. Звісно, що нормалізувати відносини між суб'єктами господарювання на ринку можливо і шляхом укладення відповідних угод.

З 24 лютого 2022 року майже 50% компаній, що так чи інакше здійснювали підприємницьку діяльність на території України зазнали змін. 79% скоротили обсяги виробництва, а 19% залишилися на довоєн-

ному рівні і лише 2% змогли наростити обсяги виробництва [7].

Основним документом, з якого починається здійснення підприємницької діяльності в особливий період є Постанова Кабінету міністрів України №209, що прийнята доволі оперативно після початку збройної агресії російської федерації – 6 березня 2022 року «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних державних реєстрів, держателем яких є Міністерство Юстиції України в умовах воєнного стану». Згідно з положеннями Постанови суб'єкт підприємницької діяльності після його державної реєстрації або перереєстрації або прийняття організаційно-розпорядчого документу у вигляді постанови, наказу, розпорядження, зобов'язаний протягом десяти днів подати заповнену картку встановленого зразка, а також установчі та організаційні документи до відповідного органу державної статистики. Це здійснюється для включення суб'єкта підприємницької діяльності до ЄДРПОУ. В разі, коли такий суб'єкт підприємницької діяльності буде включено до ЄДРПОУ, що можливо тільки за наявності всіх необхідних та вірно заповнених документів, йому встановлюється ідентифікаційний код, а також коди класифікаційних ознак, що являють собою види господарської діяльності, які будуть здійснюватися суб'єктом господарювання.

Ідентифікаційний код, що присвоюється суб'єкту господарювання є єдиним, діє у всьому інформаційному просторі України та зберігається за суб'єктом підприємницької діяльності протягом всього його періоду існування.

Для того, щоб виконати вимоги чинного законодавства щодо подання документів, заявник може надіслати їх поштою або електронною поштою. Електронні копії документів у паперовій формі приймаються за умови дотримання вимог законодавства про електронні документи та документообіг, а також за умови використання КЕП (кваліфікованого електронного підпису) заявника на електронних копіях документа. Перевірка такого електронного підпису здійснюється через офіційний сайт ЦЗО (Цен-

трального засвідчувального органу), результати перевірки завантажуються посадовою особою, що уповноважена Законом до такої перевірки до реєстру.

З метою уникнення незаконних реєстраційних дій було прийнято Закон України №2255-IX від 12 травня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству». Вказаний закон додав інновацій та дещо вдосконалив порядок ведення реєстраційних дій щодо фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб [8].

Зокрема, новими положеннями стало те, що з моменту прийняття Закону, особа в автоматичному режимі без участі державного реєстратора, має змогу реєструватися підприємцем, змінювати відомості для фізичної особи-підприємця, реєструвати припинення підприємницької діяльності (виключення – смерть фізичної особи-підприємця, оголошення такої людини померлою чи безвісти відсутньою). Зміни торкнулися і юридичних осіб – стало можливим зареєструвати юридичну особу за модельним статутом, а також реєструвати зміни до відомостей про юридичну особу, які провадяться виключно на основі відомостей, що зазначаються керівником юридичної особи у поданій заяві – і не потребує рішення інших засновників юридичної особи. До таких відомостей відносяться, в тому числі: зміна місцезнаходження юридичної особи, зміна видів діяльності, інформація, за якою здійснюється зв'язок із юридичною особою. Окрім того – змінити місце провадження господарської діяльності на таке, що розташоване на адміністративно-територіальній одиниці, яка належить до територій, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих – забороняється).

Зміни до відомостей про юридичну особу, де потрібно рішення інших учасників юридичної особи також стало можливим реєструвати за допомогою автоматизованого сервісу, за умови, що всі учасники прийняли дане рішення одногосно та одночасно і підтвердили його власними кваліфікованими електронними підписами.

Виключення стосуються лише пи-

тань щодо зміни статутного капіталу юридичної особи, часток в статутному капіталі або складу учасників або керівника юридичної особи.

Функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань було обмежено із введенням воєнного стану на території України. Питання роботи та доступу до державних реєстрів (відкритого та закритого типу), держателем яких є Міністерство юстиції України було врегульовано оперативно – Постановою КМУ від 06.03.2022 року №209.

Згідно з положеннями Постанови було внесено деякі зміни в роботу державних реєстраторів, а саме – звужено коло державних реєстраторів та визначено перелік, якими провадиться державна реєстрація відкриття чи припинення підприємницької діяльності після початку дії воєнного стану на території України. Вказаний перелік державних реєстраторів регулярно оновлюється. Вказані посадові особи уповноважені чинним законодавством вносити інформацію до державних реєстрів з відомостей та за формами, що отримані безпосередньо від заявників.

Одночасно з цим, припинення діяльності фізичних осіб-підприємців було визначено, як одна з найбільш невідкладних реєстраційних дій, внаслідок чого державним реєстраторам було дозволено проводити її в умовах воєнного стану незважаючи на обмежене функціонування, кібератаки та часті перебої з доступом до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [9].

Нововведенням, яке значно полегшило реєстрацію змін до відомостей про фізичну особу-підприємця на підставі поданих з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг заяв без сплати адміністративного збору – щодо тих дій, де такий адміністративний збір раніше справлявся. Значним полегшенням для проведення тих же реєстраційних дій стала маршрутизація таких заяв засобами Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, а розподіл цих заяв між державними

реєстраторами здійснюється пропорційно опрацьованій кількості заяв за попередній робочий тиждень. Таким чином було рівномірно розподілено навантаження між державними реєстраторами та виключено людський фактор в процес розподілу заяв між державними реєстраторами.

Як наслідок – особи, які бажають провадити підприємницьку діяльність, або навпаки – фізичні особи-підприємці, що мають на меті припинити зайняття підприємницькою діяльністю відтепер мають змогу особисто звернутися до державного реєстратора з паспортом громадянина України, ідентифікаційним кодом та подати заяву встановленого зразка або ж подати заявку через електронний кабінет на порталі «Дія». Вказана заява підлягає розгляду впродовж 24 годин з моменту її подачі у встановлений чинним законодавством спосіб.

Допомога держави в питанні підтримки, реєстрації та розвитку підприємств визначена, в першу чергу, для підприємств, що мають стратегічно важливе значення, виробляють товари першої необхідності (продукти харчування, хліб, питну воду, одяг тощо), для задоволення потреб цивільного населення, військових та територіальної оборони [10].

Втім, зміни чинного законодавства були проведені не тільки в сфері державної реєстрації підприємницької діяльності. За період дії воєнного стану на території України було прийнято чимало змін щодо питань оподаткування бізнесу із внесенням цих змін до Податкового кодексу України.

Значним полегшенням для фізичних осіб-підприємців, що належать до 1 та 2 груп оподаткування стало те, що з 1 квітня 2022 року вказані категорії могли не сплачувати єдиний податок та єдиний соціальний внесок, а єдиний соціальний внесок – ще протягом року після припинення правового режиму воєнного стану на території України.

Також, фізичні особи-підприємці, які належать до 3 групи оподаткування, можуть платити єдиний соціальний внесок за бажанням, а від сплати єдиного соціального внеску за найманих працівників, яких було призвано до лав Збройних Сил України, ін-

ших офіційних збройних формувань України, а також територіальної оборони – звільнено [11].

Вказані нововведення дозволили малому та середньому бізнесу виграти час, щоб в умовах збройної агресії російської федерації знайти фінансові можливості та кадровий потенціал і утриматися в своїх структурних організаціях на ринку України [12].

Звісно, бойові дії та окупація території не могли не позначитися на можливості суб'єктів підприємницької діяльності належно виконувати свої зобов'язання за вже укладеними договорами, а також передбачити в нових угодах такий вид «форс-мажорних» обставин, як «військова агресія та бойові дії».

Згідно з чинним законодавством України не потрібно засвідчувати «форс-мажорні» ситуації на підставі загальних ситуацій. Проте для засвідчення обставин настання непереборної сили, які можуть виникнути в конкретному випадку необхідно зафіксувати цілу низку передумов.

Зважаючи на вищенаведене, Торгово-промислова палата України опублікувала офіційний лист-роз'яснення, де «війна» визнається «форс-мажорними» обставинами. Важливе значення мають висновки, що зазначені в листі, а саме: вказані обставини з 24 лютого 2022 року і до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів підприємницької діяльності, виконання зобов'язань яких в строк, передбачений укладеними угодами, стало неможливим внаслідок настання обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) [13].

Виходячи з практики, що склалася, є непоодинокими випадки, коли одна зі сторін хибно трактує положення чинного законодавства або навпаки – навмисно використовує їх собі на користь з метою уникнення виконання взятих на себе зобов'язань або відповідальності за їх невиконання. Проте не варто забувати, що форс-мажорні обставини, пов'язані з війною та військовими діями не є підставою для зазначених дій, а лише дають змогу отримати відстрочку у виконанні таких зобов'язань, або уникнути

відповідальності та санкцій за період прострочення.

Воєнний стан не є причиною, щоб відстрочити виконання своїх зобов'язань за договором, якщо така причина не перешкоджає виконанню таких зобов'язань.

Щоб отримати сертифікат Торгово-промислової палати про форс-мажор, необхідно подати заяву про засвідчення таких обставин та підтверджуючі документи за зразками, розміщеними на сайті торгово-промислової палати України.

Звісно, що при розгляді поданої заяви Торгово-промислова палата може вимагати інші, додаткові документи, що підтверджують вказані факти.

У зразковій справі №910/9258/20 Верховний суд України трактує форс-мажорні відносини, як такі, що не мають імперативного характеру, тобто стороні, що на них посилається як на фактор, що призвів до невиконання чи невчасного виконання зобов'язань за договором, потрібно довести не лише сам факт таких обставин, а й те, що ці обставини були форс-мажорними саме для конкретного випадку виконання взятого на себе господарського зобов'язання [14].

За загальним правилом, доведення існування форс-мажорних обставин як непереборної сили, що завадила виконанню взятих на себе зобов'язань покладається на сторону, яка ці ж зобов'язання і порушила. Саме вона несе тягар доказування та збирання доказів у разі спору з наявністю непереборної сили.

Подібні випадки беруться судом до уваги і в тому випадку, коли невиконання зобов'язань за договором чи угодою настало задовго до настання форс-мажорних обставин.

Наприклад, опрацьовуючи рішення Господарського суду Полтавської області за №917/461/22, можна зробити висновок, що

боргові зобов'язання у відповідача виникли ще у вересні 2021 року, тому не можна посылатися на збройну агресію російської федерації, як на форс-мажорні обставини, що унеможливають виконання взятих на себе зобов'язань [15].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що збройна агресія хоча й відноситься до форс-мажорних обставин, як обставина непереборної сили, проте не має механізму універсальної дії, а листи сертифікат Торгово-промислової палати не може бути виключним доказом неможливості виконання взятих на себе зобов'язань за договором або уникнення відповідальності за прострочення такого виконання.

Висновки. Дослідження чинного законодавства, яке так чи інакше зачіпає інтереси підприємницького сектору економіки доводить, що нормативно-правові акти, що регулюють підприємницькі відносини в період спеціального режиму господарювання – військового стану, оперативно змінюється та оновлюється, зважаючи на вимоги та інновації бізнесу. Швидке реагування уряду та державних установ законодавчої гілки дали змогу мінімізувати втрати та консолідувати навколо себе підприємства за регіональним типом або за видами діяльності, що провадиться.

Як наслідок введення воєнного стану на території України – було змінено процедуру реєстрації фізичних осіб підприємців та юридичних осіб, ведення Єдиного державного реєстру фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб та громадських формувань, а також доступ до нього. Зменшено навантаження для державних реєстраторів. Все вищезазначене стимулювало суб'єктів господарювання до ефективного функціонування в умовах воєнного стану, дало змогу втриматися багатьом підприємствам малого та середнього бізнесу на плаву.

Література:

1. Конституція України (254к\96-ВР в редакції від 01.01.2020 року).
2. Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 року № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.12.2023).
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 23.11.2023).
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 27.11.2023).

5. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Економіка та суспільство. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> (дата звернення: 04.12.2023).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 травня 2022 року № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text> (дата звернення: 23.04.2023).
7. Пашко П.В. та ін. Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку: монографія. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України. 2019. 476 с.
8. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv> (дата звернення: 04.12.2023).
9. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.11.2023).
10. Жосан Г.В., Кириченко Н.В. Менеджмент персоналу в умовах постпандемії та воєнного стану в Україні. Таврійський науковий вісник: Серія Економіка. 2022. Вип. 12. С. 48-54. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/245> (дата звернення: 23.11.2023).
11. Податковий кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 року № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 23.04.2023).
12. Ринок праці в умовах війни: тенденції та перспективи / Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/rynok-pratsi-v-umovakh-viyny-tendentsiyi-ta-perspektivy> (дата звернення: 04.12.2023).
13. Лист Торгово-Промислової Палати від 28 лютого 2022 року 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 23.11.2023).
14. Постанова від 01.06.2021 № 910/9258/20 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97350258?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12 (дата звернення: 28.11.2023).
15. Рішення Господарського суду Полтавської області від 26.07.2022 № 917/358/22. URL: <https://pl.arbitr.gov.ua/> (дата звернення: 05.12.2023).

References:

1. The Constitution of Ukraine (254k\96-BP as amended from 01.01.2020).
2. Some issues of ensuring the conduct of business activities under martial law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 18, 2022 No. 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 04.12.2023).
3. On the defense of Ukraine: Law of Ukraine dated December 6, 1991 No. 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (Accessed 23.11.2023).
4. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 27.11.2023).
5. Dykan V., Frolova N. Directions and tools of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during the war. Economy and society. 2022. No. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> (Accessed 12/04/2023).
6. On making changes to some laws of Ukraine regarding the improvement of the anti-raiding mechanism: Law of Ukraine dated May 12, 2022 No. 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text> (Accessed 04.23.2023).
7. Pashko P.V. etc. Entrepreneurship in the era of global transformations: challenges and prospects for development: monograph. Irpin: University of the State Fiscal Service of Ukraine. 2019. 476 p.
8. Overview of business support tools during the martial law period in Ukraine / National Institute of Strategic Research, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv> (Accessed 04.12.2023)
9. Some issues of state registration and operation of unified and state registers, the holder of which is the Ministry of Justice, under martial law: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 6, 2022 No. 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 23.11.2023)
10. Zhosan G.V., Kyrychenko N.V. Personnel management in post-pandemic and martial law conditions in Ukraine. Taurian Scientific Bulletin: Economics Series. 2022. Issue 12. P. 48-54. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/245> (Accessed 11.23.2023)
11. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated May 19, 2011 No. 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 04.23.2023)
12. Labor market in conditions of war: trends and prospects / National Institute of Strategic Studies, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/rynok-pratsi-v-umovakh-viyny-tendentsiyi-ta-perspektivy> (Accessed 04.12.2023).
13. Letter of the Chamber of Commerce and Industry dated February 28, 2022 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (Accessed 11.23.2023)
14. Resolution dated 01.06.2021 No. 910/9258/20 of the Supreme Court. Cassation Commercial Court. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97350258?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12 (Accessed 28.11.2023)
15. Decision of the Commercial Court of the Poltava region dated July 26, 2022 No. 917/358/22. URL: <https://pl.arbitr.gov.ua/> (Accessed 05.12.2023)

Стаття надійшла до друку 22.01.2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A10

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Гавриленко О.О.,

аспірант юридичного факультету
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3906-8614>

LEGAL REGULATION OF COMPENSATION FOR DAMAGE, CAUSED BY LAW ENFORCEMENT BODIES, ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE

Havrylenko O.O.,

PhD student, «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3906-8614>

Анотація. У даній науковій статті досліджується питання врегулювання механізму відшкодування шкоди, завданої особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду в національному законодавстві України. Визначено, що норми, які регулюють відшкодування шкоди, завданої згаданими вище правоохоронними органами, існують в нормативно-правових актах різної юридичної сили. Серед таких актів необхідно виділити Конституцію України, ЦК України, Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду» та положення про застосування даного закону. Визначене правове регулювання механізму відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, в національному законодавстві України можна оцінити як позитивне. Однак існують певні спірні питання, вирішення яких може зробити регулювання даного правового інституту ще більш ефективним. Встановлено, що між ст. 1176 ЦК України та положеннями Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду» є неузгодженість щодо терміну, який використовується для визначення категорії осіб, які мають право на відшкодування шкоди. Ст. 1176 ЦК України використовує термін «фізична особа», тоді як в законі використовується термін «громадянин». Термін «громадянин» є вужчим за термін «фізична особа» і не охоплює собою, зокрема, іноземців та осіб без громадянства, яким також може бути завдана шкода правоохоронними органами, що підлягатиме відшкодуванню. Запропоновано внести зміни в закон та замінити в його назві та тексті термін «громадянин» на «фізична особа» як один із можливих способів усунення неузгодженості. Також у статті розглянуто деякі проблемні моменти національного законодавства України, що регулює відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, на які звертають увагу інші науковці.

Ключові слова: цивільна відповідальність, відшкодування шкоди, правоохоронні органи, право на відшкодування.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10.

Abstract. *This scientific article examines the issue of regulating the mechanism of compensation for damage, caused to a person by illegal decisions, actions or inaction of a body that carries out operational investigative activities, pre-trial investigation, prosecutor's office or court, in the national legislation of Ukraine. It was determined that the norms governing compensation for damage, caused by the above-mentioned law-enforcement bodies, exist in normative legal acts of different legal force. Among such acts, it is necessary to allocate the Constitution of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Procedure for Compensation of Damage, Caused to a Citizen by Illegal Actions of Bodies Carrying Out Operative-Investigative Activities, Pre-Trial Investigation Bodies, the Prosecutor's Office and the Court» and statutory regulation on the application of this law. The determined legal regulation of the mechanism of compensation for damage, caused by law-enforcement bodies, in the national legislation of Ukraine can be assessed as positive. However, there are certain controversial issues, the solution of which can make the regulation of this legal institution even more effective. It was established that between Art. 1176 of the Civil Code of Ukraine and the provisions of the Law of Ukraine «On the Procedure for Compensation for Damage Caused to a Citizen by Illegal Actions of Bodies Carrying Out Operational-Investigative Activities, Pre-Trial Investigation Bodies, the Prosecutor's Office and the Court» there is an inconsistency regarding the term used to define the category of persons who may have the right for damages. Art. 1176 of the Civil Code of Ukraine uses the term «natural person», while the law uses the term «citizen». The term «citizen» is narrower than the term «natural person» and does not include, in particular, foreigners and stateless persons, who may also be harmed by law-enforcement bodies, which will be subject to compensation. It is proposed to amend the law and replace the term «citizen» with «natural person» in its title and text as one of the possible ways to eliminate the inconsistency. The article also considers some problematic aspects of the national legislation of Ukraine, which regulates compensation for damage, caused by law-enforcement bodies, which other scientists draw the attention.*

Keywords: *civil liability, compensation of damage, law-enforcement bodies, right to compensation.*

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 10.

Постановка проблеми. Правоохоронна функція держави одна з найважливіших. Як влучно зазначає Коломієць Ю. М., саме завдяки цій функції забезпечується існування, благополуччя суспільства та особистості в ньому [1, с. 105]. Дана теза є абсолютно вірною і саме тому держава створює спеціальні органи влади на які покладається реалізація даної функції – правоохоронні органи.

Діяльність правоохоронних органів чітко регламентована законодавством України, правоохоронні органи мають належне фінансове забезпечення та іншу необхідну інфраструктуру для досягнення поставлених перед ними цілей. Основними завданнями правоохоронних органів є захист прав та свобод людини і громадянина, забезпечення дотримання всіма членами суспільства норм законодавства, притягнення до відповідальності осіб, які порушили права та свободи інших осіб, а також інші завдання, які безпосередньо стосуються сфери прав людини. Для реалізації таких завдань правоохоронні

органи влади та їх службові особи наділяються особливими повноваженнями, яких не мають ні інші органи державної влади, ні юридичні чи фізичні особи. Звісно, разом з наділенням правоохоронних органів такими повноваженнями, на них покладається і відповідний рівень відповідальності, що є важливим та правильним в правовій та демократичній державі.

На жаль, в реальному житті все ще трапляються випадки, коли правоохоронні органи або їх службові особи, здійснюючи свою діяльність, завдають моральну або матеріальну шкоду фізичним чи юридичним особам і така шкода підлягає відшкодуванню. Саме тому дослідження правового регулювання механізму відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, досі є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інститут відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, завжди був предметом уваги науковців-юри-

стів та громадянського суспільства. Зокрема дане питання досліджували Панченко О. І., Благодир А. А., Кучер В. О., Боярський О. О. та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на наявність у національній юридичній науці великої кількості праць, присвячених окремим проблемам правового регулювання відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, на сьогоднішній день недостатньо уваги приділено дослідженню наявної системи нормативних актів України, які регулюють даний правовий інститут. Також в законодавстві України досі існують деякі невирішені проблемні питання у правовому регулюванні відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, які є важливими та потребують окремої уваги.

Формулювання цілей статті. В даній статті буде зроблена спроба проаналізувати правове регулювання відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, за законодавством України, виявити деякі проблемні питання у регулюванні даного інституту та сформулювати рекомендації, як ці проблемні питання можна було б вирішити.

Виклад основного матеріалу. На початку варто визначити, про які саме правоохоронні органи державної влади буде йти мова в даній статті. Оскільки основні положення про відшкодування шкоди, завданої особі, містяться в нормах цивільного законодавства, то для вирішення вищезазначеного питання звернемося до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Так, в ЦК України є ст. 1176, яка визначає підставу відшкодування особі шкоди, яка була завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [2]. Саме про ці органи буде йти мова в даній статті.

Говорячи про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, варто відмітити, що положення, які регулюють механізм відшкодування такої шкоди, можна знайти в нормативних актах України, що мають різну юридичну силу. Зокрема, ст. 56 Конституції України зазначає, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави

матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових чи службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [3]. Як було зазначено на початку, правоохоронні органи є органами державної влади, на які покладено реалізацію специфічних завдань держави, а тому можна зробити висновок, що відшкодування шкоди, завданої внаслідок їх діяльності, може бути відшкодовано безпосередньо на підставі даної статті Конституції України.

Також вище вже була згадана ст. 1176 ЦК України, яка визначає загальні засади відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами. Ця стаття визначає підстави відшкодування такої шкоди та містить вказівку на те, що порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю правоохоронних органів, встановлюється законом (ч. 7 ст. 1176 ЦК України).

Проаналізувавши національне законодавство України, можна сказати, що законодавчим актом, який регулює порядок відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, є Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду» (далі – Закон) [4]. Даний законодавчий акт детально визначає, що саме має бути відшкодовано особі у кожній конкретній ситуації, у яких випадках право на відшкодування шкоди переходить до спадкоємців потерпілої особи, ким визначається розмір відшкодування шкоди, як особа має оскаржувати рішення про відшкодування, а також інші питання пов'язані з порядком відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами.

Разом із Законом необхідно також згадати Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду», затверджене наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України (далі – Положення) [5]. Дане положення є підзаконним нормативно-правовим актом, в

якому додатково роз'яснюється як застосувати Закон та його норми для відшкодування шкоди, завданої особі правоохоронними органами.

Також норми про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, містяться в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), зокрема, в ст. 130 [6]. Проаналізувавши норму зазначеної статті, можна побачити, що вона вказує на підставу відшкодування особі шкоди – завдання такої шкоди внаслідок незаконного рішення, дії чи бездіяльності органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ч. 1 ст. 130 КПК України), а також визначає можливість держави звернутися до слідчого або прокурора, який завдав особі шкоду, із зворотною вимогою у разі встановлення в діях даних осіб складу кримінального правопорушення або дисциплінарного проступку (ч. 2 ст. 130 КПК України). Тобто, норма ст. 130 КПК України, окрім частини другої, за своєю суттю є подібною до норми ст. 1176 ЦК України.

Отже, як можна побачити, правове регулювання механізму відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, в національному законодавстві визначено доволі детально: є чітко визначені підстави відшкодування шкоди, види шкоди, яка відшкодовується, порядок відшкодування та інші питання, пов'язані з відшкодуванням такого виду шкоди. Наявність такої фундаментальної законодавчої бази для інституту відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, є одним із факторів, що створює необхідні передумови для належного захисту прав людини і громадянина від вчинення неправомірних дій вищезазначеними органами. Варто відмітити, що, на відмінну від правового регулювання механізму відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, національне законодавство не має окремих законодавчих актів, який би визначав порядок відшкодування шкоди, завданої іншими органами влади, які притягаються до відповідальності в таких випадках на загальних підставах (ст. 1173-1174 ЦК України). Це є позитивним аспектом законодавства України щодо правового регулювання відшкодування шкоди, завданої

правоохоронними органами.

Однак, як найчастіше буває, існування декількох нормативно-правових актів, які регулюють певний правовий інститут, може мати не тільки позитивні, але також і негативні наслідки. Не є винятком і правовий інститут відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами. Так, існують деякі суперечності між нормами ЦК України та нормами Закону.

Зокрема, якщо проаналізувати повну назву та текст Закону, то можна побачити, що в них законодавець використовує термін «громадянин» для визначення тих осіб, в яких виникає право на відшкодування шкоди, тоді як в положеннях ЦК України, що стосуються відшкодування шкоди, завданої органами влади, в тому числі і в ст. 1176 ЦК України, яка була згадана вище, застосовується термін «фізична особа». Термін «фізична особа» є ширшим, ніж термін «громадянин», адже він охоплює собою не тільки громадян України, а також людей, які мають статус особи без громадянства або є іноземцями. Варто відмітити, що у Положенні також застосовується термін «громадянин» і немає ніяких уточнень, що Закон поширюється на випадки завдання правоохоронними органами шкоди фізичним особам з іншим правовим статусом.

Оскільки правоохоронні органи можуть завдати шкоди особам без громадянства або іноземцям, то така неузгодженість між нормами ЦК України (ст. ст. 1173, 1174, 1176), в яких визначаються підстави притягнення правоохоронних органів до відповідальності за завдану шкоду, та нормами Закону, який визначає порядок такого відшкодування, потенційно може вплинути на можливість вищезгаданих категорій осіб реалізувати своє право на відшкодування шкоди, що, в свою чергу, неодмінно відобразиться на ефективності існуючої системи захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні. Через це варто розглянути можливість внесення змін у Закон та замінити термін «громадянин» на термін «фізична особа» як в його назві, так і в тексті з метою усунення даної суперечності.

Окрім зазначеної вище суперечності є також інші неузгодженості між нормами ЦК України, а саме ст. 1176, та положеннями

Закону, на які вказують інші науковці-юристи. Зокрема, Панченко О. І. при дослідженні цивільної відповідальності поліцейських встановила, що перелік протиправних дій правоохоронних органів, через які була завдана шкода фізичній особі, яка має бути відшкодована, визначений в ст. 1176 ЦК України, є вужчим, ніж перелік протиправних дій, вказаний в Законі [7, с. 72-77]. На дану проблему також вказує Благодир А. А., яка дійшла висновку, що ч. 1 ст. 1 Закону та ст. 1176 ЦК України не узгоджуються між собою в питанні переліку незаконних дій правоохоронних органів, які завдали особі шкоди, що підлягає відшкодуванню [8, с. 177-178].

З даними тезами науковців варто погодитися, оскільки дійсно, якщо проаналізувати ч. 1 ст. 1 Закону, що визначає внаслідок яких дій була завдана шкода, яка має бути відшкодована особі, то можна зробити висновки, що перелік таких дій є ширшим, ніж перелік, зазначений в ст. 1176 ЦК України. Наприклад, в ч. 1 ст. 1 Закону вказано, що особа, зокрема, має право на відшкодування шкоди, яка була їй завдана через здійснення в ході кримінального провадження незаконного обшуку, виїмки, через незаконне накладення арешту на майно особи, незаконне відсторонення від роботи (посади). В свою чергу, в ст. 1176 ЦК України такі дії законодавцем не визначені.

Варто відмітити, що науковці по-різному пропонують вирішити зазначену проблему. Так, Панченко О. І. пропонує внести зміни в ст. 1176 ЦК України та доповнити ч. 1 даної статті переліком незаконних дій правоохоронних органів, які зазначені в ч. 1 ст. 1 Закону, проте не вказані в ст. 1176 ЦК України, і, таким чином, подолати невідповідність між нормативно-правовими актами [7, с. 77]. В свою чергу Благодир А. А. пропонує керуватися переліком незаконних дій, визначеним у Законі, оскільки, на думку вченої, він є спеціальним порівняно з нормою ст. 1176 ЦК України [8, с. 178].

На мою думку, варто долучитися до позиції Панченко О. І. стосовно шляху вирішення питання неузгодженості ст. 1176 ЦК України та Закону щодо визначення переліку незаконних дій правоохоронних органів, які призвели до шкоди, що має бути відшкодована. Внесення змін до ст. 1176 ЦК Украї-

ни та включення до неї переліку незаконних дій правоохоронних органів, які вказані в ч. 1 ст. 1 Закону, але не вказані в самій статті ст. 1176 ЦК України, допоможе усунути неузгодженість між вищезазначеними законодавчими актами, покращить законодавче визначення правового регулювання механізму відшкодування шкоди, завданої особам правоохоронними органами, що позитивно вплине на можливість осіб реалізувати право на відшкодування і посилить захист їх прав та свобод.

Слід зазначити, що вже були спроби внести зміни до ст. 1176 ЦК України з метою розширити перелік незаконних рішень, дій та бездіяльності правоохоронних органів, якими особі було завдано шкоди, що призводило до виникнення в неї права на відшкодування. Зокрема, до Верховної Ради України у 2018 році вносили Проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання зобов'язання відшкодування шкоди, завданої судом та органом, що здійснює оперативну-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратурою», в якому пропонувалося розширити перелік незаконних рішень, дій та бездіяльності правоохоронних органів, які спричинили шкоду особі, що підлягає відшкодуванню [9]. Законопроект передбачав внесення змін до ч. 1 ст. 1176 ЦК України, а саме доповнити її, вказавши, що шкода, завдана правоохоронними органами, також відшкодовується у випадку, якщо вона спричинила істотне порушення суб'єктивних прав фізичної особи, заподіяння значної шкоди її майновим та особистим немайновим інтересам [9]. Такими випадками пропонувалося визнавати, зокрема, незаконне обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, незаконне визнання фізичної особи недієздатною, незаконне надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку та інші [9].

Пропоновані законопроектом зміни в ст. 1176 ЦК України, на мою думку, можна охарактеризувати як позитивні, оскільки вони передбачали розширення переліку підстав виникнення у особи права на відшкодування шкоди, що загалом ще більше посилює захист прав та свобод людини в Україні та зробило б правове регулювання механізм-

му відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, ефективнішим. Однак даний законопроект було відкликано.

Висновки. Таким чином можна підсумувати, що на сьогоднішній день в Україні механізм відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, регулюється нормативними актами, що мають різну юридичну силу. Зокрема норми, що регулюють відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, можна знайти в Конституції України, ЦК України, Законі, КПК України та Положенні. Наявність в національному законодавстві системи нормативно-правових актів, що регулюють відшкодування особі шкоди, завданої правоохоронними органами, свідчить про орієнтованість держави на посилення захисту прав і свобод людини та готовність створювати для цього всі необхідні умови.

Загалом, правове регулювання відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, за законодавством України можна оцінити як позитивне. Однак все ще існують деякі неузгодженості, вирішення яких покращило б таке правове регулювання. Одним із спірних моментів, які існують в діючому законодавстві України, що регулює відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, є неузгодженість між ст.

1176 ЦК України та Законом щодо терміну, який використовується для визначення осіб, що мають право на відшкодування шкоди: ст. 1176 ЦК України використовує термін «фізична особа», а Закон використовує термін «громадянин». Термін «громадянин» є вузьким, не охоплює собою іноземців та осіб, які не мають громадянства, і це послаблює їх захист. Одним із можливих шляхів вирішення вищезазначеної проблеми може бути внесення змін до Закону та заміна терміну «громадянин» на «фізична особа». Це допомогло б усунути неузгодженість між ЦК України і Законом та зробило б законодавство, що регулює відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, ще чіткішим. Також, вважаємо за необхідне долучитися до думки науковців, які вказують на розбіжності між ЦК України та Законом щодо визначеного переліку незаконних рішень, дій та бездіяльності правоохоронних органів, які є підставами виникнення права на відшкодування шкоди, у випадку завдання останньої, та необхідності усунення такої розбіжності. Вирішення вищезазначених проблем допомогло б покращити правове регулювання відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, та, таким чином, посилити б захист прав і свобод людини в Україні.

Література:

1. Коломієць Ю. М. Реалізація правоохоронної функції держави як пріоритетний напрямок діяльності президента України. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доповідей круглого столу. м. Харків, 27 жовт. 2017 р. Харків, 2017. С. 102-105. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/31.pdf (дата звернення: 03.03.2024).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.03.2024).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 03.03.2024).
4. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
5. Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду»: затв. наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04.03.1996 р. № 6/5/3/41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96> (дата звернення: 02.03.2024).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
7. Панченко О. І. Цивільно-правова відповідальність поліцейських в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2019. 228 с.
8. Благодир А. А., Благодир В. С., Благодир С. М. Окремі питання відшкодування шкоди завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Журнал. Серія Право. 2017. № 4(16). С. 176-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2017_4_30 (дата звернення: 02.03.2024).

9. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання зобов'язання відшкодування шкоди, завданої судом та органом, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратурою: проект Закону України від 19.01.2018 р. № 7513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63356 (дата звернення: 03.03.2024).

10. Кучер В. О. Особливості відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю службових осіб органів досудового розслідування, прокуратури та суду, за цивільним законодавством України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2011. С. 118-127. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2141/1/2-2011kvocz.pdf> (дата звернення: 02.03.2024).

References:

1. Kolomiets Yu. M. Implementation of the law enforcement function of the state as a priority area of activity of the President of Ukraine. Law enforcement function of the state: theoretical-methodological and historical-legal problems: theses of the round table reports, Kharkiv, October 27. 2017. Kharkiv, 2017. P. 102-105. Available at: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/31.pdf (accessed: 03.03.2024).

2. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed: 03.03.2024).

3. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-BP. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed: 03.03.2024).

4. On the Procedure for Compensation for Damage caused to a Citizen by Illegal Actions of Bodies Carrying out Investigative Activities, Pre-Trial Investigation Bodies, the Prosecutor's Office and the Court: Law of Ukraine dated December 1, 1994 No. 266/94-BP. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed: 02.03.2024).

5. Provisions on the Application of the Law of Ukraine «On the Procedure for Compensation for Damage Caused to a Citizen by Illegal Actions of Investigation, Preliminary Investigation, Prosecutor's Office and Court»: approved. by order of the Ministry of Justice, the General Prosecutor's Office and the Ministry of Finance of Ukraine dated March 4, 1996 No. 6/5/3/41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96> (accessed: 02.03.2024).

6. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (accessed: 02.03.2024).

7. Panchenko O. I. Civil and legal liability of police officers in Ukraine: diss. for obtaining sciences. candidate degree law of science Kyiv, 2019. 228 p.

8. Blahodyr A. A., Blahodyr V. S., Blahodyr S. M. Separate issues of compensation for damage caused by illegal decisions, actions or inaction of a body that carries out operational investigative activities, pre-trial investigation, prosecutor's office or court. Scientific and information bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi: Journal. Law series. 2017. No. 4(16). P. 176-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2017_4_30 (accessed: 02.03.2024).

9. On the Introduction of Amendments to the Civil Code of Ukraine Regarding the Improvement of the Legal Regulation of the Obligation to Compensate for Damage caused by the Court and the Body Carrying out Operational and Investigative Activities, Pre-Trial Investigation, by the Prosecutor's office: draft Law of Ukraine dated January 19, 2018 No. 7513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63356 (accessed: 03.03.2024).

10. Kucher V. O. Peculiarities of compensation for moral damage caused by illegal decisions, actions or inaction of officials of pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office and the court, according to the civil law of Ukraine. Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal series. 2011. P. 118-127. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2141/1/2-2011kvocz.pdf> (accessed: 02.03.2024).

Стаття надійшла до друку 12.03.2024 року

УДК 34:004.8

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A11

ЗАХИСТ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ТА ПРИВАТНОСТІ В УМОВАХ РОЗШИРЕНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Бакуменко А.В.,

аспірант юридичного факультету
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: bakumenko.andrii@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1859-0859>

Загребельна Н.А.,

кандидат юридичних наук
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: NataliaZa@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3390-7149>

PROTECTION OF CONFIDENTIALITY AND PRIVACY IN THE CONTEXT OF WIDESPREADING USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Bakumenko A.V.,

PhD student, «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: bakumenko.andrii@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1859-0859>

Zahrebelna N.A.,

Ph.D. in Law, «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: NataliaZa@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3390-7149>

Анотація. У статті проаналізовано сучасні проблеми захисту режиму приватності людського життя в умовах застосування технологій штучного інтелекту. Дослідження дозволяє провести комплексний аналіз щодо ступеня впливу штучного інтелекту на захист персональних даних. Розширення меж використання таких технологій у повсякденному житті людини та в сфері державного регулювання водночас оголило деякі проблемні моменти й потенційні загрози щодо процедури обробки і збору конфіденційної інформації.

Зростання потоків даних та інформації свідчить про сьогоденний інформаційний вибух. Інформація стає все більш доступною і різноманітною, тому постійно виникають питання щодо захисту приватності стейкхолдерів цієї інформації. А наявність та динамічний розвиток штучного інтелекту прискорює ці тенденції. Процеси сучасного аналізу даних на 100% залежать від машинних алгоритмів і технологій, особливо стосовно алгоритмів пошуку рекомендацій. Використання інтелекту порушує відповідні конфіденційні інтереси власників за рахунок швидкості збору й детального аналізу персональної інформації.

У статті визначено, що інформаційна безпека – це захищений інформаційний простір, здатний забезпечити реалізацію державних інтересів та збереження стійкості держави до внутрішніх і зовнішніх чинників, які становлять загрозу та пов'язані з активним розвитком діджиталізації. Доведено, що використання технологій штучного інтелекту дозволяє приймати рішення швидше та з більшою ефективністю. А це, в свою чергу, дозволяє ідентифікувати оптимальні варіанти реагування на потенційні безпекові інциденти. Також доведено, що більшість інтелектуальних систем не мають у своїх алгоритмах «людського чинника» і практично цілком виключають людину з процесу прийняття рішення із забезпечення захисту інфобезпеки.

Розвиток та використання штучного інтелекту зміцнюють усі стратегічні рішення, однак необхідно з

обережністю ставитися до безпелеційного його використання для задоволення потреб й інтересів усіх стейкхолдерів у питанні інформаційної безпеки. Прийняття рішень за допомогою технологій штучного інтелекту допомагає знаходити загрози, попереджувати ризики та виконувати відповідні дії. Більш того, методи штучного інтелекту і машинного навчання відіграють вирішальну роль у покращенні протоколів інформаційної безпеки.

Ключові слова: штучний інтелект, конфіденційність, приватність, персональні дані, інформаційна безпека, права і свободи людини і громадянина.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11.

Abstract. The article analyzes the current problems of protecting the privacy of human life in the context of artificial intelligence technologies. The research allows for a comprehensive analysis of the degree of AI's impact on personal data protection. The expansion of the use of such technologies in everyday human life and in the sphere of government regulation has exposed certain problematic issues and potential threats to the process of processing and collecting confidential information. The increase in data and information flows indicates today's information explosion. Information is becoming increasingly accessible and diverse, which raises constant questions about the privacy protection of stakeholders of this information. And the presence and dynamic development of artificial intelligence accelerate these trends. Modern data analysis processes are 100% dependent on machine algorithms and technologies, especially regarding recommendation algorithms. The use of AI disrupts the corresponding confidential interests of owners through the speed of data collection and detailed analysis of personal information. The article defines information security as a protected information space capable of ensuring the realization of state interests and the preservation of the state's resilience to internal and external factors that pose a threat and are related to active digitalization. It has been proven that the use of artificial intelligence technology allows for faster and more efficient decision-making, which, in turn, enables the identification of optimal responses to potential security incidents. It has also been demonstrated that most intelligent systems do not have a «human factor» in their algorithms and practically exclude humans from the process of decision-making in ensuring information security. The development and use of artificial intelligence strengthen all strategic decisions, but caution must be exercised in its unconditional use to satisfy the needs and interests of all stakeholders regarding information security. Decision-making using AI technologies helps identify threats, prevent risks, and take appropriate actions. Furthermore, artificial intelligence and machine learning methods play a crucial role in improving information security protocols.

Keywords: artificial intelligence, confidentiality, privacy, personal data, information security, human rights and freedoms.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.

Постановка проблеми. Наразі важко собі уявити сьогодення без технологій штучного інтелекту. Вони з кожним днем захоплюють усе більше аспектів повсякденного життя, а також професійну сферу. Такі технології використовують у медицині, промисловості, господарстві, не кажучи вже про освіту та оборонний сектор. За допомогою алгоритмів штучного інтелекту в новітніх смартфонах влаштовано технологію розпізнавання обличчя, в автомобілях частіше з'являються (як базові) функції «Автопілот» і бортовий комп'ютер, є безліч роботів та віртуальних помічників. Саме процес швидкого поширення відповідної технології вимагає отримання детальних знань і навичок, що допоможуть розібратися з процесом та можливими наслідками використання.

Застосовуючи штучний інтелект, можна не тільки збільшити швидкість обробки великих масивів даних, а й одночасно проаналізувати та в подальшому використати отримані результати в навчанні чи для розробки адаптивних моделей і проведення

аналітичних заходів. Також слід зазначити, що, застосовуючи технології, можна зіткнутися з певними закритими та відкритими ризиками. Насамперед важливо приділити увагу тим ризикам, які пов'язані з отриманням недостовірної чи неправильної інформації й, відповідно, отримання негативного результату аналізу. А також ризикам, пов'язаним з розкриттям приватності та конфіденційності для всіх стейкхолдерів цієї інформації. Непередбачуваність наслідків використання нейронних мереж здатна створити проблеми на приватному рівні, а також на рівні держави через загрозу дискримінації даних чи «грою» з конфіденційністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цими питаннями опікувалися багато теоретиків і практиків від науки. Окремої уваги слід приділяти роботам М. Бурової, О. Баранова, О. Глазова, А. Гончарової, О. Адамчука, Є. Харитоновна, О. Кармази, Д. Проць, Л. Вікторової, Л. Живцової та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Серед представників

різних кіл і статусів побутує думка, що найбільш перспективною технологією сьогоднішнього дня є саме штучний інтелект, який усе більше впливає на всі аспекти життя, а також на прийняття рішень у цих аспектах. Особливого значення та актуальності в спектрі суспільних відносин набуває його використання в системі забезпечення інформаційної безпеки, оцінки та аналізу інформаційних загроз у контексті інформаційного опору з метою захисту територіальної цілісності України і суверенітету, що належить до концептуальних основ діяльності суспільства. Також необхідно зауважити, що не повністю розкритим і дослідженим є питання щодо правового регулювання та забезпечення штучного інтелекту. Наприклад, його співвідношення з основоположними правами людини й громадянина, а також з правом інтелектуальної власності. Зараз точиться багато теоретичних дискусій щодо цього питання, але, на жаль, без однозначних відповідей.

Формулювання цілей статті. Метою статті є повноцінне обґрунтування використання штучного інтелекту в інформаційній безпеці в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний динамічний розвиток нашого суспільства та технологій потребує більш уважного й ретельного ставлення до такого його аспекту знань, як інформація. Саме остання стає тим стратегічним ресурсом, що систематично накладає свій відбиток як на процес становлення сучасного демократичного суспільства, так і на безпеку країни загалом. Основною складовою будь-якої системи державної безпеки є її інформаційна безпека. Це поняття є якісним мірилом розвитку: державного, економічного, соціального, інформаційного. Водночас воно залежить від впливу чинників усередині країни та тих, які знаходяться за її межами. Гарантом забезпечення безпеки і стримування політичної ситуації у країні має бути саме держава [4, с. 17].

Важливого значення в сучасних умовах регулювання інформаційної безпеки набуває технологія штучного інтелекту.

Він представляє собою результат людської діяльності, здатний до логічного мислення, управління своїми діями, обґрунтування своїх рішень, які не може коригувати в разі зміни умов. Технології сьогодення реалізуються за такими напрямками: розпізнавання та синтез мови; інтелектуальні системи підтримки прийняття рішень та інші [5].

Для регулювання всіх внутрішніх процесів використання штучного інтелекту розпорядженням Кабінету Міністрів України №1556-р схвалено Концепцію його розвитку в Україні, яка передбачає визначення основних напрямів і пріоритетних завдань розвитку технології штучного інтелекту з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та захисту технологічних інформаційно-комунікаційних систем. При чому забезпечення інформаційної безпеки визначено як її основний напрямок [6].

З плином часу й удосконаленням життя штучний інтелект уже став не лише чимось сюрреалістичним чи просто теоретичним надбанням творів наукової фантастики. Він тепер розглядається вже в реальній площині та потужно вливається в усі сфери нашого життя. Нові можливості машинного аналізу даних і прийняття рішень перетворили вчорашнє неможливе в розряд повсякденності, водночас автоматично ставить перед суспільством нові питання щодо юридичного статусу цієї технології та наслідків від її діяльності.

Варто зазначити, що використання інтелекту в роботі й повсякденному житті дозволяє отримати безліч переваг у швидкості обробки інформації та в оптимізації процесів. Так, наприклад, він допомагає у процесі написання електронних листів, повідомлень або презентацій. Зараз кожен з нас, використовуючи відомий ChatGPT, має можливість швидко знайти інформацію і підготувати доповідь. Алгоритми машинного інтелекту згладжують людські недоліки, відсутність знань та навичок для того, щоб перетворити окремі розрізнені думки на сформульоване й змістовне повідомлення чи висновок.

Проте не слід забувати про те, що, ви-

користовуючи будь-яке джерело інформації, слід раціонально та з обережністю ставитися до цієї інформації. Це також стосується рішень, які були запропоновані алгоритмами ChatGPT.

Завдяки зворотній реакції користувачів на використання штучного інтелекту ми отримуємо вигоду як для себе, так і для самої технології. З одного боку, отримуємо те рішення чи аналіз, що нам потрібен, з іншого – покращуємо діючі текстові й голосові алгоритми, а також з'являються нові. Не варто бездумно та необережно ставитися до надання повного й відкритого доступу штучному інтелекту як до персональної, так і до корпоративної інформації. Наразі немає повної гарантії відсутності зловживання нею зі сторони власників відповідних алгоритмів. Саме це питання щодо захисту інформації, а також її збереження та недоторканності стали ключовими аспектами подальшого динамічного розвитку технології без завдання шкоди його користувачам.

Яскравим прикладом попереднього твердження є реальний та вже історичний факт. Починаючи з перших тижнів воєнного вторгнення, компанія з розпізнавання облич Clearview AI стала співпрацювати з українським урядом і передала Україні свою технологію. Наразі Мінцифри зазначає, що завдяки Clearview AI вже зібрано понад 30 млрд світлин, які вже повноцінно та з користю застосовуються для допомоги в розкритті військових злочинів РФ [8]. З одного боку, це крок, який можна розглядати як позитивний в умовах військової агресії, а з іншого – це стало наріжним каменем для суспільства. Причиною є те, що технологія Clearview AI почала використовуватися не лише для первинної ідентифікації загиблих чи полонених військових з обох сторін, а й для використання проти цивільного населення, особливо для розпізнавання громадян на блокпостах та видачі повісток. Як сама компанія, так і український уряд запевняють про безпечність її використання, адже всі дані зашифровані алгоритмами штучного інтелекту, що унеможливує отримання до них доступу. Проте варто зазначити, відкритим є факт порушення правового основополож-

ного принципу – права на конфіденційність інформації. Адже така технологія самостійно та автоматично збирає й використовує дані користувачів з відкритих джерел без їх згоди.

На наш погляд, головна цінність від використання технології штучного інтелекту є те, що він враховує навіть ті фактори, які є «закритими» для людини, а також те, що ці дані додаються до загального аналізу й формують нові знання, яких не було раніше. Відбувається розширення набутої бази знань та досвіду. Виходячи з основного чинника розвитку, безпека інформації є важливим фактором національного розвитку і можливості держави відчувати та долати кризу, навіть в умовах воєнної агресії ззовні. Саме реальна й своєчасна реакція з боку держави для забезпечення інформаційної безпеки є гарантом стабільного соціально-економічного та політичного життя країни [3, с. 528].

То що ж слід відносити до конфіденційної інформації й що варто вважати несанкціонованим доступом до неї? Без сумніву, це коли персональні дані користувачів застосовуються та поширюються без їх особистої згоди. Виняток становлять лише приписи частини 2 статті 14 Закону України «Про захист персональних даних». За цією нормою, поширення персональних даних без згоди дозволяється у випадках, визначених Законом, і лише (якщо це практично необхідно) в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини. Для прикладу, формуючи запит до певної структури, ми не можемо реально контролювати, як вони використовуються в подальшому [2].

Однозначним та таким, що не потребує додаткових доказів, є факт, що штучний інтелект не повною мірою може забезпечити захист прав людини. Якщо у країнах ЄС подібний механізм є дієвим і формалізованим, то в Україні він зовсім не працює (навіть якщо такий уже повноцінно використовується на практиці). Для прикладу, в Україні в медицині діє інформаційна система Helsi. У ній зібрано персональну інформацію про пацієнтів не лише загальноприйняту, а й конфіденційну медичну. Тому, потрапивши не в ті руки, ця інформація може бути використана проти її стейкхолдерів. Так, за

умови окупації певної частини території медична інформація про воїнів ЗСУ, учасників інших збройних формувань, волонтерів та простих громадян може нести пряму загрозу життю відповідних осіб.

Захист права приватності – досить широке поняття. Воно стосується не тільки захисту персональних даних, а й системи публічного стеження й перегляду кореспонденції. Наразі в умовах гібридної війни важливо, щоб при використанні штучного інтелекту було забезпечено безпеку інформації і не завдано шкоди людині й соціуму [5, с. 20].

Ще одним аспектом права на приватність є забезпечення права на свободу зборів та висловлювань. Штучний інтелект за допомогою власних алгоритмів і фільтрів може обмежувати право на свободу висловлення через блокування акаунтів у соціальних мережах. Причиною таких дій можуть бути: публікація дописів, що несуть небезпеку чи порушують права людей, прояви булінгу, прояви расової або національної дискримінації. З розвитком технологій та в умовах війни значного поширення набувають ботоферми. Це використання фейкових акаунтів і надсилання алгоритмічних текстів чи коментарів, які мають на меті розпалення ворожнечі та поширення дезінформації чи закликів до терористичних дій. Використання фільтрів й алгоритмів допомагає заблокувати акаунти та запобігти розповсюдженню фейкової інформації. Тут є одна важлива ремарка. При використанні передових технологій слід керуватися моральними принципами. Інакше це призведе до поширення неправдивих закликів, дозволить здійснювати маніпулювання мільйонами думок людей [9].

Варто зазначити, що для ефективного використання новітніх технологій і штучного інтелекту для захисту від кіберзагроз та забезпечення прав і приватності користувачів у віртуальному середовищі слід чітко їх закріпити законодавчо. Першим кроком стало підписання та набуття чинності Загального регламенту про захист персональних даних. Цей документ має наразі встановити правила збору, обробки і зберігання персональних даних [10].

Однак слід зазначити, що це стосується

тільки країн ЄС та є вже реальні приклади його застосування. Для прикладу, в Італії було обмежено використання ChatGPT. Таке рішення було прийняте з міркувань і занепокоєнь у питанні обробки персональних даних, а саме через неналежне законодавче закріплення цих процесів. Відсутня права основа щодо масового збору та обробки інформації для подальшого вдосконалення й самонавчання штучних алгоритмів платформ. Українське право в цьому питанні перебуває в зародку. Винятком можна вважати лише новий Закон «Про авторське право та суміжні права». У цьому документі врегульовано питання закріплення авторського права на продукти, створені за допомогою штучного інтелекту [11].

Водночас постає питання належності авторських прав. Кому вони належать? Тому, хто створив алгоритм, чи тому, хто, його використовуючи, сформулював відповідний запит для штучного інтелекту, чи самому штучному інтелекту? Для різних систем права це питання врегульовується по-різному. Англосаксонське право заперечує можливість надання прав інтелектуальної власності будь-яким сутностям, окрім людини. Саме використання штучного інтелекту є не тільки правом, але й обов'язком та відповідальністю особи [10].

Зараз точаться певні дискусії щодо правосуб'єктності питання використання штучного інтелекту. Немає єдиної думки щодо цього питання. Деякі вважають, що вже настав той час та умови, коли машинному інтелекту слід надавати такі ж права, як і фізичним особам. Інші – правам юридичних осіб. Однак наразі немає чіткої юрисдикції для штучного інтелекту як суб'єкта права. Наступним кроком створення правової основи для штучного інтелекту стало прийняття в Європарламенті проекту Artificial Intelligence Act. Головна задача Акта – захист прав та свобод особи при використанні штучного інтелекту. В ньому прописано основні принципи і правила обробки персональних даних та застосування машинного інтелекту при прийнятті рішень. Цей проєкт повинен стати першим Законом про штучний інтелект. Наша держава також бере

участь у його імплементації та зробила перший крок – запущено платформу sandbox – для розробників цієї технології [1].

Висновки. Отже, у статті розглянуто актуальну та цікаву тему визначення й регулювання питання застосування новітніх технологій штучного інтелекту, а також їх вплив на основи приватного життя та інформаційну безпеку держави. Це питання, крім позитивних моментів, як-то збільшення швидкості обробки інформації й можливості одночасного аналізу та використання, має негативний бік у вигляді проблеми забезпечення приватності отриманої так інформації.

Не розкритим є питання прав власності на «твори» штучного інтелекту, а також чи є вони персоніфікованими. Немає законодавства про захист персональних даних, в якому повноцінно закріплюється це питання. Слід розробити систему управління, яка не суперечить принципам верховенства права. Саме держава повинна виступити рушійною силою та відігравати головну роль у процесі створення дієвого механізму при розробці системи штучного інтелекту. Необхідно розробляти оновлені механізми, втілювати заходи аби покращувати існуючу

систему і структуру захисту конфіденційності та інформаційної безпеки держави й соціуму при використанні технологій штучного інтелекту.

Не потрібно боятися використання штучного інтелекту, треба лише правильно його використовувати та покращувати, бо прийняття рішень за його допомогою дає можливість знаходити загрози, попереджувати ризики і виконувати відповідні дії. Дієва стратегія щодо інформаційної безпеки в майбутньому дозволить захистити дані від несанкціонованого доступу та розробки алгоритмів дій держави для їх захисту. Всі ці процеси перебувають зараз на початковому етапі розвитку, тому необхідно всіляко проводити політику заохочення створення нових принципів діяльності й захисту персональної інформації. Враховуючи той факт, що наша держава є кандидатом для вступу в ЄС, у національному законодавстві передбачена процедура гармонізації з законодавством ЄС. Саме ефективність правового регулювання штучного інтелекту в Україні має забезпечити створення збалансованої системи та сприятиме захисту прав громадян і підтримку інноваційного розвитку країни.

Література:

1. Artificial Intelligence and Privacy – Issues and Challenges. URL: <https://ovic.vic.gov.au/privacy/resources-for-organisations/artificialintelligence-and-privacy-issues-and-challenges/#conclusion> (дата звернення: 07.02.2024).
2. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI /ВРУ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 07.02.2024).
3. Долян І. В., Тимошенко С. А. Правове регулювання використання систем штучного інтелекту в смарт сіті. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 11. С. 525-528.
4. Косілова О. І., Солодовнікова Х. К. Права і свободи людини і громадянина V.S. Штучний інтелект: проблемні аспекти. Інформація і право. 2020. № 4(35). С. 56-66.
5. Гуржій Т. Інформаційне право: виклики гібридної війни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 4. С. 16-26.
6. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1556-р від 02.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 07.02.2024).
7. Ніщименко О. А. Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства. Наше право. 2016. № 1. С. 17-23.
8. Укроборонпром хоче використовувати штучний інтелект в «оборонці». URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/08/26/677230> (дата звернення: 07.02.2024).
9. Буров М. Хто несе відповідальність за помилки штучного інтелекту? URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012676 (дата звернення: 07.02.2024).
10. Бисага Ю. М., Белов Д. М., Заборовський В. В. Штучний інтелект та авторські і суміжні права. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Вип. 76(2). Ч.2. 2023. С. 299-304.
11. Бисага Ю. М., Белова М. В. Виклики для прав дитини у зв'язку з розвитком штучного інтелекту. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Вип. 77. Ч. 1. 2023. С. 90.

Referenses:

1. «Artificial Intelligence and Privacy – Issues and Challenges» (2023), available at: <https://ovic.vic.gov.au/privacy/resources-for-organisations/artificialintelligence-and-privacy-issues-and-challenges/#conclusion> (Accessed 07 February 2024).

2. «On the protection of personal data: Law of Ukraine dated 01.06.2010 №.2297-VI / VRofUkr (2010) available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (Accessed 07 February 2024).
3. Dolyan I. V., Tymoshenko Ye. A. (2021), «Legal regulation of the use of artificial intelligence systems in the smart grid», Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal. Vol. 11, pp. 525-528.
4. Kosilova O. I., Solodovnikova Kh. K. (2020), «Rights and freedoms of man and citizen V.S. Artificial intelligence: problematic aspects», Informatsiya i pravo. Vol. 4(35), pp. 56-66.
5. Hurzhiy T. (2018), «Information law: challenges of hybrid warfare», Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo. Vol. 4, pp. 16-26.
6. «Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1556-r dated 02.12.2020» (2020), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (Accessed 07 February 2024).
7. Nishchymenko O. A. (2016), «Information security of Ukraine at the current stage of development of the state and society», Nashe pravo. Vol. 1, pp. 17-23.
8. «Ukroboronprom wants to use artificial intelligence in «defense» (2021), available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/08/26/677230> (Accessed 07 February 2024).
9. Burov M. (2019), «Who is responsible for errors of artificial intelligence?» available at: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012676 (Accessed 07 February 2024).
10. Bysaha Yu. M., Byelov D. M., Zaborovskyy V. V. (2023), «Artificial intelligence and copyright and related rights», Naukovyy visnyk UzhNU. Seriya «Pravo». Vol. 76(2). Part 2, pp. 299-304.
11. Bysaha YU. M., Byelova M. V. (2023), «Challenges for children's rights in connection with the development of artificial intelligence», Naukovyy visnyk UzhNU. Seriya«Pravo». Vol. 77. Part 1, pp. 90.

Стаття надійшла до друку 22.02.2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A12

ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ БЕЗПЕКОВИХ УГОД УКРАЇНО-КАНАДСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ВИМІРИ

Гнілуша С.І.,

аспірант юридичного факультету
Університет економіки та права «КРОК»,
e-mail: gnilushasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5979-5627>

LEGAL REALITY OF SECURITY AGREEMENTS OF THE UKRAINIAN-CANADIAN PARTNERSHIP: THEORETICAL LEGAL DIMENSIONS

Hnilusha S.I.,

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of the State and Law «KROK» University,
e-mail: gnilushasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5979-5627>

Анотація. Правові реальності безпекових угод стосовно співробітництва у сфері безпеки є своєрідною системою міжнародних безпекових гарантій. Вимір їхнього значення у реаліях сьогодення життєво важливий для світової глобальної безпеки, а не тільки України. І нерозуміння реальності безпекових викликів, може нести і мати незворотні наслідки і руйнацію демократичних підвалин суспільства світової демократичної спільноти. Повномасштабна злочинна війна, яку веде «росія» проти України, ігноруючи всі норми міжнародного права, масово знищуючи мирне населення, дітей, цивільну інфраструктуру, показово демонструє імпотентність, неадекватність, подвійні стандарти і лицемірність, у першу чергу, ООН, інших безпекових стандартів механізмів і конструкцій, окремих країн, політиків і громадян. Реалії жахливої війни вимагають нових підходів у різновекторних галузях співпраці і типів партнерства у колективних безпекових напрямках світової демократичної локації. Базовими потребами людини у всьому світі є, перш за все, безпека, що гарантується конституцією кожної демократичної держави як основним державним законом. Парадигма сьогодинського світового безпекового мислення в умовах війни, не тільки на теренах України (Ізраїль, Ліван, Сирія, військові загрози Тайваню і т.п.) повинна представляти колективну безпекову проєкцію поглядів і ефективних дій демократичних держав у непохитності суверенності і територіальної цілісності державних утворень у межах власних кордонів, що є міжнародно визнаними, включно з територіальними водами. Реально передбачати конструкції і механізми покарання за військові міжнародні злочини, визначати конкретну матеріальну відповідальність країн-агресорів і їх сателітів. Основний акцент повинен бути зосереджений на питаннях ефективності, контрольованості, прозорості, виключення подвійних стандартів і підходів.

Ключові слова: зовнішні функції, теоретико-правовий аналіз, ЄС, Україна, Канада, міжнародне співтовариство, глобалізація.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 6.

Abstract. The legal realities of security agreements regarding security cooperation are a kind of system of international security guarantees. The measure of their importance in today's realities is vitally important for global security, not only for Ukraine. And not understanding the reality of security challenges can have irreversible consequences and lead to the destruction of the democratic foundations of society within the world democratic community. The full-scale criminal war waged by Russia against Ukraine, ignoring all norms of international law, and massively destroying the civilian population, children, and civil infrastructure, demonstrably demonstrates the impotence, inability, double standards, and hypocrisy of the UN, other security standards, mechanisms, and structures, as well as individual countries, politicians, and citizens. The realities of this terrible war require new approaches in various fields of cooperation and types of partnerships in the collective security directions of the world democratic community. The basic human need all over the world is first security, which is guaranteed by the constitution of every democratic state as the basic state law. The paradigm of today's global security thinking, in conditions of war not only on the territory of Ukraine (including Israel, Lebanon, Syria, military threats to Taiwan, etc.), should represent a collective security projection of the views and effective actions of democratic states in upholding the sovereignty and territorial integrity of state entities within their internationally recognized borders, including territorial waters. It is realistic to foresee structures and mechanisms for punishing international war crimes and determining the specific material responsibility of aggressor countries and their

satellites. The main emphasis should be on issues of efficiency, controllability, transparency, and the exclusion of double standards and approaches.

Keywords: external functions, theoretical and legal analysis, EU, Ukraine, Canada, international community, globalization.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 6.

Постановка проблеми. Правова реальність безпекових угод України і Канади на фоні здійснення масових міжнародних військових злочинів в Україні та протистояння їм світовим співтовариством, зауваженнями і з врахуванням історичних паралелей глобалізаційний гібридних воєн в Ізраїлі, Лівії, Судані, що може мати початки третьої світової війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ході підготовки даної статті використані наукові джерела Б. Бабіна, А. Приходько.

Не вирішені раніше проблеми загальної частини. У науковій статті зроблена спроба показати і проаналізувати необхідність правової реальності безпекових угод україно-канадського партнерства їх теоретико-правові виміри.

Формулювання цілей статті. Метою даної наукової статті є дослідження проблематики питання правових реальностей безпекових угод україно-канадського партнерства.

Виклад основного матеріалу. Доцільно, в першу чергу, зауважити, що ще у 1991 році, зі здобуттям незалежності нашої держави, між Україною і Канадою прийнято договір, що наголошує наміри обох сторін підтверджувати непохитну відданість Канади суверенітету й територіальній цілісності України в межах її кордонів, які були міжнародно визнані з 1991 року, включно з територіальними водами [1].

Разом з тим, на нашу думку, доцільно зауважити і звернути увагу, що у 1992 році (27.01.1992 р.) між Україною і Канадою прийнято спільну Декларацію про встановлення дипломатичних відносин, яка визначає принципи двостороннього співробітництва, носить вона загальні риси. На наш погляд, потрібна юридична деталізація і програмний характер питання послідовності юридичної визначеності і сили реалізації визначення конкретних дій і заходів, а не кількість декларацій та угод.

Акцентуючи увагу на питаннях співробітництва у сфері різновекторних галузей,

у безпековій сфері структура даних угод певною мірою відрізняється. Структурною побудовою на розділи, статті, глави, які охоплюють технічні питання застосування угод, їх перегляд, вирішення спорів та юридичної сили, вступу. Вони підкреслюють намір сторін укладати між собою цими угодами саме договірні зобов'язання, визначення конкретних заходів, програмних приписів на майбутнє [1].

Сьогодні реальності повсякдення диктуються ситуацією війни, жахливої, кровопролитної, смертельно небезпечної не тільки для України. Очевидно, що у даному часі виміру ми є зовнішньо залежними. І ця реальність повинна бути зрозумілою. Україну підтримують більше 60 країн світу. Надається зовнішня допомога, проявляються зовнішні акції та ініціативи. Зрозуміло, що наявність цілого спектру проблем і викликів має болючі наслідки. Нам вкрай потрібний комплексний безпековий підхід, гарант політичної безпеки – членство у ЄС, членство у НАТО – як гарант військової безпеки.

Ще у лютому 1994 року Україною був підписаний рамковий документ, програму «Партнерство заради миру». Це свого роду реальний правовий механізм взаємодії з НАТО, який має правові підстави практичного співробітництва на базі демократичних принципів. У цьому ж році Україна у травні передала НАТО відповідні презентаційні документи, де визначено цілі участі України у програмі, заходи, що плануються для досягнення визначених цілей, сили і засоби, що виділяються Україною.

Цікавою у даному контексті, що несе позитивні посилі, можна навести сентенцію Перепелиці Г. М., що саме у реаліях програми НАТО «Партнерство заради миру» здійснюється особливе партнерство між Україною і Канадою у зміцненні міжнародної безпеки [2].

Цілком сьогодні очевидно, що в умовах геополітичних турбулентностей, виникає гостра, життєво необхідна проблема важливості військової співпраці, така угода

потрібна. Сьогодні існують дещо завищені очікування, дуже багато розмов, зустрічей міністрів, політиків, нарад, засідань про важливість допомоги, але практично відсутня конкретика. У переважній більшості світ, ЄС – відірвані від реальності і надто самовпевнені і пасивні. Військовий терор кривавого монстра, росії з кожним днем безжалісно нищить українських дітей, дорослих, цивільну інфраструктуру, посилюються обстріли і безнаказаність московитів, а ЄС і світ не наважується прийняти на державному рівні адекватних прогресивних рішень, а деякі з них зайняли вичікувальну позицію як ситуація може розвиватись? Такі історичні паралелі ми спостерігали і в історичній ретроспективі часів Другої світової війни, можемо констатувати до чого вони привели. Сьогодні всі союзники України (крім США та Німеччини) підтримують ідею щодо надання Україні офіційного запрошення до вступу у НАТО. Як юридичну гарантію вступу у НАТО сам формат запрошення Україна запропонувала. Публічна позиція країн, що підтримують Україну у цьому безпековому напрямку, чітко викристалізувалась. Потрібна правова реальність чіткого шляху до членства у НАТО, а не просто розмови і обговорення.

Зауважимо, що у контексті реалізації українцями своїх національно-державницьких устремлінь подальшого розвитку регулювання співробітництва у безпековій та військовій сферах знаходить себе у документах, які безпосередньо регулюють відносини особливого партнерства. Так, зокрема, якщо проаналізувати положення Спільної декларації про особливе партнерство між Канадою та Україною від 31 березня 1994 року, то можна відзначити, що у тексті цього документу закріплено взаємні наміри та волю зміцнювати безпеку в усій Європі та особливо в регіоні Центральної та Східної Європи, наміри створення найсприятливіших умов для прискорення розвитку контактів у безпеці, на основі принципів рівноправності та взаємної вигоди. Також закріплено намір підтримувати гарантії забезпечення національної безпеки України, які надаються ядерними державами у вигляді багатосторонніх документів і набувають чинності після приєднання України до Договору про

нерозповсюдження ядерної зброї як держави, що не володіє ядерною зброєю.

У свою чергу, деталізуються ці моменти і в інших, спеціальних угодах, серед яких: Угода між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини від 24 жовтня 1994 року, Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків від 24 листопада 1994 року.

Доцільно також згадати, що велике значення для розвитку партнерських міждержавних українсько-канадських відносин у наступні роки мав також перший державний візит до Канади Президента України Леоніда Кучми 23-27 жовтня 1994 року, у ході якого була підписана Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою. Стаття 12 цієї Угоди визначає спільні заходи у військовій галузі. Зокрема, вона передбачає регулярні обміни досвідом та інформацією про військові доктрини України і Канади та інші питання, що становитимуть інтерес для військових, на основі окремих угод та домовленостей, які будуть укладені [3].

Разом з тим зауважимо, що початок ХХІ століття відзначився новими викликами глобальній та регіональній безпеці, головним з яких став міжнародний тероризм як одна з форм глобального гібридного конфлікту. Іншими викликами залишалися нестабільність, спричинена локальними та регіональними конфліктами та нелюдський характер використання певних видів зброї. Це викликало необхідність модифікації співпраці між Україною та Канадою в рамках особливого партнерства. Відповіддю на цю потребу стала підписана у 2001 році Спільна декларація про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною та Канадою, яка виділяє сферу міжнародної безпеки окремим пунктом, приділяючи відносно більше уваги аспекту міжрегіонального співробітництва.

У цій модифікованій Декларації сторони, з метою поглиблення співпраці на основі особливого партнерства, визначили основні заходи, спрямовані на протидію новим викликам міжнародній безпеці. Серед них: по-перше, початок регулярних консультацій з питань міжнародної безпеки між

МЗС України та Міністерством закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади; по-друге, повна імплементація 12 конвенцій та протоколів ООН, що стосуються тероризму; по-третє, покращення координації зусиль у боротьбі з тероризмом на двосторонніх та багатосторонніх форумах (співпраця в рамках двосторонніх і багатосторонніх форумів щодо ініціатив, які стосуються тісного зв'язку між міжнародним тероризмом і транснаціональною організованою злочинністю, незаконним оборотом наркотиків, відмиванням грошей, незаконним обігом зброї та незаконним переміщенням ядерних, хімічних, біологічних та інших потенційно смертоносних матеріалів); по-четверте, продовження активної співпраці у виконанні зобов'язань за Оттавською конвенцією, Рамковою домовленістю між Урядом Канади та Кабінетом Міністрів України про знищення протипіхотних мін в Україні та Меморандуму про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Організація НАТО з технічного обслуговування й постачання щодо співпраці у сфері матеріально-технічного забезпечення та над якнайшвидшою ратифікацією Оттавської конвенції; по-п'яте, продовження співпраці у сфері миротворчої діяльності в рамках Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, а також у рамках Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО та Програми НАТО «Партнерство заради миру» [4].

Новий етап українсько-канадських відносин у сфері безпеки, обумовлений курсом України на членство в НАТО, до якого належить Канада, пов'язаний із Помаранчевою революцією 2005 року. Адже відтоді Канада взяла на себе роль промотора євроатлантичної інтеграції України та її «адвоката» в НАТО. Особливо важливою виявилась підтримка Канади в найскладніші періоди, коли Україні на Бухарестському саміті НАТО (2008) було відмовлено в «Плані дій щодо членства в Альянсі». Тогочасний Прем'єр-міністр Канади С. Гарпер під час саміту запевнив, що «Канада робитиме все для реалізації прагнень України досягти більшої свободи, демократії та добробуту у той час, коли вона продовжуватиме робити прогрес у просуванні демократичних ре-

форм та досягненні відкритості економіки». Ба більше, напередодні саміту Канада стала співавтором листа-звернення низки країн НАТО до своїх партнерів, в якому містився заклик підтримати приєднання України до «Плану дій щодо членства в НАТО» [5].

Ще у 2009 році українська та канадська сторони підписали «Пріоритети українсько-канадських відносин (Дорожня карта)» – надзвичайно важливий документ із підтримки євроатлантичного курсу України, спрямований на набуття членства нашої держави в НАТО. Відповідно до Дорожньої карти «Пріоритети канадсько-українських відносин», безпека є важливою сферою для канадсько-української співпраці. Основний зміст цього документа стосується участі України та Канади у зміцненні євроатлантичної безпеки та співробітництва обох країн в оборонній сфері. Особливий акцент ставиться саме на підтримці євроатлантичних прагнень України. Так, наприклад, у розділі «Євроатлантична безпека» було високо оцінено послідовну підтримку Канадою євроатлантичних прагнень України. Разом з тим, Україна та Канада зобов'язались продовжувати свою співпрацю в міжнародних миротворчих операціях [5]. Крім того, Україна та Канада підтверджують їхнє прагнення продовжувати практику проведення безпекових консультацій.

Канада підтримує особливе партнерство між Україною й НАТО та допомагає нашій державі в запровадженні й дотриманні стандартів Альянсу, на що справедливо звертає увагу Н. Романюк, – Канада фінансує Програму модернізації системи командування й військового управління [6, с. 143]. У сфері міжнародної безпеки Україна та Канада зобов'язалися продовжувати напрями розвитку партнерства, закладені в попередніх деклараціях про особливе партнерство. Так, Україна та Канада погодилися і надалі співпрацювати на двосторонньому та багатосторонньому рівнях у справі протидії міжнародному тероризму та його фінансуванню, а також міжнародній організованій злочинності, включаючи торгівлю людьми, піратство, незаконний обіг зброї та наркотиків і корупцію [2, с. 63].

Також обидві країни зобов'язалися продовжувати співпрацю в рамках ініціати-

ви групи G-8 «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення». З моменту приєднання України до Ініціативи Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї масового знищення та матеріалів для її виготовлення у 2004 році, Канада також надає допомогу в облаштуванні державного кордону нашої держави з метою запобігання протизаконному обігу ядерних матеріалів. Канада підтвердила в зобов'язання щодо подальшої співпраці з питань ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та перетворення об'єкта «Укриття» на місце, що є безпечним для людей і навколишнього середовища. Було підтверджено співпрацю з імплементації існуючих міжнародних домовленостей у сфері контролю над озброєннями, взаємного обміну інформацією щодо відповідної політики та практики [2, с. 58-72].

Дуже важливим і знаковим є те, що Канада відреагувала на російську військову агресію, яка почалася ще на сході України наданням нелетальної військової допомоги. Перші поставки були відправлені в Україну в серпні 2014 року. У листопаді та грудні 2014 року Канада запропонувала Києву додаткову допомогу, а також направила канадську військову поліцію для проведення навчальних курсів для своїх колег в Україні.

Вагому підтримку Україні у протидії російській агресії надавала також чисельна та впливова українська діаспора Канади. Конгрес Українців Канади (УКК), одна з найважливіших організацій діаспори, висловила обурення російською агресією проти України, анексією Криму та розв'язуванням конфлікту на Донбасі. Конгрес підтримав активізацію канадсько-українського співробітництва. Російське вторгнення в Україну викликало бажання допомогти Україні в української діаспори, яка регулярно збирає кошти на озброєння, базове спорядження та медикаменти для української армії.

Передбачаючи можливі наслідки агресії, ще у 2015 році, було започатковано ідею відправлення летальної військової допомоги Україні, яка вперше обговорювалася на найвищому офіційному рівні між прем'єр-міністром Канади Стівеном Гарпером і канцлером Німеччини Ангелою Меркель. Разом з тим, побоюючись ескалації

конфлікту, сторони підтвердили свою прихильність до дипломатичного вирішення. Наслідки сьогодні для України, такого «побоювання» – жахливі. Важливо, що в червні 2015 року міністр оборони Канади оголосив про готовність Канади надіслати летальну зброю в Україну, але сказав, що постачання зрештою залежатимуть від подібної підтримки з боку інших союзників по НАТО. Така «готовність» породжує тисячі смертей безневинних людей.

Позитивна динаміка українсько-канадських відносин у сфері безпеки та оборони збереглася й після зміни влади в Україні у 2019 році, зустріч президента Володимира Зеленського в Оттаві з прем'єр-міністром Канади дала додаткові запевнення, що Канада буде підтримувати безпеку України і зацікавлена у збереженні військової допомоги Україні та військовому співробітництві.

Проте етап найбільш активної підтримки України Канадою у сфері безпеки та оборони розпочався з повномасштабним вторгненням росії на територію України. Зокрема, канадська влада надала дозвіл на постачання летального озброєння, що раніше заперечувалося, і направила до кордонів України більше військ.

З початком війни 2022 року, на додаток до посилення санкцій проти росії та поставок летальної та гуманітарної допомоги Україні, Канада приєдналася до Міжнародної групи підтримки України разом із Великою Британією та Нідерландами.

Крім того, у відповідь на звірства, що відбуваються в Україні, було започатковано двосторонню співпрацю у рамках Канадської програми боротьби зі злочинами проти людяності та військовими злочинами.

Партнери канадської Програми з розслідування військових злочинів зобов'язуються забезпечити задокументування звинувачень у таких злочинах в Україні, їх розслідування та судове переслідування в повному обсязі закону, а також притягнення осіб, причетних до цих злочинів, до відповідальності за свої дії. У рамках програми «Військові злочини» RCMP розпочала національне структурне розслідування звинувачень у військових злочинах і злочинах проти людяності, скоєних в Україні. RCMP є єдиним правоохоронним органом у Канаді,

який має повноваження розслідувати такі злочини.

Висновки. Ґрунтуючись на дослідженні правових реальностей безпекових угод доцільно констатувати, що, відповідно, направленість і увага у них акумулюється також і до протидії злочинності, що є дуже важливим фактором. Адже московія вже досить давно використовує як знаряддя гібридної війни організовану міжнародну злочинність, її фінансування, яке спрямовується на підрив суверенітету та територіальної цілісності України, зовнішньої і внутрішньої стабільності. Водночас, з метою протидії Україна і Канада зобов'язались здійснюва-

ти ефективні заходи щодо: введення спільних заходів із виявлення та недопущення злочинності, аналітичної роботи криміногенних викликів, виявлення небезпечних кримінальних ризиків, що завдає організована міжнародна злочинність, обміну досвідом. Зрозуміло, що ці міри не можуть бути вичерпними. Окреслені вище угоди мають також реальну вагому складову у напрямках юридичної відповідальності московії з ігнорування міжнародного права під час розв'язання і введення загарбницької війни як у вимірах відповідальності держави-агресора, так і міжнародної кримінальної відповідальності окремих осіб

Література:

1. Бабін Б., Приходько А. Нова правова реальність безпекових угод та реінтеграційні процеси в Україні. Юридичний вісник України. № 11-13 (1495-1497). Березень 2024 року. Правова аналітика. С. 10-13.
2. Перепелиця Г. Особливе партнерство України і Канади в безпековій та оборонній сферах. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2020. №41. С. 58-72.
3. Міжнародно-правові аспекти співробітництва України та Канади на сучасному етапі. URL: https://otherreferats.allbest.ru/i nternational/ 00403324_0.html (дата звернення: 29.03.2024 року)
4. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 09.07.1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text (дата звернення: 29.03.2024 року)
5. Пріоритети українсько-канадських відносин (Дорожня карта), 24 вересня 2009 р. URL: https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/ bilateral_relations_bilaterales /canada_ukraine.aspx?lang=uk (дата звернення: 12.02.2024 року)
6. Романюк Н. Військово-технічне співробітництво України та Канади. Регіональні студії. 2018. №2(4). С. 137-146.

References:

1. Babin B., Prykhodko A. Nova pravova realnist bezpekovykh uhod ta reintehratsiini protsesy v Ukraini. Yurydychnyi visnyk Ukrainy. № 11-13 (1495-1497). Berezen 2024 roku. Pravova analityka. pp. 10-13.
2. Perepelytsia H. Osoblyve partnerstvo Ukrainy i Kanady v bezpekovii ta oboronni sferakh. Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu. 2020. №41. pp. 58-72.
3. Mizhnarodno-pravovi aspekty spivrobitnytstva Ukrainy ta Kanady na suchasnomu etapi. URL: https://otherreferats.allbest.ru/i nternational/ 00403324_0.html (Accessed 29.03.2024)
4. Khartiia pro osoblyve partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Orhanizatsiieiu Pivnichno-Atlantychnoho dohovoru vid 09.07.1997 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text (Accessed 29.03.2024)
5. Priorytety ukrainsko-kanadskykh vidnosyn (Dorozhnia karta), 24 veresnia 2009 r. URL: https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/ bilateral_relations_bilaterales /canada_ukraine.aspx?lang=uk (Accessed 12.02.2024)
6. Romaniuk N. Viiskovo-tekhniche spivrobitnytstvo Ukrainy ta Kanady. Rehionalni studii. 2018. №2(4). pp. 137-146.

Стаття надійшла до друку 20.02.2024 року

УДК 34.03

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A13

НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ МІЖНАРОДНИХ СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК МЕТОД РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СПОРТУ В УКРАЇНІ

Француз-Яковець Т.А.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1224-346X>

Нігруца О.О.,

аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nihrutsaoo@krok.edu.ua

LEGISLATION OF INTERNATIONAL SPORTS ORGANIZATIONS AS A METHOD OF REGULATING LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF SPORTS IN UKRAINE

Frantsuz-Yakovets T.A.,

Doctor of Laws Sciences, Professor,
Professor of Department of State Legal Disciplines
"KROK" University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1224-346X>

Nihrutsa O.O.,

Postgraduate student
"KROK" University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nihrutsaoo@krok.edu.ua

Анотація. У статті проаналізовано вплив нормативних документів міжнародних спортивних організацій на регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні. Охарактеризовано ключові нормативні документи Міжнародного олімпійського комітету (МОК), такі як Олімпійська хартія, яка є основним документом, що визначає принципи та правила Олімпійського руху, а також розглянуто їх вплив на регулювання спортивних заходів у глобальному масштабі. Крім того розглянуто стандарти та процедури, встановлені Світовою антидопінговою агенцією (WADA), які є критично важливими для боротьби з допінгом у спорті, зокрема перелік заборонених препаратів і методів. Проаналізовано вплив Федерації міжнародного футболу (FIFA) на стандартизацію футбольних правил, звернувши увагу на «Правила гри», що детально регулюють технічні аспекти проведення міжнародних матчів. Важливість цих документів для української правової системи полягає у їх використанні як основи для регулювання національних спортивних змагань, що забезпечує узгодженість національних і міжнародних стандартів. Проведено аналіз процесу імплементації міжнародних норм у внутрішнє законодавство, який охоплює адаптацію і прийняття відповідних законів, що відповідають міжнародним вимогам та водночас реагують на внутрішні потреби країни. Визначено, що імплементація міжнародних стандартів є комплексним процесом, який вимагає не тільки технічного перекладу, але й глибокого розуміння специфіки національного спортивного контексту. Сформовано висновки про те, що ефективна адаптація та використання міжнародних нормативних документів сприяє підвищенню рівня правової визначеності, створює умови для справедливого ре-

гулювання спортивних правовідносин і зміцнює міжнародний імідж України як країни, що дотримується світових стандартів у сфері спорту.

Ключові слова: міжнародні спортивні організації, нормативні документи, правовідносини, спорт, метод, імплементація.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 15.

Abstract. The article analyzes the influence of normative documents of international sports organizations on the regulation of legal relations in the sphere of sports in Ukraine. It characterizes the key normative documents of the International Olympic Committee (IOC), such as the Olympic Charter, which is the main document defining the principles and rules of the Olympic movement, and discusses their impact on regulating sports events on a global scale. Additionally, it examines the standards and procedures established by the World Anti-Doping Agency (WADA), which are crucial for combating doping in sports, including the list of prohibited substances and methods. The influence of the International Federation of Association Football (FIFA) on the standardization of football rules is discussed, with attention drawn to the «Laws of the Game,» which detail the technical aspects of international matches. The importance of these documents for the Ukrainian legal system lies in their use as a basis for regulating national sports competitions, ensuring consistency between national and international standards. An analysis of the process of implementing international norms into domestic legislation is conducted, covering the adaptation and adoption of relevant laws that meet international requirements while responding to the country's internal needs. It is determined that the implementation of international standards is a complex process that requires not only technical translation but also a deep understanding of the specifics of the national sports context. Conclusions are drawn that effective adaptation and use of international normative documents contribute to increasing the level of legal certainty, creating conditions for fair regulation of sports legal relations, and strengthening Ukraine's international image as a country that adheres to global standards in the field of sports.

Keywords: international sports organizations, normative documents, legal relations, sports, method, implementation.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 15.

Актуальність дослідження. Сучасна спортивна індустрія виявляється не лише ареною змагань та підготовки атлетів, але й складною системою правових та управлінських відносин. Глобалізація в спортивному світі викликає необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних норм, що визначаються провідними міжнародними спортивними організаціями. Такі організації як Міжнародний олімпійський комітет, Міжнародна федерація футболу та Міжнародна асоціація легкоатлетичних федерацій виступають ініціаторами стандартів, які формують спортивні правила та норми, обов'язкові до виконання у різних країнах, включно з Україною.

У контексті впровадження міжнародних нормативних документів у національне законодавство виникають питання їх інтерпретації та застосування, а також можливі колізії із внутрішніми правовими актами. Розв'язання цих питань є надзвичайно актуальним для правового регулювання спортивних відносин в Україні, оскільки націлені на захист прав спортсменів і забезпечення чесної та справедливої конкуренції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз актуальних наукових праць і публікацій демонструє особливий характер досліджень правових аспектів у сфері

фізичної культури та спорту на території України. У вітчизняній науковій діяльності основна увага приділялась обговоренню ізольованих питань, що сприяли формуванню сектора «спортивне право України» [1; 4; 7], механізмам державного керування фізичною культурою та спортом, а також організаційно-правовим засадам у даній сфері [5]. Водночас, на міжнародному рівні спортивне право розглядається як зріла та незалежна галузь, існування якої триває десятиліттями. Зокрема, закордонні експерти зі спортивного права зосереджуються на аналізі різних аспектів даної галузі, вивчають концепцію «Lex Sportiva» [10], досліджують тенденції розвитку глобального спортивного права [12], та розглядають синергію між міжнародним спортивним правом і сферою бізнесу в XXI столітті [13].

На основі проведеного аналізу наукових праць вчених можемо зробити висновок, що на сьогодні не було проаналізовано нормативні документи міжнародних спортивних організацій на регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні.

Мета статті – аналіз впливу нормативних документів міжнародних спортивних організацій на регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослід-

ження. Міжнародні спортивні організації відіграють значну роль у стандартизації та регулюванні правил проведення спортивних змагань та інших важливих аспектів спортивного життя на глобальному рівні. Серед найбільш впливових з них можна виділити Міжнародний олімпійський комітет (МОК), Федерацію міжнародного футболу (FIFA) та Світову антидопінгову агенцію (WADA), які внесли значний вклад у формування міжнародної спортивної політики.

Так, Міжнародний олімпійський комітет (МОК) займає унікальне місце у світовій спортивній системі, виконуючи роль головного координатора Олімпійських ігор та рухів. Як верховний орган, МОК не тільки сприяє розвитку олімпійських рухів, але й гарантує дотримання принципів Олімпійської хартії [9].

Міжнародний олімпійський комітет (МОК) використовує низку ключових нормативних документів для регулювання та організації олімпійських ігор та пов'язаних з ними діяльностей. Розглянемо деякі з основних документів:

- Олімпійська хартія – основний документ, який визначає фундаментальні принципи та правила Олімпійського руху. Хартія включає правила, що стосуються структури та організації МОК, правила проведення Олімпійських ігор, а також політику в сфері антидопінгу, реклами, трансляцій та промоції Олімпійських ігор [6];

- Кодекс Світової антидопінгової агенції (WADA) – цей документ встановлює стандарти для боротьби з допінгом у спорті. Він визначає список заборонених препаратів, методи тестування та процедури, які мають бути використані спортивними організаціями й органами для забезпечення чесності та справедливості в спорті [3];

- Олімпійські правила та регламенти – це специфічні правила, які визначають умови проведення кожних Олімпійських ігор, включаючи кваліфікаційні норми, формати змагань, умови для участі країн та атлетів, інструкції щодо проведення церемоній відкриття та закриття [15];

- Регламенти захисту прав спортсменів – документи, які забезпечують за-

хист прав спортсменів, включаючи політику проти дискримінації, гарантії щодо рівності статей та правила стосовно здоров'я та безпеки учасників.

Вище зазначені нормативні документи не лише визначають рамки для проведення Олімпійських ігор, але й встановлюють стандарти для національних олімпійських комітетів та спортивних федерацій, забезпечуючи їхнє виконання відповідно до міжнародних вимог. Україна, як учасник олімпійського руху, інтегрує ці нормативні вимоги у своє національне законодавство, адаптуючи їх до внутрішнього спортивного контексту для гармонізації міжнародних та національних правил у сфері спорту.

Нормативні документи, розроблені МОК, визначають умови проведення Олімпійських ігор, стандартизують процедури та вимоги до участі спортсменів і організаторів. Ці документи включають в себе детальні кваліфікаційні критерії для атлетів, які забезпечують рівні умови та можливості для спортсменів з усього світу. Важливою частиною нормативів МОК є положення, які регулюють антидопінгову політику. Ці положення встановлюють строгі вимоги та процедури допінг-контролю, спрямовані на забезпечення чесності та справедливості змагань. Крім того, нормативні акти МОК підкреслюють важливість рівності статей, пропагуючи принципи рівноправності та недискримінації у спортивній арені.

У контексті України, імплементація нормативних документів МОК має особливе значення. Враховуючи стратегічне прагнення України до інтеграції у світову спортивну спільноту та дотримання міжнародних стандартів, прийняття та впровадження положень, визначених МОК, стає ключовим аспектом у розвитку національного спорту. Нормативні документи МОК використовуються як основа для розробки відповідних законодавчих та нормативних актів в Україні, що дозволяє гармонізувати внутрішні правила з міжнародними вимогами.

Таким чином, адаптація та впровадження міжнародних нормативних документів МОК в Україні стає фундаментом для створення прозорої, ефективної та

справедливої системи спортивних відносин, що сприяє підвищенню міжнародного іміджу країни та забезпечує рівні можливості для всіх учасників спортивного процесу в Україні. У свою чергу, регулювання міжнародних футбольних змагань та ініціатив ФІФА в Україні сприяє підтримці та розвитку футболу, встановлюючи стандарти та правила, які сприяють чесному та професійному розвитку цієї галузі у країні.

Федерація міжнародного футболу (FIFA) є центральним органом у світовому футболі, що визначає та контролює основні правила і стандарти, які стосуються проведення міжнародних футбольних матчів та інших аспектів футбольної діяльності. Основною метою FIFA є забезпечення єдності та стандартизації у правилах гри на міжнародному рівні, що дозволяє проводити чесні та справедливі змагання по всьому світу [11].

Одним із ключових нормативних документів, розроблених FIFA, є «Правила гри», які детально визначають технічні аспекти футбольних матчів, включаючи розміри поля, м'яча, правила гри, використання технологій на лінії воріт та інші критичні параметри. Ці правила є обов'язковими для всіх національних федерацій, які беруть участь у міжнародних турнірах під егідою FIFA [8, с. 711].

«Регламент про статус та трансфери гравців» є іншим важливим документом, який врегульовує процедури трансферу гравців між клубами та країнами. Цей регламент включає правила щодо трансферних вікон, обов'язкових компенсацій за тренування молодих гравців, а також деталізує правові аспекти, пов'язані з міжнародними переходами.

FIFA також активно використовує свій вплив для розвитку футболу на міжнародному рівні через різноманітні програми та ініціативи, такі як «FIFA Forward». Ця програма спрямована на підтримку розвитку футболу у менш розвинених країнах шляхом фінансування проектів, будівництва інфраструктури, а також організації тренінгів для тренерів та арбітрів [14, с. 32].

В Україні, як і в багатьох інших країнах, місцева футбольна федерація вико-

ристовує нормативні документи FIFA як основу для власного регулювання національних змагань. Це забезпечує узгодженість у правилах гри на національному та міжнародному рівнях, а також сприяє виконанню міжнародних стандартів у проведенні змагань та організації футбольної діяльності. Така інтеграція допомагає Україні підтримувати високий рівень професіоналізму та чесності у спортивних заходах, а також зміцнює позиції країни на міжнародній арені.

Включення нормативних положень FIFA у вітчизняне спортивне законодавство також сприяє правовій визначеності та прозорості у футбольних правовідносинах в Україні, що є важливим чинником для забезпечення стабільності та розвитку футболу як професійного спорту.

Світова антидопінгова агенція (WADA) відіграє вирішальну роль у формуванні глобальних стандартів з протидії допінгу в спорті. Відповідно до своєї місії, WADA спрямовує зусилля на створення чесного та безпечного спортивного середовища шляхом моніторингу, контролю та стандартизації антидопінгових процедур на міжнародному рівні [2].

Основним інструментом у боротьбі з допінгом є Світовий антидопінговий кодекс, який є юридично зобов'язуючим документом для всіх спортивних організацій, що підписали його. Кодекс описує детально заборонені препарати і методи, стандартизує процедури проведення допінг-контролю та визначає правила відповідальності й санкції для спортсменів та інших учасників спортивних заходів, які порушують антидопінгові правила [3].

Основні положення кодексу включають:

- перелік заборонених речовин і методів, тобто регулярно оновлюваний список, який визначає заборонені речовини та методики, які не можуть бути використані атлетами;
- стандартизація процедур збору зразків, їх аналізу та обробки, забезпечує уніфікацію і справедливість процесу на міжнародному рівні;
- санкційні заходи, які визначають можливі покарання для спортсменів, тренерів, ме-

дичних працівників та інших осіб, залучених у допінгові порушення.

В Україні виконання вимог Світового антидопінгового кодексу забезпечується Національним антидопінговим центром України, який діє відповідно до міжнародних стандартів, затверджених WADA. Включення положень кодексу у національне законодавство дозволяє Україні ефективно інтегрувати міжнародні правила в систему внутрішнього спортивного регулювання, що сприяє посиленню боротьби з допінгом та підвищенню прозорості спортивних змагань.

Така інтеграція не тільки сприяє створенню справедливих умов для всіх спортсменів, але й підвищує довіру до національних спортивних інституцій та змагань. Ратифікація і впровадження міжнародних антидопінгових стандартів у національне законодавство зміцнює правову базу України у сфері спорту, забезпечуючи правову визначеність та відповідальність на всіх рівнях спортивної діяльності.

Роль міжнародних спортивних організацій у створенні нормативних актів на міжнародному рівні є вирішальною, оскільки їхні правила та стандарти слугують основою для національного законодавства багатьох країн, забезпечуючи глобальну єдність і сумісність у спортивному світі. Це впливає не лише на регулювання спортивних заходів, але й формує базу для міжнародного спортивного права. Така інтеграція нормативів є складним процесом, який вимагає тісної координації на різних рівнях управління та адаптації законодавства на національному рівні. У контексті України, як члена міжнародних спортивних організацій, це означає зобов'язання дотримуватись міжнародних стандартів і впровадження їх у внутрішнє законодавство, що включає стандарти організацій на кшталт Міжнародного олімпійського комітету, FIFA та WADA.

Розглянемо основні етапи імплементації міжнародних норм.

Так, перший крок в імплементації міжнародних стандартів полягає в точному перекладі нормативних документів на українську мову, що забезпечує розумін-

ня й доступність міжнародних правил для українських законодавців та спортивних організацій.

Другий крок включає адаптацію міжнародних стандартів до національного контексту. Це означає, що українське законодавство повинне враховувати специфіку національного спортивного середовища та культурні особливості, при цьому забезпечуючи дотримання міжнародних вимог.

Третій етап полягає у формуванні та прийнятті відповідних законодавчих та нормативних актів. Українські законодавці мають розробляти та ухвалювати закони, які не тільки відповідають міжнародним стандартам, але й ефективно регулюють спортивні правовідносини відповідно до внутрішніх потреб країни.

Крім того, важливо зазначити, що імплементація міжнародних норм в Україні супроводжується рядом викликів, включаючи потребу в постійному оновленні нормативних баз, зважаючи на зміни у міжнародних стандартах, а також необхідність гарантування комплексної підготовки та освіти спеціалістів у сфері спортивного права. Однак успішна імплементація відкриває значні перспективи для розвитку спорту в Україні, зокрема підвищує довіру на міжнародній арені, сприяє залученню інвестицій у спортивну інфраструктуру та зміцнює правову захищеність спортсменів.

Імплементація міжнародних стандартів також сприяє забезпеченню справедливих та прозорих умов для всіх учасників спортивних змагань, що є основою для чесного та етичного спорту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі проведеного аналізу, можемо сформулювати висновки, що нормативні документи міжнародних спортивних організацій суттєво впливають на формування правової основи спортивної діяльності в Україні, відіграючи ключову роль у процесі міжнародної інтеграції та забезпеченні відповідності українського спорту світовим стандартам. Завдяки імплементації міжнародних норм і принципів Україна може значно підвищити якість та конкурентоспроможність своїх спортивних ініціатив.

Впровадження цих стандартів сприяє не тільки покращенню спортивних практик, але й підсилює правову захищеність атлетів, забезпечує справедливість змагань та відкриває нові можливості для міжнародної співпраці.

Однак, процес адаптації міжнародних регуляцій до національного контексту України є складним і багатовимірним завданням, яке вимагає комплексного підходу, глибокого аналізу та вдосконалення законодавчої бази. Цей процес обумовлений необхідністю узгодження міжнародних норм з внутрішніми законами та практиками, а також потребою у врахуванні національних особливостей і культурних відмінностей. Успішна імплементація міжнародних стандартів потребує злагодженої роботи законодавчого й виконавчого апаратів, а також

активної участі спортивних федерацій та організацій.

Забезпечення відповідності до міжнародних стандартів є невід'ємною частиною процесу глобалізації українського спорту, що сприяє його розвитку, підвищенню прозорості та ефективності спортивного управління. Впровадження цих стандартів не тільки сприяє поліпшенню спортивних результатів на міжнародних аренах, але й відкриває двері для міжнародної взаємодії, кооперації та обміну досвідом, зміцнюючи загалом спортивний імідж країни.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ефективності та впливу імплементації міжнародних нормативних документів спортивних організацій на розвиток та регулювання спортивної сфери в Україні.

Література:

1. Бордюгова Г. Ю. Міжнародне спортивне право як основа для формування національної галузі права «Спортивне право України»: автореф. дис. канд. юр. наук, Київ, 2009. 18 с.
2. Всесвітня антидопінгова агенція URL: <https://www.wada-ama.org> (дата звернення: 01.03.2024).
3. Всесвітній антидопінговий кодекс. Національний антидопінговий центр України. [Перекл. з англ]. Київ: АВІАЗ, 2008. 111 с. URL: <https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/wada-2015-code-ru.pdf> (дата звернення: 01.03.2024).
4. Гаро Г. О., Кушнір О. О «Спортивне право: огляд національного законодавства і міжнародних стандартів». Господарське право та процес. 2017. URL: https://protocol.ua/ua/sportivne_pravo_oglyad_natsionalnogo_zakonodavstva_i_mignarodnih_standartiv/ (дата звернення: 01.03.2024).
5. Кононович В. Г. Формування організаційно-правових засад державного управління фізичною культурою в Україні. Теорія та практика державного управління. 2012. Вип. 4(39), С. 301-305.
6. Олімпійська хартія. Міжнародний олімпійський комітет. Київ: Олімп, л-ра, 1999. 96 с.
7. Чередник Р.В. Становлення спортивного права як комплексної галузі в правовій системі України. Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць. 2011. Вип. 42. С. 272-279.
8. Black D., Peacock B. "Sport and Diplomacy". In A.F. Cooper, J. Heine & R. Thakur (Eds.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (708-726). 2013. Oxford: Oxford University Press.
9. David J. Ettinger, *The Legal Status of the International Olympic Committee*, 4 Pace YB Int'l L. 97 (1992). URL: <https://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol4/iss1/4> (Accessed 01.03.2024).
10. Dimitrios Panagiotopoulos «Aspects of Sports Law & Lex Sportiva», *Revista de Derecho del Deporte*. 2013. No. 25, available at: <http://www.ijeditores.com.ar/articulos.php?idarticulo=64965&print=2> (Accessed 01.03.2024).
11. FIFA (2018). Associations. Retrieved from <https://www.fifa.com/associations/index.html> (Accessed 01.03.2024).
12. Foster K. «Global Sports Law Revisited?», *The Entertainment and Sports Law Journal*. 2019. No. 17(1), available at: <https://www.entsportslawjournal.com/articles/10.16997/eslj.228/> (Accessed 01.03.2024)
13. Hartley D.H. «International Sports Law and Business in the 21st Century?», *The Entertainment and Sports Law Journal*. 2005. No. 3(1), available at: <https://www.entsportslawjournal.com/articles/10.16997/eslj.126/> (Accessed 01.03.2024).
14. Merkel U. "Sport as a foreign policy and diplomatic tool". In A. Bairner, J. Kelly & J. Woo Lee (Eds.), *Routledge Handbook of Sport and Politics* (28-38). 2017. Abingdon: Routledge.
15. Slomanson, William R. *Fundamental Perspectives on International Law*. Sixth Edition ed., WADSWORTH CENGAGE Learning, 2011.

References:

1. Bordiugova H.U. (2009) International sports law as a base for forming national law sector "Sports law of Ukraine" (p. 18) extended abstract of candidate's thesis, Kyiv. [in Ukrainian].
2. World's Anti Doping Agency. Retrieved from: <https://www.wada-ama.org> [in Ukrainian].
3. World Anti Doping Code. National anti doping center of Ukraine. Kiyv: AVIAZ, 111 p. Retrieved from: <https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/wada-2015-code-ru.pdf> [in Ukrainian].

4. Garo H.O., Kushnir O.O. Sports law: overview of national legislation and international standards. Retrieved from: https://protocol.ua/ua/sportivne_pravo_oglyad_natsionalnogo_zakonodavstva_i_mignarodnih_standartiv/ [in Ukrainian].
5. Kononovych V.H. (2012). Forming of legal and organizational basis of state administration of physical culture in Ukraine. Theory and practices of state regulation, 4 (39), 301-305 [in Ukrainian].
6. International Olympic Committee. (1999) Olympic charter. Kyiv: Olimp.
7. Cherednyk R.V. (2011) Development of sports law as a complex branch of law in legal system of Ukraine. Actual problems of politics, 42, 272-279 [in Ukrainian].
8. Black D., Peacock B. (2013) Sport and Diplomacy. In A.F. Cooper, J. Heine & R. Thakur (Eds.), The Oxford Handbook of Modern Diplomacy 708-726 Oxford: Oxford University Press.
9. David J. Ettinger. (1992) The Legal Status of the International Olympic Committee, 4 Pace YB Int'l L. 97 retrived from: <https://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol4/iss1/4> (Accessed 01.03.2024).
10. Dimitrios Panagiotopoulos. (2013) Aspects of Sports Law & Lex Sportiva. Revista de Derecho del Deporte, 25. Retrieved from: <http://www.ijeditores.com.ar/articulos.php?idarticulo=64965&print=2> (Accessed 01.03.2024).
11. FIFA (2018). Associations. Retrieved from: <https://inside.fifa.com/about-fifa/associations> (Accessed 01.03.2024).
12. Foster K. (2019) Global Sports Law Revisited? The Entertainment and Sports Law Journal, 17(1). Retrieved from : <https://www.entsportslawjournal.com/articles/10.16997/eslj.228/>(Accessed 01.03.2024).
13. Hartley D.H. (2005) International Sports Law and Business in the 21st Century. The Entertainment and Sports Law Journal, 3(1). Retrieved from : <https://www.entsportslawjournal.com/articles/10.16997/eslj.126/>(Accessed 01.03.2024).
14. Merkel U. (2017) Sport as a foreign policy and diplomatic tool. In A. Bairner, J. Kelly & J. Woo Lee (Eds.). Routledge Handbook of Sport and Politics 28-38. Abingdon: Routledge.
15. Slomanson, William R. (2011) Fundamental Perspectives on International Law. Sixth Edition ed., WADSWORTH CENGAGE Learning. Retrieved from : <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32533.pdf> (Accessed 01.03.2024).

Стаття надійшла до друку 18.03.2024 року

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.734

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A14

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У ДЕРЖАВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (70-ТІ РОКИ XIX СТ. – 30-ТІ РОКИ XX СТ.)

Чернетченко О.М.,

кандидат юридичних наук

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: olenach@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4871>

Гребеник В.І.,

аспірант юридичного факультету

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: HrebenykkVI@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2210-3317>

SOCIAL RIGHTS LEGAL REGULATION IN STATES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE (1870s – 1930s)

Chernetchenko O.M.,

Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines

«KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: olenach@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4871>

Hrebenyk V.I.,

PhD Student, of the Faculty of Law of «KROK» University,

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: HrebenykkVI@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2210-3317>

Анотація. У статті досліджено історико-правові передумови виникнення й розвитку правового регулювання соціальних прав у державах Центральної та Східної Європи протягом періоду часу, починаючи з 70-х років XIX сторіччя і до початку Другої світової війни. Розкрито головні фактори, які впливали на розвиток нормативного визначення соціальних прав під час перебування народів у складі імперій та після здобуття їхньої незалежності. Визначено основні законодавчі акти та конституційні норми, що стосуються предмету дослідження, в Румунії, Болгарії, Угорщині, Польщі, Чехословаччині, Естонії, Литві та Латвії. Особливу увагу приділено нормам конституцій, прийнятих після завершення Першої світової війни та укладення Версальського мирного договору 1919 року, що визначали на найвищому рівні основні засади соціального захисту населення. Надано загальну характеристику сукупності соціальних прав, що були закріплені в правових нормах у конкретних часових періодах та спрямовані на захист економічно вразливих груп населення (дітей, матерів, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку), а також працівників та робітників, що опинилися в складних обставинах у зв'язку з безробіттям, втра-

тою працездатності, хворобою. Протягом цього історичного періоду відбулося розширення переліку соціальних груп, які згідно із законодавством потребували особливої охорони та соціального забезпечення. Так, роль держави суттєво трансформувалася від соціального забезпечення своїх представників (службовців і військових) до пошуку механізмів втілення гуманістичного підходу щодо ширшого кола осіб, які не в змозі забезпечувати себе самостійно внаслідок об'єктивних обставин. Встановлено взаємозв'язок між прагненням держав вирішити внутрішні соціальні проблеми та не допустити поширення більшовицьких ідей із активною правотворчістю, що була спрямована на закріплення та імплементацію основних соціальних прав для широкого кола громадян. Описано найпоширеніші випадки використання страхування як механізму соціального забезпечення та досягнення адекватного рівня життя для економічно вразливих соціальних груп у вказаних державах. Доведено наявність спільних рис розвитку соціальних прав у державах Центральної та Східної Європи протягом періоду з 70-х років XIX сторіччя до початку Другої світової війни. У ході дослідження використано історико-правовий та порівняльно-правовий методи, а також метод індукції з метою визначення спільних ознак процесів правового регулювання соціальних прав.

Ключові слова: соціальні права, права людини, право на достатній життєвий рівень, держави Центральної та Східної Європи, право на соціальне забезпечення.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 19.

Abstract. The article explores the historical and legal prerequisites for the emergence and development of legal regulation of social rights in Central and Eastern European states during the period from the 1870s to the beginning of the Second World War. It elucidates the main factors influencing the development of normative definition of social rights during the period of nations being part of empires and after gaining their independence. The primary legislative acts and constitutional norms related to the subject of research in Romania, Bulgaria, Hungary, Poland, Czechoslovakia, Estonia, Lithuania, and Latvia are identified. Special attention is given to the norms of constitutions adopted after the end of the First World War and the signing of the Versailles Peace Treaty in 1919, which defined at the highest level the basic principles of social protection of the population. An overview is provided of the set of social rights enshrined in legal norms in specific time periods aimed at protecting economically vulnerable groups of the population (children, mothers, persons with disabilities, elderly), as well as workers who found themselves in difficult circumstances due to unemployment, loss of ability to work, or illness. During this historical period, there was an expansion of the list of social groups that, according to the legislation, required special protection and social security. Thus, the role of the state significantly transformed from providing social security to its representatives (officials and military personnel) to seeking mechanisms for implementing a humanistic approach to a wider range of individuals who were unable to provide for themselves independently due to objective circumstances. A correlation between the states' efforts to address internal social issues and prevent the spread of Bolshevik ideas with active lawmaking aimed at consolidating and implementing basic social rights for a wide range of citizens is established. The most common cases of using insurance as a mechanism of social security and achieving an adequate standard of living for economically vulnerable social groups in the mentioned states are described. The existence of common features in the development of social rights in Central and Eastern European states during the period from the 1870s to the beginning of the Second World War is proven. The research employs historical-legal and comparative-legal methods, as well as the inductive method to determine common features of processes of legal regulation of social rights.

Keywords: social rights, human rights, right to an adequate standard of living, Central and Eastern European states, right to social security.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 19.

Постановка проблеми. У сучасних суспільствах індустріального та постіндустріального типу цілком очевидними вважаються наявність соціальних прав та обов'язку держави дбати про осіб, які потребують соціального захисту. Проте, формування такого підходу не було спонтанним, а стало результатом тривалих процесів розвитку законодавчого визнання соціальних прав, що розпочалися у деяких європейських країнах у другій половині XIX сторіччя. Історико-правове дослідження таких процесів дозволяє виявити причини виникнення проблем правового регулювання забезпечення і захисту соціальних прав на різних етапах розвитку, глибше дослідити основні переваги та недоліки систем законодавчого ре-

гулювання соціальних прав.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Досвід держав Центральної та Східної Європи у сфері законодавчого визначення ними соціальних прав людини після здобуття ними суттєвої політичної самостійності у межах занепадаючих імперій у 70-х роках XIX сторіччя (Болгарія, Румунія, Угорщина) та здобуття незалежності після завершення Першої світової війни (Польща, Чехословаччина, країни Балтії) може стати корисним для України з кількох підстав. По-перше, ці країни Центральної та Східної Європи є близькими до України як в географічному, так і в культурному вимірі, а нинішня підтримка України з боку їх населення в боротьбі проти російської агресії

та переважно позитивне сприйняття євроінтеграційних прагнень України підтверджують спільні риси поваги до прав людини. По-друге, на початку ХХ сторіччя цим країнам вдалося звільнитися з-під імперської влади й водночас хоча б протягом декількох десятиліть уникнути загарбницьких дій з боку сусідніх тоталітарних режимів. Відтак, протягом певного періоду часу держави отримали змогу створити і розвивати систему законодавства на основі потреб власного суспільства та досвіду економічно успішніших країн Європи. Зрештою, саме в Центральній та Східній Європі історичний період, що охоплює останню третину ХІХ – першу третину ХХ сторіччя, поєднав в собі складний процес розвитку індустріального суспільства з міждержавними протистояннями та веденням значної кількості бойових дій. Деякі історичні паралелі та спільні риси можна знайти між цим періодом та сучасністю: необхідність перегляду пріоритетів розвитку державності в умовах напруженої геополітичної, зростання чисельності осіб, які потребують соціального захисту, проблеми захисту здоров'я населення під час епідемій, захист прав біженців та переміщених осіб, а також забезпечення гідного рівня життя громадян в умовах війни та економічних криз. Вивчення основних кроків тогочасних держав у напрямку правового регулювання соціальних прав сприятиме кращому розумінню сучасних правових механізмів, їх забезпечення та захисту, що в подальшому дозволить уникати попередніх помилок і застосовувати позитивний іноземний досвід реформування системи соціального захисту. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній науці проблематика правового регулювання соціальних прав у державах Центральної та Східної Європи в період до початку Другої світової війни майже не досліджувалася. Разом з цим, серед науковців проявляється суттєвий інтерес до проблематики регулювання соціальних прав людини у сучасних правових системах держав цього регіону. Наприклад, питанням гарантій соціальних прав в Угорщині та Словаччині була присвячена увага в дисертаційному дослідженні А.Ю. Бадиди «Соціальна держава в умовах глобалізації: теоретичні та порівняльно-правові аспекти» [1], а про доцільність врахування досвіду країн Центральної та Східної Європи в контексті

дотримання принципів соціальної держави зазначали як представники юридичної науки (зокрема, О.З. Панкевич [2, с. 145]), так і економісти (зокрема, Л.М. Жукова [3]). Проте майже всі дослідження щодо періоду 70-х років ХІХ ст. – 30-х років ХХ ст. вітчизняні науковці присвячували лише окремим інститутам соціального забезпечення на території Російської імперії та Радянського Союзу [4, 5]. Як наслідок, поза увагою вчених-правознавців тривалий час залишався період зародження соціальних прав у центральній-східній частині Європи. Подальше наукове дослідження правового регулювання забезпечення соціальних прав не втрачає своєї актуальності, оскільки воно сприятиме всебічному вирішенню проблемних питань їх забезпечення і захисту, а також належному теоретичному обґрунтуванню процесів удосконалення законодавства.

Метою статті є висвітлення особливостей правового регулювання соціальних прав у державах Центральної та Східної Європи протягом періоду від створення національних держав і до початку Другої світової війни. У межах цієї статті необхідним є визначення основних законодавчих актів та конституційних норм, що стосуються предмету дослідження, встановлення головних рис правового регулювання соціальних прав у законодавстві держав Центральної та Східної Європи, надання загальної характеристики сукупності соціальних прав, що закріплювалися в певному історичному періоді.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі виникнення соціальних прав людини і розвиток механізмів їх забезпечення найчастіше пов'язується із процесами значних соціальних та політичних змін на європейському континенті у другій половині ХІХ сторіччя – на початку ХХ сторіччя. Перебування територій сучасних держав Центральної і Східної Європи до початку Першої світової війни у складі Австро-Угорської, Османської та Російської імперій певною мірою гальмувало визнання та розвиток соціальних прав людини, оскільки метрополії ставили за пріоритет економічний розвиток і отримання доходів в державну казну для реалізації своїх стратегічних цілей, а не благополуччя представників інших народів.

На нашу думку, найбільш вдало клю-

чові ознаки соціальних прав відображає визначення, запропоноване П.М. Рабіновичем та О.З. Панкевичем, відповідно до якого «соціальні права – це можливості людини забезпечити своє існування та розвиток із соціальних джерел завдяки соціальному утриманству, тобто на основі застосовуваного за певних умов (при настанні так званих соціальних ризиків) державними чи недержавними організаціями соціально-аліментарного методу регулювання [6, с. 105].

Саме необхідність вчинення активних дій та прямого фінансування з боку держави на користь індивіда не лише суттєво відрізняє соціальні права від інших видів прав, у тому числі й економічних, а й впливає на здатність держав визнавати такі права на законодавчому рівні. Тому класовий характер імперій, які впродовж століть зміцнювалися за рахунок використання кріпацтва, а також прагнення домінуючих соціальних груп зберегти своє панівне становище, явно не сприяли впровадженню соціальних прав на початку другої половини XIX сторіччя.

У другій половині XIX сторіччя формується ряд передумов для розвитку соціальних прав, зокрема, права на соціальне забезпечення осіб похилого віку, тимчасово непрацездатних, осіб з інвалідністю, жінок і дітей, права на гідний життєвий рівень. Серед таких передумов можна виокремити як позитивні (наприклад, зростання соціального значення робочого класу в результаті індустріалізації, розвиток медицини, зростання тривалості життя), так і негативні фактори (використання в процесі виробництва складних та часто небезпечних технологій, загроза високого рівня інфляції, важкі соціальні наслідки економічних криз і безробіття).

Бурхливий у військово-політичному значенні початок XX сторіччя надав нового імпульсу для перегляду ролі держави у забезпеченні добробуту населення. Ми погоджуємося з твердженням М.Л. Заїнчковського про те, що виникнення соціальних прав як нової категорії прав стало відповіддю на два основні виклики, які у XX сторіччі постали перед природно-правовою парадигмою: соціал-демократичні перетворення буржуазного суспільства та національно-визвольний рух [7, с. 125-126]. Разом з цим, процеси нормативного закріплення соціальних прав відбувалися практично одночасно з початком діяльності Міжнародної

організації праці (створена в 1919 році), тобто вже в той період закладалися основи для міжнародного визнання нових видів прав (економічних і соціальних). Також у розділі XIII Версальського мирного договору 1919 року, серед підписантів якого були й Польща, Румунія та Чехословаччина, зазначалося про необхідність покращення умов життя робітників, зокрема, забезпечення необхідних умов існування, захисту від звичайних або професійних хвороб, від нещасних випадків під час роботи, захисту дітей, підлітків та жінок, встановлення пенсій у зв'язку з похилим віком та інвалідністю [8].

На території Центральної та Східної Європи реальну можливість розбудовувати свою державність у 70-х роках XIX сторіччя отримали тільки румунський, болгарський та угорський (хоча й у складі дуалістичної імперії) народи. Натомість утворення національних держав Польщі, Чехословаччини, Естонії, Литви та Латвії після завершення Першої світової війни з одного боку дозволило цим народам самостійно визначати політику у сфері соціального забезпечення та розбудовувати власні правові системи, але з іншого боку, в умовах післявоєнної відбудови і боротьби за незалежність складна економічна ситуація не дозволяла приділяти належні фінансові ресурси для забезпечення соціальних прав. Досить тривалий період часу протягом XIX сторіччя на певні соціальні гарантії з боку держави могли розраховувати тільки високопоставлені чиновники або військові, тобто особи, що були кадровою опорою для імперій.

Про важливість законодавчого регулювання соціального забезпечення службовців та військових переконливо свідчать норми Конституції Румунії 1866 року. Зокрема, у статті 112 Конституції Румунії 1866 року визначалося, що пенсії і нагороди можуть встановлюватися тільки на підставі закону, а згідно з перехідними положеннями зміни пенсійного законодавства були визначені серед першочергових. Аналогічно і в статті 119 Конституції Румунії 1866 року гарантувалося, що військові можуть бути позбавлені пенсій тільки за рішенням суду та у встановлених законом випадках [9]. Подальша індустріалізація у Центральній та Східній Європі та вимоги непривілейованих соціальних груп щодо покращення умов їх життя поступово привертали увагу держави

до проблем соціального забезпечення економічно вразливих категорій населення.

Запровадження обов'язкового страхування працівників від нещасних випадків, хвороб, у разі досягнення похилого віку в Румунії відбулося з прийняттям закону в 1915 році. Згодом соціальна роль держави, в тому числі й завдяки міжнародним зобов'язанням у Версальському договорі, була закріплена на конституційному рівні, оскільки в пункті 4 статті 21 Конституції Румунії від 29 березня 1923 року зазначалося: «Соціальне страхування робітників від хвороби, нещасних випадків і т. ін. регулюється законом» [10]. Системний підхід румунської влади до використання страхування у сфері соціального забезпечення був відображений у прийнятому в 1933 році уніфікованому законі про страхування (неофіційна назва «Закон Іоанітеску»), в якому були закладені принципи солідарності та участі держави у формі гарантування системи соціального страхування та субсидювання пенсійного фонду [11, с. 684].

У Болгарському князівстві (з 1908 року – Болгарське королівство) соціальні права на конституційному рівні не визначалися аж до завершення Другої світової війни. Лише на початку ХХ сторіччя окремими законами було врегульовано деякі види соціальної допомоги та страхування: матеріальна допомога у разі інвалідності (1906 рік), матеріальна допомога при народженні дитини (1918 рік) та обов'язкове страхування робітників приватних підприємств у разі нещасного випадку або хвороби (1918 рік). При цьому поразка у Першій світовій війні, необхідність виплати репарацій, втрата значної кількості населення та деяких територій суттєво ускладнили можливості болгарської держави та її економічної системи покращувати умови життя громадян.

Оновлене болгарське законодавство у 1924 році поширило обов'язковість страхування від нещасних випадків на державних службовців, проте фактичний збір внесків розпочався лише в 1928 році. Також було врегульовано пенсійне страхування за віком та призначення пенсії у зв'язку з інвалідністю. У 1925 році також був прийнятий болгарський закон про страхування на випадок безробіття.

У частині Австро-Угорщини, яка підпорядковувалася австрійській владі, (у

тому числі й на територіях, що входять до складу сучасних Чехії, Словаччини, Західної України та Південно-Східної Польщі) діяв Державний основний закон «Про загальні права громадян королівств і земель, представлених в Рейхсраті» від 21 грудня 1867 року. У цьому законі визначалися ряд громадянських і політичних прав, проте соціальні права не згадувалися. Після утворення в 1867 році Австро-Угорщини та отримання значної політичної автономії, посилення соціального захисту населення могло б суттєво підвищити авторитет угорської влади. Проте поєднання економічних негараздів із міжнаціональними протиріччями в суспільстві не дозволили використати цю можливість. Для демонстрації особливостей соціальних проблем на території Австро-Угорщини важливо звернути увагу на висновки англійського науковця Томаша Цвртека про послідовне зростання рівня життя населення у другій половині ХІХ сторіччя, однак, за словами вченого, воно було нерівномірним і переважно обмежувалося західними, підпорядкованими Австрії провінціями. Більш того, в деяких частинах монархії, особливо на південному сході, рівень життя навіть знизився в абсолютному вираженні [12].

Варто зазначити, що в Угорщині процеси регулювання економічних і соціальних прав громадян відбувалися повільніше, порівняно з Австрією. Зокрема, перший угорський кодифікований нормативно-правовий акт, що регулював порядок найму робочої сили, був створений лише в 1898 році. Натомість у Австрії в 1887-1888 роках були прийняті Закон про страхування працівників від нещасних випадків (*Arbeiter-Unfallversicherungsgesetz*) та Закон про медичне страхування працівників (*Arbeiter-Krankenversicherungsgesetz*), які, за оцінками дослідників, розроблялися під впливом німецького законодавства [13, с. 51]. Внаслідок формування таких відмінностей для робітників промислово розвиненіших регіонів Чехії, яка належала до підконтрольних австрійській короні земель, було створено сприятливіше правове середовище, ніж для робітників у межах підвладних Угорщині територій.

Не заперечуючи прогресивний характер австрійського соціального законодавства кінця 1880-х – початку 1890-х років, необхідно зауважити, що воно не мало на меті

фіксацію на державному рівні нового виду соціальних прав. Так, на думку Г. Штейнера, ці закони мали стандартизувати та уточнити попередні розрізнені та невідповідні норми з установленням державного контролю за цією сферою, але в той же час запроваджені механізми медичного страхування не поширювалися на працівників сільського та лісового господарства. При цьому австрійський науковець підтримує тезу про те, що прийняттям основоположних законів «державна вперше продемонструвала усвідомлення своєї відповідальності у питаннях соціального забезпечення» [13, с. 65].

Наявність прогалін в угорській соціальній політиці, навіть порівняно з сусідньою Австрією, вже не кажучи про західноєвропейські країни, призвела до зростання ролі комуністичних та лівих соціал-демократичних політичних сил. Негативні соціально-економічні наслідки від поразки Австро-Угорщини у Першій світовій війні та короткий період невдалого правління уряду Міхая Карої лише суттєво посилили підтримку соціалістичних ідей в Угорщині. У зв'язку із приходом у березні 1919 року до влади в Угорщині комуністів на чолі з Бела Куном, на Першому з'їзді рад угорських робітничих, селянських, солдатських депутатів була прийнята Конституція Угорської Радянської республіки, зразком для якої стала російська конституція 1918 року. У сфері трудових та соціальних відносин у цій Конституції простежувалася певна суперечність, оскільки встановлення загальної трудової повинності супроводжувалося визнанням права на працю (стаття 6), а також вказувалося, що всі непрацездатні, а також безробітні підтримуються державою. Проте, комуністичний режим був повалений вже через кілька місяців в результаті приходу до влади Міклоша Хорті, і не можна стверджувати про впровадження будь-яких механізмів зазначених норм комуністичної конституції.

В утворених протягом 1918-1921 роках національних державах Центральної та Східної Європи активно запозичувався досвід і зміст джерел права західноєвропейських держав, про що свідчать першочергові кроки нових урядів.

Наприклад, зразком для Конституції Другої Речі Посполитої Польської 1921 року слугувала Конституція Французької Респу-

бліки [14], також деякі дослідники відзначають, що в частині законодавчої діяльності зразком для тогочасної Польської держави стала Веймарська Німеччина [15, с. 48]. Варто також додати, що після розпаду Німецької імперії частина промислових регіонів Східної Пруссії була приєднана до Польської республіки, тому запозичення досвіду німецького правового регулювання у сфері соціального забезпечення виглядало цілком обґрунтованим з урахуванням принаймні кількох факторів.

Польська Конституція 1921 року гарантувала кожному громадянину «право на охорону державою його праці, а в разі безробіття, хвороби, нещасного випадку, неспроможності працювати – на соціальне забезпечення» [16]. Конституція містила також спеціальні норми у статтях 102 та 103, що стосувалися зародження важливих соціальних прав та кореспондуючих з боку держави чи навіть інших громадян обов'язків щодо їх забезпечення:

- проголошення законом охорони материнства;
- вимоги щодо опіки держави над дітьми, позбавленими батьківського піклування;
- обов'язку надавати моральну підтримку та релігійні послуги солдатам, хворим, в'язням.

У Польській республіці вже в перші місяці після її проголошення, у січні 1919 року, було видано указ глави держави про обов'язкове страхування на випадок хвороби, норми якого було удосконалено в однойменному Законі 1920 року та Законі про пенсійне страхування працівників розумової праці 1927 року [5]. Протягом подальших років виникла потреба в систематизації актів польського законодавства і результатом таких процесів стало прийняття Закону «Про соціальне страхування» в 1933 році. Цим законом визначалися такі види страхування працівників: на випадок безробіття, на випадок втрати працездатності, у разі досягнення пенсійного віку, у разі втрати годувальника. Проте поширеною є скептична думка про результати зазначеної уніфікації, оскільки ситуація у сфері соціального захисту суттєво не покращилася [5].

Окрім нормативно-правового закріплення соціальних прав, Польща також запроваджувала необхідні інституційні передумови, зокрема, в 1934 році було створене

Управління соціального страхування (скорочено ZUS від назви на польській мові Zakład Ubezpieczeń Społecznych). Але початку функціонування в Польській республіці соціально-страхового судочинства в 1939 році перешкодив початок Другої світової війни [5].

Значну увагу правам людини було приділено у Чехословацькій республіці, бо механізми правового забезпечення соціальних прав запроваджувалися на законодавчому рівні, без чіткого визнання таких прав на конституційному рівні. Так, розділ 5 Конституції Чехословацької республіки, яка діяла протягом 1920-1938 років, мав назву «Права, свободи і обов'язки громадян. Рівність» і зміст його норм присвячено переважно політичним та громадянським правам, тому на конституційному рівні соціальні права фактично не проголошувалися. Лише у статті 126 Конституції Чехословацької республіки проголошувалася необхідність спеціального захисту законом шлюбу, сім'ї та материнства [16 с. 333]. Разом з цим, протягом вказаного періоду у Чехословацькій республіці було видано ряд законів, які сприяли забезпеченню і захисту соціальних прав, зокрема:

- уніфікований закон Чехословаччини про соціальне забезпечення (1924 рік);
- закон про пенсійне забезпечення для службовців (1929 рік).

Подальшому розвитку системи соціального забезпечення в Чехословаччині суттєво перешкодила економічна криза 1930-1935 років, оскільки в таких умовах держава не могла ефективно розвивати нові правові механізми для покращення добробуту своїх громадян.

У Російській імперії на державному рівні не приділялося необхідної уваги законодавчому врегулюванню захисту економічно вразливих груп, за винятком чиновників та військових. Наприклад, Комітет опіки заслужених цивільних чиновників був створений у 1823 році, а Указом Сенату від 10 березня 1827 року були затверджені «Правила опіки заслужених цивільних чиновників», якими, як зазначає М.В. Бармак, «встановлювався порядок надання соціальної допомоги цій категорії службовців, їхнім вдовам, дітям і батькам [17, с. 198]. Лише в 1912 році в Російській імперії з'явилися законодавчі акти про страхування робітників від нещасних випадків та про соціальне забезпечення

робітників на випадок хвороби.

Після розпаду Російської імперії держави Балтії намагалися приділяти значну увагу соціальному захисту населення, особливо робочого класу. Разом із політикою збереження національної ідентичності в довгостроковій перспективі такі заходи повинні були забезпечувати від розвитку комуністичної ідеології і пов'язаної з нею загрози для державності з боку радянської Росії. Включення до конституцій балтійських держав норм про соціальну підтримку ряду груп осіб, які її потребують, продемонструвало серйозність намірів державотворення в напрямку розвитку соціальної держави.

Важливо відзначити зміст статті 25 Конституції Естонії 1920 року, відповідно до якої «організація господарського життя в Естонії має відповідати засадам справедливості, метою яких є забезпечення гідного існування людини шляхом законів, що стосуються надання землі для її обробки, надання роботи і житла, а також охорони особистості, охорони праці, надання необхідної підтримки молоді й особам похилого віку та підтримки у разі непрацездатності та нещасних випадків» [16, с. 458]. Аналогічну норму було перенесено і в текст конституцій Естонії 1934 та 1938 років. Крім того, у статті 28 Конституції Естонії 1938 року було додатково вказано, що законом організовується допомога громадянам похилого віку, у разі втрати працездатності чи бідності шляхом соціального страхування чи соціальної допомоги.

Австрійський вчений Рудольф Аладар Металл в контексті вивчення положень конституційних норм східноєвропейських держав характеризує закріплення в них соціального забезпечення як певною мірою «програму на майбутнє», оскільки, наприклад, законодавство Естонії залишалося на той час досить примітивним [18, с. 46-47]. Ми погоджуємося з такою тезою, тому що дослідження змісту прийнятих протягом перших років незалежності конституційних актів демонструє прагнення держав визначити найбільш прогресивний набір прав людини.

Про необхідність імплементації задекларованих принципів у сфері соціальних прав зазначає і С.О. Верланов: «Для того, аби ці принципи, ідеали, публічні права отримали не загальнополітичне, а вже безо-

середньо юридичне значення, реальну дію та охорону стосовно громадян, необхідно забезпечити принаймні такі дві обов'язкові умови: суспільство має досягнути достатньо високого рівня матеріального та духовного розвитку, багатства; принципи, ідеали, загальносоціальні права мають бути переведені на рівень конкретних юридичних прав та обов'язків, які можуть бути реалізовані за допомогою власне юридичних засобів, забезпечені державно-правовими інститутами, насамперед, правосуддям [19, с. 18-19]. У Конституції Литви 1922 року нормам про соціальні права людини було приділено окремий Розділ XIII «Соціальне забезпечення», норми якого визначали такі механізми забезпечення і захисту соціальних прав:

- охорона працівників згідно із законами у разі хвороби, досягнення похилого віку, нещасних випадків та відсутності роботи (стаття 97);
- охорона особливими законами і підтримка здоров'я сім'ї та її соціального благополуччя, особлива опіка материнства (стаття 98);
- охорона громадського здоров'я відповідними законами (стаття 99).

Конституція Латвійської Республіки від 15 лютого 1922 року після відновлення незалежності Латвії на початку 90-х років продовжує діяти й нині, проте її первинна редакція взагалі не містила положень про права людини і громадянина. Лише в 1998 році цю Конституцію було доповнено розділом 8 «Основні права людини». Проте це не означає, що в Латвійській Республіці ігнорувалася потреба у забезпеченні соціальних прав. Зокрема, у грудні 1918 року був створений соціальний департамент, до компетенції якого входили питання соціального захисту осіб з інвалідністю, а з 1920 року – питання пенсійного забезпечення.

Таким чином, незважаючи на різні підходи в правовому визначенні соціальних прав, держави Балтії прагнули перейняти позитивний досвід західноєвропейських країн, розробляли власне законодавство з метою соціального захисту працівників, матерів, дітей, осіб похилого віку та вибудувати свою економічну систему за таким принципом. У таких діях виражався повний відхід від нав'язаної російською імперською владою пріоритетності держави над потребами індивіда, що супроводжувалася нехту-

ванням гуманістичних принципів.

Висновки. Історія розвитку соціальних прав у державах Центральної та Східної Європи протягом періоду з 70-х років XIX сторіччя до початку Другої світової війни має такі спільні для переважної більшості країн риси:

1. До початку XX сторіччя на державному рівні не визнавався загальний характер соціальних прав, а законодавче регулювання соціальних виплат за рахунок держави було пов'язане лише з пенсійним забезпеченням державних службовців та військових. Надалі сфера дії законодавчих вимог про соціальне страхування поступово розширювалася, але деякі галузі господарства продовжували перебувати за її межами і повноцінній реалізації урядових ініціатив дуже часто заважали економічні кризи та війни.

2. Незважаючи на тривале перебування народів у складі Австро-Угорської, Російської та Османської імперій, суттєвий вплив на законодавче визначення права соціального забезпечення робітників мало німецьке законодавство. Таким чином, на початку 20-х років XX сторіччя система соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, у разі досягнення пенсійного віку чи безробіття ставала обов'язковою для приватної сфери використання праці, а пізніше почала поширюватися й на державних службовців.

3. Здобуття незалежності національними державами після завершення Першої світової війни і розпаду Російської та Австро-Угорської імперії дало поштовх впровадженню на законодавчому, а в багатьох випадках і на конституційному рівні, ідей про охорону з боку держави соціально вразливих верств населення (дітей, матерів, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю), правового оформлення основних характеристик права на достатній життєвий рівень.

4. Розвиток механізмів соціального забезпечення та визнання соціальних прав розглядалися демократичними урядами держав Центральної і Східної Європи як заходи для запобігання невдоволенню в суспільстві, стримуючі фактори проти підтримки серед населення ліво-радикальних більшовицьких ідей.

Підсумовуючи викладене, ми можемо відзначити суттєвий прогрес правового регулювання соціальних прав в Централь-

но-Східній Європі на початку ХХ сторіччя, що був пов'язаний із запозиченням найкращого досвіду іноземних країн та процесами розбудови національних держав. Перспективними з точки зору з'ясування основних

переваг та недоліків правових механізмів забезпечення та захисту соціальних прав також виглядають подальші детальні дослідження законодавчих актів цього історичного періоду.

Література:

1. Бадида А.Ю. (2017) Соціальна держава в умовах глобалізації: теоретичні та порівняльно-правові аспекти [Дис. канд. юрид. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка]. 225 с.
2. Панкевич О.З. (2003) Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика [Дис. канд. юрид. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка]. 182 с.
3. Жукова Л. М. Досвід країн Східної Європи в інституційному забезпеченні соціальної політики держави. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 3. С. 14-16.
4. Пономаренко П.О. (2021) Правове регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії: історико-правове дослідження. [Дис. канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ]. 255 с.
5. Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусі: історія становлення і перспективи розвитку: монографія / за ред. М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. 516 с.
6. Рабінович П.М., Панкевич О.З. Соціальне право: деякі питання загальної теорії. Право України. 2003. №1. С. 104-107.
7. Заїнчковський М. Л. (2003) Права людини як новоєвропейський філософський та політико-правовий феномен [Дис. канд. філос. наук, Національна академія внутрішніх справ України]. 178 с.
8. Part XIII of the Treaty of Peace of Versailles // International Labour Office. Official Bulletin. Volume I. April 1919 August 1920. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---jur/documents/genericdocument/wcms_441862.pdf (дата звернення: 26.11.2023).
9. Constitutiunea Romaniei din 1866. URL: <https://www.constitutia.ro/const1866.htm> (дата звернення: 26.11.2023).
10. Constitutiunea Romaniei din 1923. URL: <https://www.constitutia.ro/const1923.htm> (дата звернення: 26.11.2023).
11. Tomescu M. The Public Pension Point - A Government Business // Challenges of the Knowledge Society. Public Law - pp. 683-693. URL: https://www.researchgate.net/publication/256050634_The_Public_Pension_Point_-_A_Government_Business (дата звернення – 26.11.2023).
12. Cvrcek T. Wages, Prices, and Living Standards in the Habsburg Empire, 1827-1910 // The Journal of Economic History, Vol. 73, No. 1 (MARCH 2013), pp. 1-37 (37 pages). URL: <https://www.jstor.org/stable/41811499> (дата звернення: 26.11.2023).
13. Günther Steiner: Ein verlässlicher Partner für's Leben. Soziale Sicherheit von der industriellen Revolution bis ins digitale Zeitalter - ÖGB Verlag, 480 Seiten. URL: https://www.sv-erleben.at/data/downloads/Ein-Partner-fuers-Leben_Guenther-Steiner.pdf (дата звернення: 26.11.2023).
14. Зарецька Т.І. Конституції Другої Речіпосполитої Польської 1921 та 1935 [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2008. - 568 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsii_Drugoi_Rechi_Pospolitoi (дата звернення: 26.11.2023).
15. Протосавіцька Л.С. Ліберально-демократичні цінності польської Конституції 1921 р. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. - Том 64 (2021). - С. 46-50. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/10-1.pdf> (дата звернення: 26.11.2023).
16. The new constitutions of Europe / Howard Lee Mc Bain and Lindsay Rogers. - Garden City, 1922. – 640 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=zEwpAAAAYAAJ&pg=PA401&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 26.11.2023).
17. Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII – XIX ст.). Тернопіль: Видавництво Астон, 2016. 392 с.
18. Metall R.A. Verfassungsrecht und Sozialversicherung. // Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. / Journal of Institutional and Theoretical Economics, Bd. 93, H. 1. (1932), pp. 35-51. URL: <https://www.jstor.org/stable/40746414?read-now=1&seq=12> (дата звернення: 26.11.2023).
19. Верланов С.О. (2008). Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження). [Дис. канд. юрид. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка]. 203 с.

References:

1. Badyda, A.Yu. (2017), “The social state under the conditions of globalization: theoretical and comparative and legal aspects”, Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Ivan Franco National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
2. Pankevych, O.Z. (2003), “The social state: concept and general theoretical characteristics”, Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Ivan Franco National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
3. Zhukova, L. M. (2018), “The experience of Eastern Europe countries in the institutional provision of state social policy”, Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 3, pp. 14-16.
4. Ponomarenko, P.O. (2021), “Legal regulation of insurance activities in the Ukrainian lands as part of the Russian Empire: a historical and legal research.”, Abstract of Ph.D. dissertation, Law, National University of Internal Affairs of Kharkiv, Kharkiv, Ukraine.
5. Pensijne zabezpechennia v Ukraini ta Bilorusi: istoriia stanovlennia i perspektyvy rozvytku [Pension provision in Ukraine and Belarus: the history of formation and the prospects of development] (2018), edited by: Shumylo, M.M. and

Komotskaya I.O., Nika-Center, Kyiv, Ukraine.

6. Rabinovych, P.M. and Pankevych, O.Z. (2003), “Social law: some issues of general theory”, Legal journal «Law of Ukraine», vol. 1, pp. 104-107.
7. Zainchkovs'kyj M. L. (2003), “Human rights as a new European philosophical and political-legal phenomenon”, Abstract of Ph.D. dissertation, Philosophy, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.
8. The official site of International Labour Organisation (2023), “International Labour Office. Official Bulletin. Volume I. April 1919 – August 1920. Part XIII of the Treaty of Peace of Versailles”, available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---jur/documents/genericdocument/wcms_441862.pdf, (Accessed 26 Nov 2023).
9. The Romanian Constitution (1866), available at: <https://www.constitutia.ro/const1866.htm>, (accessed 26 Nov 2023).
10. The Romanian Constitution (1923), available at: <https://www.constitutia.ro/const1923.htm>, (accessed 26 Nov 2023).
11. Tomescu, M. (2013), “The Public Pension Point - A Government Business”, Challenges of the Knowledge Society. Public Law, [Online], vol. 3, available at: https://www.researchgate.net/publication/256050634_The_Public_Pension_Point_-_A_Government_Business, (accessed 26 Nov 2023).
12. Cvrcek, T. (2013), “Wages, Prices, and Living Standards in the Habsburg Empire, 1827-1910”, The Journal of Economic History, [Online], vol. 73, available at: <https://www.jstor.org/stable/41811499>, (accessed 26 Nov 2023).
13. Günther, S (2018), Ein verlässlicher Partner für's Leben. Soziale Sicherheit von der industriellen Revolution bis ins digitale Zeitalter [A reliable partner for life. Social security from the industrial revolution to the digital age], ÖGB Verlag, Vienna, Austria, available at: https://www.sv-erleben.at/data/downloads/Ein-Partner-fuers-Leben_Guenther-Steiner.pdf, (Accessed 26 Nov 2023).
14. Zarets'ka, T.I. (2008), “Constitutions of the Second Polish Republic of 1921 and 1935”, Entsyklopediia istorii Ukrainy, [Online], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, available at: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsii_Drugoi_Rechi_Pospolitoi, (accessed: 26 Nov 2023).
15. Protosavitska, L.S. (2021), Liberal-democratic values of the Polish Constitution of 1921, Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Pravo, [Online], vol. 64, pp 46-50, available at: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/10-1.pdf>, (accessed 26 Nov 2023).
16. Mc Bain, H.L. and Rodgers L. (1922), “The new constitutions of Europe”, The Country Life Press, Garden City, NY, USA, [Online], available at: https://books.google.com.ua/books?id=zEwpAAAAYAAJ&pg=PA401&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false, (accessed 26 Nov 2023).
17. Barmak, M. V. (2016), The formation of the Russian imperial system of civil service on Ukrainian lands (XVIII – XIX centuries), Publishing house Aston, Ternopil, Ukraine.
18. Metall, R.A. (1932), Verfassungsrecht und Sozialversicherung. [Constitutional law and social security]., Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, Journal of Institutional and Theoretical Economics, vol. 93, pp. 35-51. [Online], available at: <https://www.jstor.org/stable/40746414?read-now=1&seq=12>, (accessed 26 Nov 2023).
19. Verlanov, S.O. (2008), “Economic and social human rights: European standards and their implementation in the legal practice of Ukraine (general theoretical study)”, Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Ivan Franco National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 22.01.2024 року

УДК 340:355/004

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A15

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Биков О.М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

INFORMATION SECURITY AS A DETERMINANT OF PRESERVING UKRAINIAN STATEHOOD IN TIMES OF WAR

Bykov O.M.,

Doctor of Laws, Professor,
Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Анотація. Проблема забезпечення інформаційної безпеки в глобальному світі не оминула й Україну. Наша держава, особливо з початком повномасштабної російсько-української війни, постійно потерпає від кібератак на інформаційну інфраструктуру держави (програмне забезпечення органів державної влади, державні сайти, інформаційно-технічне забезпечення стратегічних державних об'єктів, банківських установ), тотального антиукраїнського інформаційного впливу, поширення дезінформації, просування ідей сепаратизму, розбрату та насильства. Ворог, за допомогою найрізноманітніших технік інформаційного впливу на українців, намагається підірвати основи національної безпеки держави, посягнути на культурну ідентичність українського народу, зруйнувати дипломатичні стосунки та міжнародні домовленості між Україною та її стратегічними партнерами, розпалити всередині країни міжнаціональні, міжконфесійні конфлікти, і врешті, посягнути на конституційний лад та територіальну цілісність держави.

Не тільки вітчизняні медіаресурси сьогодні, але навіть відомі світові видання, в силу різних обставин, часто висвітлюють інформацію та події, які відбуваються в Україні однією чи неповно, порушуючи її цілісність. Населення держави в умовах гібридної війни дедалі більше зазнає інформаційно-психологічного тиску на свідомість. Усе наведене свідчить про необхідність вироблення в Україні механізмів потужного захисту конфіденційності, доступності та цілісності інформації, що унеможливить різного роду посягання на законні права та інтереси громадян, приватних та державних організацій, держави в цілому.

У статті висвітлено зв'язок інформаційної безпеки з її родовою категорією – національною безпекою, проаналізовано чинники, які впливають на цілісність, доступність та конфіденційність інформації. Звернено увагу читача на необхідності розвитку інформаційної культури суспільства, що дозволить чинити гідний опір тим загрозам, які постають перед сучасною Україною в умовах повномасштабної, і водночас, гібридної війни з потужною інформаційною складовою.

Ключові слова: інформація, інформаційна безпека, інформаційний простір, національна безпека, інформаційна культура, медійна та інформаційна грамотність, гібридна війна,

інформаційне право.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 11.

Abstract. *The issue of ensuring information security in the global world has not bypassed Ukraine. Especially since the onset of the full-scale Russian-Ukrainian war, our country constantly suffers from cyberattacks on the state's information infrastructure (government software, state websites, information and technical support of strategic state objects, banking institutions), total anti-Ukrainian informational influence, dissemination of disinformation, promotion of separatist ideas, discord, and violence. The enemy, using various techniques of informational influence on Ukrainians, seeks to undermine the foundations of the state's national security, encroach on the cultural identity of the Ukrainian people, destroy diplomatic relations and international agreements between Ukraine and its strategic partners, ignite intra-country interethnic, interconfessional conflicts, and ultimately, encroach on the constitutional order and territorial integrity of the state. Not only domestic media resources today, but even well-known world publications, due to various circumstances, often cover information and events occurring in Ukraine unilaterally or incompletely, violating its integrity. The population of the state, in the conditions of hybrid war, increasingly experiences informational-psychological pressure on consciousness. All the above indicates the necessity of developing powerful mechanisms for protecting the confidentiality, accessibility, and integrity of information in Ukraine, which will prevent various encroachments on the lawful rights and interests of citizens, private and state organizations, and the state as a whole. The article highlights the connection of information security with its generic category - national security, analyzes the factors influencing the integrity, accessibility, and confidentiality of information. Attention is drawn to the necessity of developing the information culture of society, which will allow to resist adequately to the threats facing modern Ukraine in conditions of full-scale, and at the same time, hybrid war with a powerful informational component.*

Keywords: *information, information security, information space, national security, information culture, media and information literacy, hybrid war, information law.*

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 11.

Постановка проблеми. Упереджене і тенденційне висвітлення фактів та подій професійними засобами масової інформації, окремими популярними спікерами чи блогерами, часто є наслідком замовчування чи запізнілого повідомлення владою важливої інформації. Обговорення тих чи інших подій без достатньої інформованості доповідачів на різного роду інформаційних майданчиках, поширює суперечливу, та таку, яка часто не відповідає дійсності, інформацію, що в свою чергу породжує серед населення паніку та хаос, які шкодять національній єдності. Сучасні наукові дослідження свідчать про необхідність розробки ефективних засобів протидії поширенню дезінформації, кібератакам, руйнівним інформаційним впливам на свідомість людей різних вікових категорій та соціальних груп. В умовах гібридної війни, у якій перебуває Україна, важливо напрацювати стратегію боротьби із загрозами в інформаційній сфері, вдосконалити законодавство, особливо в частині

виявлення та покарання злочинів, вчинених проти основ інформаційної безпеки людини, громадянина та держави.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Безпека упродовж тисячоліть була і залишається найважливішою фундаментальною потребою людини. В умовах перебудови сучасного суспільства в напрямку його інформатизації та цифровізації, актуалізувалися дослідження з інформаційної безпеки, як необхідний крок до забезпечення гарантованих сучасній людині прав та законних інтересів. Більшість наукових праць з досліджуваної нами проблеми присвячено з'ясуванню генези, характеристик та ролі інформаційної безпеки в сучасних умовах. Такі відомі дослідники: Ю. Битяк, О. Боднар, Н. Бортник, О. Данільян, О. Дзьобань, М. Панов, Ю. Шемшученко та багато інших у своїх дослідженнях акцентують на необхідності посилення заходів боротьби з правопорушеннями, що посягають на права людини в інформаційній сфері, а саме на

приватність, свободу слова, право на інформацію, право на цифрову грамотність тощо. Інформаційну безпеку часто розглядають як необхідний елемент системи національної безпеки (В. Аніщук, А. Войціховський, І. Залевська, І. Котерлін, О. Панченко, А. Романова, М. Шевчук та ін.).

Метою статті є критичний аналіз інформаційної безпеки як детермінанти збереження української державності в умовах активної фази російсько-української війни. Виклад основних положень. Інформаційна безпека – явище багатоаспектне, найчастіше розглядається дослідниками як одна із складових безпеки національної. Осмислення інформаційної безпеки науковцями з усього світу привело до появи дещо різних за змістом дефініцій, які надають окремі обриси тих чи інших важливих характеристик досліджуваного явища. М. Шевчук в одній із своїх праць акцентує увагу на тому, що чинне законодавство України досі не містить відповідного розгорнутого тлумачення поняття інформаційної безпеки, відмічаючи, що нормативні акти закономірно розглядають її в контексті більш загального поняття національної безпеки [11, с. 134].

Важливість національної безпеки в контексті інформаційної політики України важко переоцінити, адже сьогодні цифровий світ став чи не найбільш значимою ареною світу [8, с. 136]. Інформаційна безпека займає особливе місце у загальній системі національної безпеки держави, оскільки є елементом усіх складових системи безпеки, внаслідок чого одночасно набуває й автономного значення, – вважає О. Панченко. На думку науковця, будь-які виклики чи загрози власне національній безпеці країни безпосередньо стосуються її інформаційного чинника, а сучасна українська соціально-економічна ситуація, недосконалість організації державної влади та громадянського суспільства створюють широкий спектр внутрішніх загроз інформаційній безпеці країни. Автор наголосив, що від інтенсивності, повноти, якості та своєчасності інформаційного обміну залежить рівень розвитку таких галузей, як оборонна промисловість, енергетика, зв'язок, наука і медицина, транспорт і виробництво в цілому [6, с. 2].

Сучасна Україна переживає важкі часи своєї історії. З-поміж усіх загроз існування та функціонування нашої держави, ми спостерігаємо цілий комплекс небезпек, пов'язаних зі збереженням критично важливої інформаційної інфраструктури, захистом державних таємниць та стратегій розвитку держави в умовах ведення проти неї як класичної конвенційної, так і гібридної війни. Важливо постійно моніторити, виявляти і знешкоджувати небезпеки для української державності в інформаційній сфері, адже стан захищеності громадян у сфері обігу інформації впливає на збереження довіри до держави, збереження престижу держави та довіри до неї, як до правової інституції, з боку міжнародних партнерів.

А. Войціховський вважає питання забезпечення інформаційної безпеки вкрай важливими для української держави на сучасному етапі її розвитку. Стратегічно визнаним пріоритетом зовнішньої політики України дослідник називає європейську інтеграцію, за якої завданням для української влади має стати розвиток ефективного діалогу з ЄС у питаннях забезпечення інформаційної безпеки. Автор наголошує також на тому, що потрібно детально вивчати практичний досвід зарубіжних країн, які вже мають організаційно-правову основу щодо забезпечення інформаційної безпеки та максимально використати їхній досвід у національній законотворчості та здійсненні дієвих заходів у зазначеній сфері [2, с. 287]. «Одним з основних висновків російсько-української війни є те, що вже зараз активно вивчається міжнародною коаліцією союзників, є докорінна зміна підходів до розуміння ролі та значення інформації», – слушно відмічає В. Швед. Якщо раніше інформація переважно сприймалась як інструмент боротьби з «туманом війни» та основа для прийняття управлінських рішень, то наразі не проходить і дня, як відповідальні спікери Збройних Сил України або українського військово-політичного керівництва не наголошують на необхідності дотримання інформаційної гігієни, критичного ставлення до наповнення інформаційного поля, необхідності боротьби, навіть на побутовому рівні,

із засиллям інформаційно-психологічних спеціальних операцій [10, с. 184].

Поширення фейків та інших елементів пропаганди важливою проблемою в умовах необхідності підтримки України її міжнародними партнерами у військовій, економічній та політичній сферах. Дезінформація, яка як правило має корупційну складову, однак досягає злочинної мети її автора. Дезінформація позбавляє проукраїнських лідерів західних держав часткової підтримки їхніх виборців, дає можливість для маніпуляцій особам, які з різних на те причин підіграють Росії. Причиною цього стає наведення в інформаційному полі зарубіжних країн великої кількості фактів, які є антиукраїнськими або суперечливими за своїм змістом, що позбавляє пересічну людину правильного розуміння про події, які відбуваються у світі.

Основні виклики і загрози для національної безпеки України, пов'язані розвитком інформаційних технологій в умовах російсько-української війни в одній із своїх наукових робіт розглядає В. Новгородський. Він намагається окреслити основні тенденції російської інформаційної кампанії, спрямованої проти України, з'ясувати напрямки російської пропаганди на окупованих територіях України, в Росії та Європі, проаналізувати ризики для демократичного світу, якщо така пропаганда матиме успіх. Нам близькою є думка автора щодо того, що інформаційна війна Росії проти України розпочалася задовго до 2014 року, а на сучасному етапі вийшла на новий виток свого розвитку і несе глобальний характер [5, с. 158]. Завданням ворожої пропаганди було і залишається дезорієнтувати не лише українське суспільство, але й європейське. Не можна недооцінювати роль інформації та інформаційних технологій в сучасному світі, позаяк разом із швидким розвитком сфери інформаційних технологій виникло безліч нових та вдосконалилися уже відомі загрози національній безпеці держави.

Аналізуючи норми національного права можна відмітити, що до основних інформаційних загроз національній безпеці законодавцем в Україні віднесено: обмежен-

ня доступу громадян до інформації, поширення за допомогою сучасних інформаційних технологій недостовірної інформації, культу насильства, жорстокості, кібертероризм, розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом таємницю, розповсюдження недостовірної, неповної або упередженої інформації.

Державна політика нашої держави спрямовується на захист людини і громадянина, їхнього життя, гідності, конституційних прав та свобод, на забезпечення гідних та безпечних умов життєдіяльності людини, на захист суспільства, його демократичних цінностей, умов сталого розвитку суспільства та держави, конституційного ладу, суверенітету, охорону територіальної цілісності держави, навколишнього природного середовища від надзвичайних ситуацій та техногенних катастроф тощо. Законом «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року визначено, що національна безпека України – це захищеність її державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Законодавець вказує, що загрозою національній безпеці є явища, тенденції і чинники, які унеможливають чи ускладнюють, або можуть у майбутньому унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [7].

Національні цінності України включають широкий спектр ідеалів, які визначають унікальну ідентичність та культурний характер українського народу. До них, як правило, відносимо: незалежність і суверенітет (українська держава прагне зберігати свою незалежність та суверенітет, захищаючи свою територіальну цілісність та права свого народу), демократія та права людини (Україна віддана принципам демократії, правової держави та захисту прав і свобод своїх громадян), європейськість (тобто бажання рухатися вперед у напрямку європейської інтеграції, приймаючи європейські цінності та стандарти), патріотизм (проявляється у любові до своєї країни, гордості за її історію, культуру, мову, традиції), мир і безпека (бажання жити

в мирі та співіснувати з сусідніми країнами в атмосфері стабільності та безпеки), культурна різноманітність (включає повагу до різноманіття культур, мов, традицій та ідей, які складають в сукупності українське суспільство), сімейні цінності тощо.

Коли йдеться про інформаційну безпеку держави, зазвичай зупиняємося на її розумінні як стану, що характеризується забезпеченням захисту різного роду інформації та інформаційних ресурсів. Такий захист включає широкий спектр заходів, спрямованих на захист інформації та ресурсів від несанкціонованого (незаконного) доступу, який веде до її втрати, руйнування чи викрадення. Секретна державна інформація (військові плани, політичні стратегії, таємні дані з оборони та інші засекречені дані, розголошення яких може завдати шкоди інтересам держави), критична інфраструктура (важливі інформаційні системи, які забезпечують технологічні процеси в державі, – роботу енергетичних систем, транспортних мереж, фінансових установ тощо), персональні дані державних та громадських діячів, посадових осіб держави на різних рівнях владної вертикалі, дедалі частіше стають об'єктами злочинних посягань.

В Україні триває процес становлення системи стратегічних комунікацій. Органами державної влади України здійснено низку організаційних та практичних заходів зі зміцнення власної інституційної спроможності у сфері стратегічних комунікацій, однак не створено дієвого механізму координації і взаємодії між усіма органами державної влади, залученими до здійснення заходів із протидії загрозам в інформаційній сфері [1, с. 141]. В сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства об'єкти критичної інфраструктури не можуть існувати без інфраструктури інформаційної (комп'ютерів і мереж, представлених, в першу чергу, системами диспетчерського управління та збору даних, взаємозалежність яких дозволяє обмінюватися інформацією та здійснювати аналіз відповідно до всіх критично важливих функцій). Здійснення далекого доступу до управління такими об'єктами на користь підвищення ефективності та

скорочення витрат, відкрило критичну інфраструктуру для кіберзагроз. Нинішня геополітична арена перетворила кібератаки на критичну інфраструктуру в «кібервійну», оскільки потенціал для порушення критичної інфраструктури країни шляхом вимкнення електростанцій, руйнування нафтопроводів, навіть припинення постачання води та опалення комунальних підприємств може надати значну військову перевагу. Безперечно, що саме ці обставини в значній мірі можуть підірвати основи національної безпеки будь-якої країни світу [2, с. 286]. О. Степко вважає, що проблема ефективного забезпечення безпеки інформації в державі передбачає вирішення таких масштабних задач, як розроблення теоретичних основ забезпечення безпеки інформації, створення системи органів, відповідальних за безпеку інформації, вирішення проблеми керування захистом інформації та її автоматизації, створення відповідної нормативно-правової бази, налагодження виробництва засобів захисту інформації, організацію підготовки відповідних фахівців тощо [9, с. 90]. На нашу думку, спеціальні правоохоронні органи України, як-от кіберполіція, мають бути реформовані аж до такого стану, поки у їхньому «арсеналі» будуть найкращі ІТ фахівці, необхідне нормативне та технічне забезпечення, що дозволить не лише належно розслідувати вже скоєні злочини пов'язані з обігом інформації, але й ефективно та своєчасно діяти на виявлення загроз і попереджати вчинення таких злочинів. Діяти в умовах війни необхідно негайно. Будь-яке реформування є процесом тривалим, тому, на нашу думку, для допомоги правоохоронним органам на платній основі можуть бути залучені незалежні ІТ фахівці, що потребує лише необхідної політичної волі, нормативного та фінансового забезпечення.

Застосування інформаційних технологій військовими відкрило нові можливості щодо забезпечення оборони держави зв'язком, зброєю, іншими життєво необхідними засобами інформаційно-технічного забезпечення з можливістю військового використання. Засоби вогневого ураження, наведення вогню, засоби протиповітряної обо-

рони та радіоелектронної боротьби, розвідка та контррозвідувальні операції активно використовують новітні досягнення в інформаційній сфері. Володіння інформаційними ресурсами та його захист у військовій сфері стали таким самим неодмінним атрибутом, як озброєння, боєприпаси, транспорт тощо. Виграш України в інформаційному протиборстві під час війни з Росією сприятиме досягненню її стратегічних цілей [3, с. 20]. Водночас маємо враховувати, що ворог також активно використовує розвиток інформаційних технологій задля досягнення своєї злочинної мети.

В сучасних реаліях, війна – це все менше про зброю, оперативні й тактичні зіткнення та перемоги, а все більше – про гібридність. Гібридні конфлікти передбачають наявність різних складових, в тому числі й інформаційної, яка набуває подекуди більш важливого значення, аніж військова. Наявність зброї масового знищення не гарантує державі можливість перемоги, якщо вона не забезпечена перевагою в інформаційній сфері. Така перевага створюється системою заходів щодо переведення інформаційної безпеки держави на рейки воєнного стану. І. Котерлін зазначає, що важко та навіть недоречно заперечувати роль інформації як інструменту протистояння, фактично – зброї. Інформація дозволяє вигравати у війні не зробивши жодного пострілу, шляхом формування і розпалювання внутрішніх протиріч. Така тактика є характерною для війн нового формату – гібридних, де безпосередньо військовий фактор є лише однією зі складових цілого [4, с. 145].

Вважаємо переконливим той факт, що сторона конфлікту, яка матиме перевагу в інформаційно-технічному забезпеченні, здобуде перемогу на полі бою. Свого часу знаний китайський стратег та філософ Сунь Цзи зазначав, що «полководець, який володіє інформацією про ворога, перемагає щоразу, вступаючи з ним у бій». Розуміння цінності інформації сягає давнини, а відомий в науці трактат під назвою «Мистецтво війни» є цьому гарним прикладом. Зміна тисячоліть змінила життя людей та уявлення про інформацію, а сучасний стрімкий розвиток

технологій її зберігання та обміну, змінює характер військових дій в збройних конфліктах XX-XXI століть. Водночас, інформація не втрачає своєї цінності, а навпаки, набуває щоразу більшої ваги.

Висновки. В умовах війни потребуємо налагодження роботи засобів масової інформації всередині країни (захисту свободи слова, додержання принципів рівності та солідарності тощо) має вестися ефективна дипломатична та медійна робота за межами України, спрямована на знищення медійної переваги ворога. Це дозволить ефективно протидіяти російським пропагандистським інформаційно-психологічним кампаніям, інформувати громадян України та світову громадськість про реальний стан подій в державі та на фронті. Збереження державності воюючої країни вимагає, з одного боку, потужних збройних сил, а з іншого, належної роботи державного апарату, ведення владою постійного конструктивного діалогу з власними ЗМІ, населенням, задля уникнення поширенню дезінформації та дезорієнтації людей в інформаційному просторі.

Населення воюючої держави особливо вразливе до здійснення шкідливого інформаційного впливу. Швидкий розвиток подій на фронті, недостатня обізнаність громадян у військовій справі, незнання законів ведення війни, фрагментарне розуміння подій, які відбуваються в державі (в тому числі через необхідність засекречення частини інформації), не завжди своєчасна та належна комунікація між суспільством та органами державної влади, призводить до нерозуміння громадянами процесів, які відбуваються, втрати довіри до влади та солідарності з державою.

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, перед кожною правовою державою постають нові завдання. Україна, перебуваючи в активній фазі війни з Росією, через власні зусилля, за допомогою міжнародних зв'язків та міжнародної співпраці, має забезпечити власним громадянам, організаціям, незалежно від їхньої форми власності, умови для безпечного доступу, зберігання та обміну інформації, максимально запобігати порушенням прав та свобод людини в інформаційній сфері.

Література:

1. Аніщук В. Інформаційна безпека як об'єкт посягання злочинів проти основ національної безпеки України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 77: частина 2. 2023. С. 139-143. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/25-2.pdf> (дата звернення: 26.12.2023).
2. Войціховський А.В. Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «Право». Випуск 29. 2020. С. 281-288.
3. Залевська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах Російської військової агресії. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. С. 20-26.
4. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. №1. 2022. С. 145-150.
5. Новородовський В. Інформаційна безпека України в умовах російської агресії. Соціум. Документ. Комунікація. (9). 2020. С. 150-179. URL: <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/view/285/228> (дата звернення: 26.12.2023).
6. Панченко О. Інформаційна складова національної безпеки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2019. Випуск 3. С. 1-11. URL: <https://www.rdc.org.ua/download/stati/Informational-warehouse.pdf>.
7. Про національну безпеку. Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018р. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>(дата звернення: 26.12.2023).
8. Радевич Н. Інформаційна безпека України в контексті Євроінтеграції. Міжнародний науковий вісник. №1-2 (23-24). 2021. С. 133-145.
9. Степко О. М. Аналіз головних складових інформаційної безпеки держави Науковий вісник національного авіаційного університету. Т. 1. № 3. 2011. С. 90-99. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/alex_i,+3214-8601-1-CE%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/alex_i,+3214-8601-1-CE%20(2).pdf)(дата звернення: 26.12.2023).
10. Швед В. Роль соціальних мереж у зростанні інформаційної безпеки держави. Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.). У 2-х томах. Том 1. Київ: ВАІТЕ. 2023. 464 с. URL: https://hozpravoportal.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/213/DevelopmentOfUkraine_vol1.pdf?sequence=1#page=186 (дата звернення: 26.12.2023).
11. Шевчук М. О. До питання генези поняття інформаційної безпеки як складової національної безпеки. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. Випуск 78: Частина 2. 2023. С. 134 - 139. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285994/280058> (дата звернення: 26.12.2023).

References:

1. Anishchuk V. (2023) Informatsiina bezpeka yak ob'iekt posiahannia zlochniv proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii PRAVO. Vypusk 77: chastyna 2. S. 139-143.
2. Voitsikhovskiy A. V. (2020) Informatsiina bezpeka yak skladova systemy natsionalnoi bezpeky (mizhnarodnyi i zarubizhnyi dosvid). Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N.Karazina. Serii «Pravo». Vypusk 29. S. 281-288.
3. Zalievska I. I., Udrenas H. I. (2022) Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh Rosiiskoi viiskovoi ahresii. Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys. S. 20 – 26.
4. Koterlin I. B. (2022) Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu u aspekti zabezpechennia informatsiinykh prav ta svobod. Aktualni problemy vitchyzniano yurysprudentsii. №1. S. 145-150.
5. Novorodovskiy V. (2020) Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii. Sotsium. Dokument. Komunikatsiia. (9). S. 150-179.
6. Panchenko O. (2019) Informatsiina skladova natsionalnoi bezpeky. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Vypusk 3. S. 1-11.
7. Pro natsionalnu bezpeku. Zakon Ukrainy № 2469-VIII vid 21.06.2018r. zi zminamy ta dopovnenniamy.
8. Radevych N. (2021) Informatsiina bezpeka Ukrainy v konteksti Yevrointehratsii. Mizhnarodnyi naukovyi visnyk. №1-2 (23-24). S. 133-145.
9. Stepko O. M. (2011) Analiz holovnykh skladovykh informatsiinoi bezpeky derzhavy Naukovyi visnyk natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. T. 1. № 3. S. 90-99.
10. Shved V. (2023) Rol sotsialnykh merezh u zrostanni informatsiinoi bezpeky derzhavy. Rozvytok Ukrainy v umovakh militarnoho vplyvu: sotsialno-pravovi, ekonomichni ta ekolohichni aspekty: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (Kyiv, 28 bereznia 2023 r.). U 2-kh tomakh. Tom 1. Kyiv: VAITE. 464 s.
11. Shevchuk M. O. (2023) Do pytannia henezy poniattia informatsiinoi bezpeky yak skladovoi natsionalnoi bezpeky. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii Pravo. Vypusk 78: Chastyna 2. S. 134-139.

Стаття надійшла до друку 10.02.2024 року

УДК: 342.9:007(477)

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A16

РОЛЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ В ЯКОСТІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ВЗАЄМОДІЮ З ДЕРЖАВОЮ ТА ВЗАЄМНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Горєлова В.Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

THE ROLE OF DIGITALISATION OF PUBLIC SERVICES AS A GUARANTEE OF HUMAN RIGHTS TO INTERACT WITH THE STATE AND MUTUAL RESPONSIBILITY IN UKRAINE

Horielova V.Yu.,

candidate of legal sciences,
associate professor of department of state legal sciences of
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню питання цифровізації у державному секторі, що набуває особливої актуальності з огляду на останні тенденції (пандемії, кризи, воєнні конфлікти) в усьому світі. Розвиток науково-технічних досягнень з кожним кроком демонструє великий потенціал, ціллю якого має бути добробут населення, безпека та можливість реалізації всіх прав та інтересів людини. Відтак виникає необхідність справедливого балансу інтересів та взаємної відповідальності людини та держави, що також має розглядатися з позиції цифрових технологій. Відповідно до мети дослідження, у статті розглянуто зміст сучасного стану цифровізації державних послуг; визначення ролі цифровізації державних послуг в якості гарантії та забезпечення прав людини на взаємодію з державою та взаємну відповідальність в Україні. Зазначено, що порядок надання адміністративних послуг це не лише ряд цілеспрямованих заходів, які повинні приблизити до ефекту «надання сервісу», що у свою чергу, означає орієнтацію на людину в правовій державі. Побудові моделі правової держави сприяють сучасні технології, які покликані забезпечити полегшення реорганізації з «адміністративно-командної» у «сервісну» державу. Таким чином, цифрові технології в організації надання публічних послуг населенню, націлені сприяти зміні значення людини як реального суб'єкта процесів сервісного спрямування. Зауважено, що метою підвищення якості надання адміністративних послуг в Україні та розширення їх спектру має бути: спрощення в отриманні державних послуг для населення; рівність в можливостях їх отримання; справедливість (не можливості застосування штучних перепон та отримання неправомірних винагород). Разом з тим наголошено на тому, що «зручність і доступність» повинна гарантувати право людини на взаємодію з державними органами та взаємну відповідальність і не стати в кінцевому результаті моделлю «цифрового контролю» людського буття, при якому будуть порушуватися основні права людини та громадянина.

Ключові слова: цифровізація, права людини, взаємна відповідальність, державні послуги.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 15.

Abstract. The article is dedicated to the examination of the digitalization issue in the public sector, which gains particular relevance considering recent global trends (pandemics, crises, military conflicts) worldwide. The advancement of scientific and technological achievements at every step demonstrates significant potential, the goal of which should be the welfare of the population, safety, and the ability to realize all human rights and interests. Hence arises the necessity of a fair balance of interests and mutual responsibility between individuals and the state, which should also be considered from the perspective of digital technologies. In line with the research objective, the article discusses the current state of digitalization of public services; defines the role of digitalization of public services as a guarantee and provision of

human rights to interact with the state and mutual responsibility in Ukraine. It is noted that the provision of administrative services is not just a series of targeted measures aimed at achieving the «service provision» effect, which in turn implies a focus on the individual in a rule-of-law state. Modern technologies, aimed at facilitating the transformation from an «administrative-command» to a «service» state, contribute to building the model of a rule-of-law state. Thus, digital technologies in organizing the provision of public services to the population aim to facilitate a change in the perception of individuals as real subjects of service-oriented processes. It is emphasized that the purpose of improving the quality and expanding the range of administrative services in Ukraine should be: simplifying access to public services for the population; equality of opportunities to obtain them; fairness (the absence of artificial barriers and the receipt of unlawful rewards). However, it is underscored that «convenience and accessibility» should guarantee the right of individuals to interact with government bodies and mutual responsibility and not ultimately become a model of «digital control» of human life, where basic human and citizen rights are violated.

Keywords: digitalization, human rights, mutual responsibility, public services.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 15.

Problem statement. For Ukraine, rapid digital development is not only another step towards closer integration with the European Community but also an opportunity to build a state governed by the rule of law. At the same time, it is important that the goal of digitalization is to simplify the provision of public services to the population; ensure equality of opportunities; and prevent artificial barriers and unlawful rewards. On the other hand, such convenience and accessibility should guarantee the human right to interact with public authorities and mutual accountability, and not ultimately become a model of «digital control» of human life that violates fundamental human rights.

Relevance of the research topic. The issue of digitalization in the public sector remains particularly relevant given the recent trends of pandemics, crises, military conflicts, etc. The development of scientific and technological achievements demonstrates great potential at every step. This potential should be aimed at promoting the welfare of the population, ensuring security, and enabling the exercise of all human rights and interests. Thus, there is a need for a fair balance of interests and mutual responsibility between the individual and the state, which should also be considered from the perspective of digital technologies. Within this framework, the digitalization of public services has an important role in terms of the need to respect and guarantee human rights.

Purpose and objective of the article. The purpose and objective of the article are to study the content of the current state of digitalization of public services; to determine the role of digitalization of public services as a guarantee and assurance of human rights to interact with the State and mutual responsibility in Ukraine.

Analysis of the latest research and publications. A sufficient number of research papers by domestic and foreign scholars have been devoted to the digitalization of the management activities of public authorities. These are mainly works in the field of public administration. Let's focus on the latest works. It is worth mentioning the study of M.M. Pavlov «Digitalization of the management activities of local self-government bodies» (2021), in which the scientist proposed a comprehensive mechanism of digitalization of the management activities of local self-government bodies based on the study of digital transformations in the public administration system and taking into account the positive practices of foreign experience. In her comprehensive study «Digital Competencies of Public Servants» (2023), N. Novichenko analyzed the problems of improving digital competencies of public servants, identified the features of digital governance, studied the trends of digital society in Ukraine and abroad, defined the framework of competencies of public servants in artificial intelligence and considered possible ways of their implementation. The work of N. I. Piskokha «Digital Governance in Local Self-Government Bodies» (2023) focuses on the provisions of digital governance in local self-government bodies based on artificial intelligence and databases, on the basis of which the author's approach to substantiating the provisions on the use of artificial intelligence in public administration was proposed, and recommendations for the development of programs and projects for the digital development of communities in Ukraine were developed. The study by L. Marchenko «The Newest Paradigm of Fiscal Policy in the Context of Digital Transformation of Society»

(2023) proves that the implementation of digitalization approaches to the fiscal space will contribute to the achievement of social justice in the tax system, i.e., it will have a positive impact on the interaction between tax authorities and taxpayers. S. Petkun's study «Theoretical and Methodological Conceptualization of the Mechanisms of Public Administration of Social Security of Ukraine in the Context of Digital Transformation» (2024) formulates the principles of public administration in the context of Ukraine's digital transformation. It is noted that the development of digitalization will lead to a more flexible variation of procedures for providing administrative services to the population, which guarantees social security. N. Husarevych's study «Introduction of the Latest Digital Technologies in the Electoral Process in Ukraine» (2024) substantiates the author's approach to a set of provisions on the electoral process in the context of digitalization. A. Semenoha's research «Digital Financial Services in the Formation of the Digital Economy» (2024) is devoted to the relationship between the development of digital services and the formation of the digital economy. Thus, in Ukraine, the issues of digitalization have received considerable attention at the level of individual scientific studies, but it is worth noting that all of them are of a specialized nature and cover the issue of mutual responsibility of individuals and state bodies only sporadically. In view of this, the problem of finding mechanisms to ensure this responsibility is relevant.

Presentation of the main material.

Considering the issue of digitalization of administrative services, it is necessary to note the definition of «administrative services,» which, according to Part One of Article One of the Law of Ukraine «On Administrative Services,» is defined as the result of the exercise of power by the provider of administrative services at the request of an individual or legal entity, aimed at acquiring, changing, or terminating rights and/or performing duties of such person in accordance with the law [1]. The peculiarity of the content of public services, according to scholars, is manifested in their correlation with the established social standards

to the process of their regulation focused on the result [2, p. 29; 3, p. 75]. Unlike the economic category of «service,» «administrative service» is a special, specific category because it is a service activity of state bodies that differs from economic activity in the purpose and procedure of its provision. Summarizing the researches of scientists, S.L. Pyzhov notes that the purpose of providing public services to a person and a citizen is to ensure the principle of providing a decent life by the state, where human centrality is not only a requirement for state bodies to «serve» a person but also their duty [2, p. 28, 45]. The Administrative Services Delivery Process is a series of targeted actions that should bring us closer to the effect of 'service delivery', which in turn means focusing on people in a rule of law state. Building a model of the rule of law is facilitated by modern technologies, which are designed to facilitate the reorganization from an «administrative command» to a «service» state. In this way, digital technologies in the organization of public services to the population aim to contribute to a change in the importance of the person as a real subject of service processes.

With the development of digital technologies and their application in the administrative sphere, the concept of «digitalization of public services» has found, on the one hand, a broad and, on the other hand, similar interpretation in research circles. Accordingly, the general idea of this concept was expressed by M.M. Pavlov, according to whom «digitalization of administrative activity» is the process of introducing digital technologies in public administration to provide services to citizens (business), formed on the principle of «anything - to anyone - anywhere - anytime,» characterizes the change in the nature of the state apparatus, and is based on digital transformations that create changes in human nature, thinking, life, and management [3, p. 20 Діє]. Fully supporting this statement, it is worth adding that such a process should be fully protected from the disclosure of confidential information about a person. Sharing the opinion of V.B. Averyanov, who aptly notes that the essence of the term «administrative services» is not aimed at the emergence of a separate type

of administrative and legal relations between a person and public authorities, but is aimed at a qualitative reassessment of the nature of their relationship [4, p. 239-240], it should be noted that the scholar separates «administration of power» from «provision of service» by public authorities, which, although constituting a different format of relations, is seen as outlining a single principled position - «service» by officials of public authorities to a person with the aim of improving the latter's well-being and implementing the proclaimed human rights.

According to the European Ideas, the initiative «e-Europe. An Information Society for All» (Lisbon, 23-24 March 2000), where the section «Government Online» states that the Internet should provide all citizens and legal entities with easy access to the public sector for information, services, and administrative procedures [5]. It is also possible to mention the Strategy «i2010 - European Information Society for Growth and Employment» (Communication of 1 June 2005), which outlines the directions for the information society and the Action Plan «Electronic Europe 2005: An Information Society for All» (Communication of 28 May 2002), the main objective of which is to stimulate the development of electronic services [5]. It should be noted that the Okinawa Charter on the Global Information Society (22 July 2000) declares the importance of «active use of information technology by the public sector and the promotion of online services that are necessary to ensure improved accessibility of government to all citizens» [6]. Thus, these international documents proposed taking a course towards building a legal community that, through the digitalization of public services, should guarantee the observance of human rights to interact with the state and mutual responsibility in relations between the authorities and public administration bodies and citizens, as well as promote democratization and improvement of administrative services.

Accordingly, at the legislative level of our state, the essence of the concept of «digitalization of public services» is reflected in the Concept for the development of e-government in Ukraine, according to which e-government, as a form of organization of public administration, should

contribute to: Improving the efficiency, openness, and transparency of the activities of public authorities and local government; achieving a high level of expectations from the activities of authorities, particularly the development of modern electronic forms of interaction, transparency and openness of activities, involvement of citizens in managerial decision-making; ensuring any activities of authorities (including the provision of public services) that use information and communication technologies [7]. At the same time, in accordance with Regulation (EU) No. 910/2014 of the European Parliament and of the Council dated 23 July 2014, certain comments are made on addressing the following issues: reliability and degree of trust in electronic identification (clause 16); growth of cybercrime (clause 4); secure electronic identification and authentication (clause 5); security of electronic services, in particular electronic signatures (clause 7).

In addition, clause 15 of the document states that electronic identification means should only be used if their level of reliability is equal to or higher than the level required for the relevant online service. It is also noted that a public sector body in connection with access to an online service should apply only the level of reliability «substantial» or «high» [8]. This proves that there are certain reservations about the application of «borderless» digitalization. Certain requirements for the «protection» of online services and the use of electronic identification means are contained in national legislation, in particular: Article 15 of the Law of Ukraine «On Electronic Documents and Electronic Document Management» indicates the obligation to protect information with limited access and confidential information in information, electronic communication, information and communication systems that provide for the exchange of electronic documents containing state information resources, or information with limited [9]; Clause 7 of Article 4 of the Law of Ukraine «On Administrative Services» indicates the principle of protection of personal data [1]; Part 1 of Article 4 of the Law of Ukraine «On Electronic Trust Services» defines among

the main principles of state regulation in the areas of electronic identification and electronic trust services the protection of personal data processed in the process of electronic identification and the provision of electronic trust services [10]. The Law of Ukraine «On Protection of Information in Information and Telecommunication Systems» also contains certain provisions regarding the integrated information security system [11]. The Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine» contains provisions on the means of protecting information on banking and payment market activities (Clause 7 of Article 7) and sets out requirements for methodological support on processing, storage, protection, use, transfer, disclosure, and the destruction of information constituting a financial service secret, banking secret (Clause 22 of Article 7), etc. [12]. Chapter 10 of the Law of Ukraine «On Banks and Banking Activities» contains a list of provisions on the protection of banking secrecy and confidentiality of customer (individual or legal entity) information [13].

Special attention in this area should be paid to the Law of Ukraine «On Personal Data Protection,» which most significantly embodies the possibilities of using Internet technologies for the benefit of humanity, reflects the views of the European Community on the implementation of information and communication systems, as well as warnings regarding the protection of personal data and confidential information about a person. Pursuant to Article 6(1) of the Law, there must be a clear purpose for processing personal data of a person established in the legislation, which must comply with the legislation on personal data protection. At the same time, the composition and content of personal data must be relevant, adequate and not excessive in relation to the purpose of their processing (part 3 of Article 6). The law does not allow the processing of data on an individual, which is confidential information, without his or her consent, except in cases determined by law, and only in the interests of national security, economic welfare and human rights (part 6 of Article 6). It is stated that personal data shall be processed in a form that allows identification of the individual to whom

they relate for no longer than is necessary for the legitimate purposes for which they were collected or further processed. At the same time, further processing of personal data for historical, statistical or scientific purposes may be carried out subject to ensuring their proper protection (Article 6(8)). Article 7 of the Law also prohibits the processing of personal data on a person's racial or ethnic origin, political, religious or ideological beliefs, membership in political parties and trade unions, conviction to a criminal sentence, as well as data relating to health, sexual life, biometric or genetic data. When giving consent to the processing of their personal data, a person has the right to know about the sources of collection, the location of their personal data, and the purpose of its processing (paragraph 1). Part 2 of Article 8: receive a response to a request whether his personal data are processed, as well as receive the content of such personal data (paragraph 4 of part 2 of article 8); make a reasoned request with an objection to the processing of their personal data (paragraph 5 of part 2 of article 8); make a reasoned request to change or destroy their personal data by any owner and manager of personal data, if these data are processed illegally or are unreliable (paragraph 6.h.2). Of Article 8); to protect their personal data from illegal processing and accidental loss, destruction or damage due to intentional concealment, failure to provide or untimely provision of them, as well as to protect against the provision of information that is unreliable or discrediting the honour, dignity and business reputation of an individual (paragraph 7 of Part 2, Article 8), etc. [14]. Thus, the legislator has focused on the security of electronic interaction. Inaccordancewithparagraph 2 of Part 1 of Article 1 of the Law of Ukraine «On the peculiarities of providing public (electronic public) services,» an electronic public service refers to the service provided by public authorities, local authorities, enterprises, institutions, organizations that are in their management, including administrative service (including in automatic mode), which is provided using information and telecommunication systems on the basis of the application (appeal, request) submitted electronically using information and

telecommunication systems (including using the Unified State Web Portal of Electronic Services), or without submitting such an application (appeal, request) [15]. Accordingly, amongst other things, the State Policy in the field of public (electronic public) services is based on the principles of the rule of law; equality before the law; openness; transparency; reusability; technological neutrality and data portability; citizen-orientation; inclusivity and accessibility; security and confidentiality; decision-making support; administrative simplification; information storage; evaluation of efficiency and effectiveness (Article 4) [15]. It is worth noting that the content of this Law actually implies that the essence of digitalization of public services is the integration of digital technologies into a fundamentally new - electronic - format of modern human life, the purpose of which is to ensure the right of a person (client) to receive services in a convenient way. It should be noted that, despite the rapid integration of society into digital dependence, the legal basis for the proper provision of visual administrative services should remain the combination of proper service delivery through digital technologies.

Thus, the digitalization of public services can act as a guarantee of human rights to interact with the state and mutual responsibility in Ukraine, provided that the following components are in place: access to the Internet for people regardless of their place of residence; a conceptual solution to the issue of security of electronic services and protection of personal data; implementation of European

standards for the introduction of a «service» of service provision; support for the practice of «dialogue with a person», support for the policy of «human centrism» or «client orientation».

Conclusions: The digitalization of public services should serve as a guarantee of human rights to interact with the state and illustrate the mutual responsibility of the individual and the state in Ukraine. In this context, the digitalization of administrative services is one of the areas of development of the service state, which means: serving people through the provision of high-quality services in electronic format, which, accordingly, expands human rights and freedoms; strengthening transparency, accountability, and responsibility of public authorities. The digitalization of public services is thus intended to provide «e-democracy» within the framework of various societal needs, conditions, and processes. Such a democracy is not possible without strict respect for human rights: the right to have one's personal data protected from unlawful processing; the right not to be compelled to provide information about oneself or others that is not necessary (or superfluous) to receive a lawful service; and the right not to have personal data stored in databases not provided for by law. Accordingly, the digitalization of public services should not turn into the category of «digitizing a person» as an object or a means and become a means of control. On the contrary, the digitalization of public services should be subject to legitimate public pressure in the vector of information provision, transparency, and quick feedback (inclusivity) from public authorities to people.

Література:

1. Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 № 5203-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 25.02.2024)
2. Пижов С.Л. Адміністративно-правове регулювання діяльності регіональних сервісних центрів МВС України у сфері надання публічно-сервісних послуг: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Кропивницький, 2023. 218 с.
3. Павлов М.М. Цифровізація управлінської діяльності органів місцевого самоврядування: дис. ...док. філософії: 281. Київ, 2021. 204 с.
4. Авер'янов В. Б. Вибрані наукові праці / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 448 с.
5. «eEurope: an information society for all». URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-an-information-society-for-all.html>
6. Okinawa Charter on Global Information Societ. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>
7. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
8. Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про

- скасування Директиви 1999/93/ЄС: Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14#Text (дата звернення: 25.02.2024)
9. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 25.02.2024)
10. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 27.02.2024)
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.02.2024)
12. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 25.02.2024)
13. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-II. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 24.02.2024)
14. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. №2297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 25.02.2024)
15. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 р. № 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text> (дата звернення: 25.02.2024)

References:

1. The Law of Ukraine «On Administrative Services» of 06.09.2012 No. 5203-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (Accessed 25.02.2024)
2. Pizhov S.L.(2023) Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti rehionalnykh servisnykh tsentriv MVS Ukrainy u sferi nadannia publichno-servisnykh posluh [Administrative and legal regulation of the activities of regional service centres of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the field of public service provision]: PhD in Law: 12.00.07. Kropyvnytskyi,. 218 p.
3. Pavlov M.M.(2021) Tsyfrovizatsiia upravlinskoï diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Digitalisation of management activities of local self-government bodies:] PhD thesis: 281. Kyiv, 204 p.
4. Averyanov V.B.(2011) Selected scientific works / edited by Y. Shemshuchenko. Kyiv: V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2011. 448 p
5. «eEurope: an information society for all». URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-an-information-society-for-all.html> (Accessed 25.02.2024)
6. Okinawa Charter on Global Information Societ. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html> (accessed 26.02.2024)
7. On Approval of the Concept for the Development of E-Governance in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 20.09.2017 No. 649-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (accessed 26.02.2024).
8. On electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EU: Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14#Text (accessed 25.02.2024).
9. On electronic documents and electronic document flow: Law of Ukraine dated 22.05.2003 No. 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (accessed 25.02.2024).
10. On electronic trust services: Law of Ukraine of 05 October 2017 No. 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (accessed 27.02.2024).
11. On protection of information in information and telecommunication systems: Law of Ukraine of 05.07.1994 No. 80/94-BP URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 25.02.2024)
12. On the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine of 20.05.1999, No. 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (accessed 25.02.2024)
13. On Banks and Banking Activities: Law of Ukraine of 07.12.2000 No. 2121-II. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (accessed 24.02.2024).
14. On the Protection of Personal Data: Law of Ukraine of 01.06.2010 №2297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (accessed 25.02.2024).
15. On the peculiarities of providing public (electronic public) services: Law of Ukraine of 15.07.2021 No. 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text> (accessed 25.02.2024).

Стаття надійшла до друку 10.03.2024 року

УДК 351.74

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A17

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Софйна І.В.,

*аспірант, Університет «КРОК»,
Київ, Табірна Ст., 30-32, Україна, 03113
e-mail: SofynaIV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4876-5024>*

FUNCTIONAL DESIGNATION OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Koroleva V.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Department of State and Legal Disciplines,
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Sofyna I.V.,

*graduate student, «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SofynaIV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4876-5024>*

Анотація. На сьогодні діяльність Національної поліції України у сфері забезпечення публічної безпеки є складним і проблемним процесом. Її функціонування в системі публічної безпеки й порядку включає багато питань щодо законодавчого та нормативного регулювання. Національна поліція є спеціальним органом у механізмі держави, призначеним для безпосереднього забезпечення належного рівня публічної безпеки. Відповідно до статті 1 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, Національна поліція України - центральний орган виконавчої влади, що слугує суспільству шляхом забезпечення захисту прав і свобод людини, боротьби зі злочинністю та підтримання громадської безпеки. Місце і роль поліції України в системі національної безпеки визначається за допомогою відповідних функцій, які на нею покладаються. На жаль, чинний Закон України «Про Національну поліцію» не містить переліку функцій, як це було раніше в Законі України «Про міліцію». Попереднє законодавство, зокрема в частині 1 статті 7, визначало такі функції, як адміністративна, превентивна, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, виконавча та охоронна. Згідно із п. 28 ст. 10 Закону України «Про міліцію» необхідно до виконання була функція щодо державного захисту суддів, працівників суду, гарантування безпеки учасників судового процесу. Пунктом 21 ст. 11 Закону було передбачено виконання контрольних і профілактичних функцій. На нашу думку, ці функції, визначені для міліції, залишаються актуальними на сьогодні і їх мають виконувати представники Національної поліції. Забезпечення публічної безпеки та порядку є проміжною метою діяльності Національної поліції, а саме виконання цих функцій стає завданням цієї діяльності.

Ключові слова: Національна поліція, функції, завдання, суспільство, держава, проблематика, функціональне призначення.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 12.

Abstract. Currently, the activity of the National Police of Ukraine in ensuring public safety is a complex and problematic process. Its functioning in the system of public safety and order involves many issues regarding legislative and normative regulation. The National Police is a special body in the state mechanism, designed to directly ensure an

adequate level of public safety. According to Article 1 of the Law of Ukraine «On the National Police» dated July 2, 2015, the National Police of Ukraine is the central executive authority serving the society by protecting the rights and freedoms of individuals, combating crime, and maintaining public order. The place and role of the police in Ukraine in the system of national security are determined by the relevant functions entrusted to it. Unfortunately, the current Law of Ukraine «On the National Police» does not contain a list of functions, as it was previously in the Law of Ukraine «On the Militia.» The previous legislation, particularly in Part 1 of Article 7, defined functions such as administrative, preventive, operational-search, criminal procedural, executive, and guard functions. According to paragraph 28 of Article 10 of the Law of Ukraine «On the Militia,» a function related to the state protection of judges, court personnel, and ensuring the safety of participants in the judicial process was necessary to perform. Paragraph 21 of Article 11 of the Law provided for the performance of control and preventive functions. In our opinion, these functions, defined for the militia, remain relevant today and should be performed by representatives of the National Police. Ensuring public safety and order is an intermediate goal of the National Police's activity, and the performance of these functions becomes the task of this activity.

Keywords: National Police, functions, tasks, society, state, problematic issues, functional purpose.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 12

Постановка проблеми. Сьогодні наша країна продовжує формувати сучасний, ефективний, якісний та дієвий механізм державних органів. Органи правопорядку, зокрема поліція, відіграють особливу роль у цьому механізмі. Національна поліція України зазвичай має широкі повноваження і відповідальності, що охоплюють боротьбу зі злочинністю, забезпечення громадського порядку, захист прав і свобод громадян та забезпечення безпеки суспільства в цілому. З метою чіткого визначення ролі та місця Національної поліції в системі органів публічної влади необхідно з'ясувати її функціонального призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливість досліджуваної проблематики звертали увагу у своїх працях науковці в галузі теорії держави і права, адміністративного права, конституційного права, зокрема: Бандурка О. М., Битяк Ю. П., Гусарєв С. Д., Крищенко А. Є., Фелик В. І. та ін.

Не вирішені раніше проблеми. Незважаючи на наявні наукові дослідження розуміння поняття функцій Національної поліції України, це питання ще потребує додаткового вивчення.

Метою статті є з'ясування стану наукової дискусії щодо розуміння функціонального призначення Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи функціональне призначення Національної поліції України, насамперед слід зазначити, що пріоритетним завданням реформування громадянського суспільства в Україні є забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України. Українська держава

прагне стати повноправним членом світового співтовариства, і це спрямовується на зміщення векторів діяльності правоохоронних органів з метою забезпечення їхньої відповідності конституційним нормам та міжнародним стандартам з прав людини і громадянина.

Особливу роль в забезпеченні прав і свобод людини відіграє Національна поліція України.

Діяльність Національної поліції України має здійснюватися на основі покладених на неї завдань, а ті, у свою чергу, мають ґрунтуватися на основних ідеях (принципах) функціонування Національної поліції.

Чинне законодавство України у сфері діяльності поліції закріпило ряд принципів, мета яких полягає у тому, щоб слугувати дороговказом для поліції європейського зразка. На цих принципах базується вся діяльність поліції як органу, що призначений надавати послуги населенню.

Закон України «Про Національну поліцію» задекларував такі керівні фундаментальні ідеї на основі яких формуються певні правила поведінки у сфері поліцейської діяльності.

Відповідно до чинного законодавства Національна поліція України під час здійснення своєї діяльності керується такими принципами, як: верховенство права, дотримання прав і свободи людини, законність, відкритість і прозорість, політична нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства, безперервність [1].

1) Верховенство права. Цей принцип виконує головну роль у діяльності Національної поліції, оскільки визначає пріоритет безпеки реалізації прав людини і громадяни-

на, виступає орієнтиром додержання прав і свобод людини.

2) Принцип дотримання прав і свобод людини. У Законі передбачено, що поліція має право обмежувати права і свободи людини у виняткових випадках, на підставі та в порядку, що визначені Конституцією України та законом.

3) Законність в якості принципу діяльності поліції передбачає, що поліція повинна здійснювати свою діяльність згідно із вимогами закону. Водночас працівникам поліції заборонено виконувати накази чи розпорядження, які є злочинними чи явно незаконними.

4) Відкритість та прозорість. Суть даного принципу полягає в постійному інформуванні громадськості, органів влади та місцевого самоврядування про всі аспекти діяльності поліції у сфері захисту прав та свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Цей принцип відображає довіру громадян до правоохоронних органів і вважається одним із ключових у забезпеченні ефективного функціонування системи державного управління на демократичних засадах [2, с. 48].

5) Політичний нейтралітет встановлює заборону здійснення в поліції політичної діяльності, при виконанні службових обов'язків забороняється виражати власні політичні погляди та переконання.

Політична нейтральність означає виконання службових чи посадових обов'язків особою без врахування: 1) політичних мотивів або обставин, що не мають відношення до сфери її службової діяльності; 2) особистої симпатії або антипатії до будь-яких політичних осіб; 3) особистих політичних поглядів чи переконань [3, с. 716].

6) Партнерська взаємодія з громадянами ґрунтується на встановленні тісного співробітництва між поліцією та місцевими органами влади, громадами, міським населенням чи окремими громадянами. Рівень довіри населення до поліції - це головний показник оцінки результативності діяльності органів та підрозділів поліції.

На переконання О. В. Джафарової, принцип взаємодії з населенням означає

взаємодію всіх існуючих речей та явищ, а також можливість впливу населення на діяльність конкретного суб'єкта [4, с. 16].

7) Принцип безперервності передбачає постійне та неперервне виконання поліцією покладених на неї функцій. Кожна особа має право звернутися за допомогою до поліції або до її працівника в будь-який час.

У цьому контексті можна погодитися з позицією В. І. Фелика, який розуміє суть принципу безперервності як постійне, неперервне та цілодобове надання поліцейських послуг органами та підрозділами поліції під час забезпечення громадського порядку та припинення правопорушень [5, с. 65].

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у таких сферах:

1) забезпечення публічної безпеки і порядку. Поліція відповідає за збереження громадського порядку та безпеки населення. Це включає патрулювання вулиць, виявлення та запобігання злочинам, ведення розслідувань та реагування на випадки аварій, надзвичайних ситуацій і т. д.;

2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави. Поліція забезпечує дотримання прав та свобод громадян, а також виконання законів. Вони можуть втручатися в ситуації, де є загроза життю, здоров'ю або майну громадян, а також у випадках порушення правил громадського порядку;

3) протидії злочинності. Поліція веде боротьбу зі злочинністю, виявляє та розслідує злочини, затримує правопорушників і допомагає у їх покаранні відповідно до закону;

4) надання послуг з допомоги тим особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Поліція може надавати допомогу людям у різних ситуаціях, таких як медичні екстрені випадки, зникнення людей, насильство в сім'ї тощо. Вони також можуть брати участь у заходах гуманітарної допомоги та врегулюванні конфліктів.

Проблематика функціонального призначення поліції має складний характер. Вона знаходить своє осмислення як на світоглядному рівні, так і на рівні конкрет-

них наукових досліджень. Результати наукового пізнання функціонального призначення поліції мають важливе значення як з точки зору теорії поліцейської діяльності, так і з точки зору її практики.

Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 року визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських та порядок проходження служби в Національній поліції України.

Незважаючи на беззаперечну важливість функціональної характеристики Національної поліції України, питання про її функції донині не одержало однозначного вирішення, а це може призвести до негативних наслідків практики надання поліцейських послуг. З одного боку, це пояснюється багатозначністю самого терміну «функція», а з іншого – недостатньою розробкою питання про співвідношення понять «функція поліції» та близьких за змістом понять, таких, як види й напрямки діяльності поліції, її завдання, функціональні обов'язки працівників поліції тощо. З точки зору етимології термін «функція» має декілька значень. Так, поняття «функція» в енциклопедичних джерелах визначається у таких значеннях: 1) або як діяльність, обов'язок, робота, призначення; зовнішній прояв властивостей якогось об'єкта в даній системі відносин; 2) або як роль, яку виконує певний інститут чи процес по відношенню до цілого (функції держави, сім'ї і т. п. в суспільстві) [6, с. 632].

Окрім того у Великому тлумачному словнику української мови слово «функція» визначається як: 1) явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; 2) робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; 3) призначення, роль кого-, чого-небудь [7, с. 1578]. Цей же словник надає тлумачення вказаного слова в математичному і в фізіологічному значенні, проте відношення до розуміння функцій поліції вони як такого не мають. В свою чер-

гу слово «поліція» у вказаному словнику розтлумачується в єдиному значенні, а саме як державний орган, що здійснює охорону громадського порядку [7, с. 676].

Нормативно-правовими актами МВС України передбачено, що МВС як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади формує та реалізує державну політику у таких сферах: захист прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства і держави, боротьба зі злочинністю, забезпечення громадської безпеки, охорона громадського порядку, цивільний захист, запобігання надзвичайним ситуаціям та захист населення і територій від них, припинення надзвичайних ситуацій, рятувальні роботи, пожежна безпека тощо [8].

За визначенням Ю.П. Битяка, функції означають певний напрямок спеціалізованої діяльності суб'єкта, що характеризується однорідністю та цільовою спрямованістю [9, с. 124]. Згідно з поглядом С.Д. Гусарева, поняття «функція» виступає як основний напрямок впливу, що розкриває призначення права в сфері суспільних відносин [10, с. 109].

На думку О. М. Бандурки, основні функції органів внутрішніх справ – це ключові напрями їхньої діяльності у процесі вирішення поставлених завдань. Він також вказує, що ці функції охоплюють сукупність способів, методів, прийомів і засобів, за допомогою яких досягається мета та вирішуються завдання діяльності органів внутрішніх справ [11, с. 21].

Функції органів і підрозділів поліції виконуються уповноваженими суб'єктами, які несуть юридичну відповідальність за обґрунтованість і законність здійснених дій, а також за застосовані заходи [12, с. 125].

На підставі наведеного вище підсумовуємо, що під функціями Національної поліції України слід розуміти основні напрями їхньої діяльності, за допомогою яких вирішуються завдання та досягається мета поліцейської діяльності: забезпечення безпеки, порядку і захисту прав громадян.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40- 41. Ст. 379.
2. Мельниченко В. І. Прозорість і відкритість публічного управління як об'єкт законодавчого регулю-

вання. Державне управління : теорія і практика. 2007. № 1. С. 48-55.

3. Ківалов С. В. Принципи державної служби у новому Законі України «Про державну службу». Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 68. С. 716-718.

4. Джафарова О. В. Правові основи партнерства міліції і населення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2003. 19 с.

5. Фелик В. І. Класифікація принципів профілактичної діяльності Національної поліції України: теорія та практика реалізації. Митна справа. 2015. № 5. С. 63-68.

6. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. К.: Гол.ред. УРЕ, 1977. 776 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

8. Постанова КМУ «Про затвердження положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>

9. Битяк Ю. П. Адміністративне право України (Загальна частина). Х.: ООО «Одіссей», 1999. 224 с.

10. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: монографія. К.: Знання, 2005. 375 с.

11. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Х.: Основа, 1996. 398 с.

12. Крищенко А. Є. Завдання та функції Національної поліції як учасника адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2 (103). С. 121-128.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine, (2015). The Law of Ukraine “Pro Natsional’nu politsiyu”, Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2015. № 40-41. St. 379.

2. Melnichenko, V. I. (2007). «Vision and openness of public administration as an object of legislative regulation», Derzhavne upravlinnya: teoriya i praktika, vol.1, pp. 48-55.

3. Kivalov, S. V. (2012). «Principles of civil service in the new Law of Ukraine «On Civil Service»», Aktualni problemi derzhavi i prava, vol.68, pp. 716-718.

4. Dzhafarova, O. V. (2003). Pravovi osnovi partnerstva militsiyi i naseleण्या [Legal foundations of partnership between the police and the population]: avtoref. dis... kand. jurid. nauk: 12.00.07. Harkiv.

5. Felik, V. I. (2015). «Classification of the principles of preventive activities of the National Police of Ukraine: theory and practice of implementation», Mitna sprava, vol.5, pp. 63-68.

6. Melnichuk, O.S. (1977). Slovník inshomovnih sliv [Dictionary of foreign words], K., Ukraine.

7. Busel, T.V. (2005). Velikij tлумachnij slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] Kiyiv, Irpin: Perun.

8. Pro zatverdzhennya polozhennya pro Ministerstvo vnutrishnih sprav Ukrayini: Postanova KМУ vid 28.10. 2015 r. № 878.

9. Bityak, Yu. P. (1999). Administrativne pravo Ukrayini (Zagalna chastina) [Administrative law of Ukraine (General part)]. Harkiv: Odissej.

10. Gusaryev, S. D. (2005). Yuridichna diyalnist : metodologichni ta teoretichni aspekti [Legal activity: methodological and theoretical aspects]: monografiya. Kiyiv. Znannya

11. Bandurka, O. M. (1996). Osnovi upravlinnya v organah vnutrishnih sprav Ukrayini : teoriya, dosvid, shlyahi udoskonalennya [Basics of management in internal affairs bodies of Ukraine: theory, experience, ways of improvement]. Harkiv, Osнова.

12. Krishenko, A. Ye. (2017). «Tasks and functions of the National Police as a participant in administrative and legal relations in the sphere of ensuring public safety and order», Naukovij visnik Nacionalnoyi akademiyi vnutrishnih sprav. vol.2, pp. 121-128.

Стаття надійшла до друку 22.02.2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A18

**ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ПРАВОНАСТУПНИКОМ
ВИБУЛОЇ СТОРОНИ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Степаненко Н.В.,

*Доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Фірсов Д.Ю.,

*аспірант Університете економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: firsovdy@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4498-5026>*

**MANDATORY EXECUTION OF THE COURT DECISION BY THE LEGAL
SUCCESSOR OF THE ABANDONED PARTY TO ENFORCEMENT
PROCEEDINGS**

Stepanenko N.V.,

*PhD in Law,
associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Firsov D.Y.,

*graduate student «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: firsovdy@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4498-5026>*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання реалізації однієї з основних засад судочинства, якою є обов'язковість виконання судового рішення, що забезпечується державою. Особливо зосереджено увагу на вибутті сторони виконавчого провадження та необхідності встановлення можливого правонаступництва під час примусового виконання судового рішення. Висвітлюється проблематика передчасного закінчення виконавчого провадження без вчинення необхідного комплексу виконавчих дій для встановлення правонаступництва, з метою наступної заміни вибулої сторони виконавчого провадження, що не відповідає інтересам стягувача, та порушує засади заключного етапу судового провадження і примусового виконання судових рішень. Додатково наведено зміст рішення Європейського суду з прав людини по справі «Глоба проти України», яким розкривається обов'язок забезпечення виконання судового рішення державою, шляхом належної організації системи виконання судових рішень і законодавства, які в своїй сукупності повинні бути ефективними. Проведено аналіз чинного національного законодавства та висновків, наведених постановою Великої Палати Верховного суду по справі щодо процесуального правонаступництва у виконавчому провадженні,

яка несе прецедентний характер щодо подібних правовідносин в судовій практиці. Авторами звертається увага на сукупність наявних ризиків і негативних наслідків при закінченні виконавчого провадження без вчинення дій спрямованих на отримання відомостей стосовно правонаступників вибулої сторони та подальшої заміни, що призводить до порушення прав зацікавлених осіб, відкриття нових судових процесів щодо оскарження неправомірних дій, порушенню засад виконавчого провадження, зокрема, обов'язковості виконання судових рішень. З урахуванням дослідження проблематики, надається доцільна пропозиція щодо її вирішення.

Ключові слова: *судове рішення, примусове виконання рішень, правонаступництво, заміна сторони, виконавче провадження.*

Формул: 0, *рис.:* 0, *табл.:* 0, *бібл.:* 7.

Abstract. *The article is dedicated to the exploration of the implementation of one of the fundamental principles of judicial practice, which is the enforceability of court decisions ensured by the state. Specifically, attention is focused on the departure of one party from the enforcement proceedings and the necessity of establishing possible succession during the compulsory enforcement of a court decision. The issue of premature termination of enforcement proceedings without taking necessary executive actions to establish succession, with the aim of subsequent replacement of the departed party in the enforcement proceedings, which does not correspond to the interests of the claimant and violates the principles of the final stage of judicial proceedings and compulsory enforcement of court decisions, is highlighted. Additionally, the content of the decision of the European Court of Human Rights in the case of «Globa v. Ukraine» is provided, which reveals the obligation of the state to ensure the enforcement of court decisions through proper organization of the system of enforcement of court decisions and legislation, which in their entirety should be effective.*

An analysis of the current national legislation and the conclusions drawn by the Grand Chamber of the Supreme Court on the issue of procedural succession in enforcement proceedings, which sets a precedent for similar legal relations in judicial practice, is conducted. The authors draw attention to the aggregate of existing risks and negative consequences when ending enforcement proceedings without taking actions aimed at obtaining information regarding the successors of the departing party and subsequent replacement, leading to the violation of the rights of interested parties, opening new judicial proceedings to challenge unlawful actions, and violating the principles of enforcement proceedings, including the enforceability of court decisions. With consideration of the explored issues, a practical proposal for their resolution is provided.

Keywords: *court decision, enforcement of decisions, succession, replacement of party, enforcement proceedings.*

Formulas: 0, *fig.:* 0, *tabl.:* 0, *ref.:* 7.

Постановка проблеми. Невиконання судових рішень є однією з історичних і системних проблем у сфері правосуддя України, зміст якої, безумовно, полягає в багатьох аспектах. Наявність численних мораторіїв, повільний процес прийняття та впровадження розроблених і вкрай необхідних нормативно-правових актів, а в значній кількості випадків – не вчиненні виконавчих дій у повному обсязі органами та особами, що здійснюють примусове виконання судових рішень, в тому числі при вибутті сторони виконавчого провадження – ніяким чином не сприяють забезпеченню реального виконання судових рішень. Основним Законом закрі-

плено, що обов'язковість судового рішення є однією із основних засад судочинства, яка гарантує ефективне здійснення правосуддя. Отже, саме без належного здійснення комплексу примусових заходів, спрямованих на виконання судових рішень, своєчасності й повноти вчинення виконавчих дій, не відбудеться фактичного виконання, як наслідок, захисту і відновлення порушеного права, зокрема, підвищення рівня довіри до судової влади, зміцнення авторитету до органів та осіб, що уповноважені державою здійснювати діяльність з примусового виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти щодо сфери при-

мусового виконання судових рішень у своїх наукових працях висвітлювали наступні вчені: А.М. Авторгов, В.М. Притуляк, В.А. Кройтор, Н.В. Шелевер, О.Б. Верба, А.О. Згама, І.Г. Француз та інші дослідники.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Особливістю даного пошуку від попередніх досліджень у сфері процесуального правонаступництва, обов'язковості виконання судового рішення, є висвітлення крізь призму проблематики негативних наслідків неповноти вчинення виконавчих дій і передчасному закінченню виконавчого провадження при можливій заміні вибулої сторони правонаступником, що якісним чином впливає на рівень оперативності та реальності виконання судового рішення і потребує чіткого законодавчого закріплення.

Формування цілей статті. Розкриття змісту поставленої проблеми, аналіз чинного законодавства та наявної судової практики, дослідження послідовності вчинення виконавчих дій спрямованих на встановлення правонаступництва та забезпечення виконання судового рішення правонаступником вибулої сторони виконавчого провадження. Виклад основного матеріалу наукового дослідження. Прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо правосуддя) відбулось оновлення законодавства та прийняття змін до Основного Закону України. Зокрема, статтями 129, 129-1 закріплюється, що однією з основних засад судочинства є обов'язковість судового рішення, підкреслюється, що судові рішення є обов'язковим до виконання та держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку та контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [1].

Відповідно до частини 1 статті 18 Цивільного процесуального кодексу України, судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких

надана Верховною Радою України, – і за її межами [2]. Залишається також обов'язковим і для правонаступника в межах вартості майна, одержаного в спадщину у разі, якщо виконання не є нерозривно пов'язаним саме з особою боржника, у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою.

Європейський суд з прав людини при розгляді скарг багаторазово приходив до висновків, що пункт 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини, *inter alia*, захищає виконання остаточних судових рішень, які у державах, що визнали верховенство права, не можуть залишатися невиконаними на шкоду одній зі сторін. Відповідно виконанню судового рішення не можна перешкоджати, відмовляти у виконанні або надмірно його затримувати. Держава зобов'язана організувати систему виконання судових рішень, яка буде ефективною як за законодавством, так і на практиці. Також Суд зазначає, що саме на державу покладається обов'язок вжиття у межах її компетенції усіх необхідних кроків для того, щоб виконати остаточне рішення суду та, діючи таким чином, забезпечити ефективно залучення усього її апарату. Не зробивши цього, вона не виконає вимоги, що містяться у пункт 1 статті 6. Насамкінець, Суд повторює, що сама природа виконавчого провадження вимагає оперативності [3].

Реалізуючи вищезазначений позитивний обов'язок, в процесі реформування системи виконання судових рішень, запроваджено нового суб'єкта незалежної професійної діяльності – приватних виконавців, які водночас з органами державної виконавчої служби уповноважені державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом. Таким чином, на заключному етапі судового провадження завданням органів і осіб є своєчасне, повне та неупереджене примусове виконання рішень, і спосіб, визначений спеціальним законом і нормативно-правовими актами, з урахуванням дотримання засад виконавчого провадження.

Достатність вчинених виконавчих дій під час примусового виконання судового рішення в своїй сукупності вибудовує шлях

до очікуваного результату, який полягає в реальному відновленні порушеного права стягувача, як наслідок фактичного виконання в повному обсязі рішення згідно з виконавчим документом.

Законом України «Про виконавче провадження» (далі – Закон № 1404-VIII), виконавець наділений повноваженнями вживати заходи з примусового виконання рішення, неупереджено, ефективно, своєчасно і в повному обсязі вчиняти виконавчі дії, з метою захисту інтересів стягувача одержувати довідки та іншу інформацію, в тому числі конфіденційну та таку, що відповідно до статті 8 Закону України «Про нотаріат» складає нотаріальну таємницю. За допомогою цього, якщо заведено спадкову справу, можливо встановити осіб, які не відмовились від прийняття прав і обов'язків вибулої сторони виконавчого провадження та фактично стали правонаступниками. У випадку, якщо спадкову справу не заведено, відповідно до приписів частини 3 статті 1268 Цивільного кодексу України, при наявності спадкового майна, потенційних правонаступників можливо встановити, шляхом направлення відповідних запитів, щодо зареєстрованих осіб, які постійно проживали з вибулою стороною, та вважаються такими, що прийняли права та обов'язки, в зв'язку з тим, що протягом встановленого строку статтею 1270 Цивільного кодексу України, не заявили про відмову.

Так частиною 5 статті 15 Закону № 1404-VIII передбачено, що у разі вибуття однієї із сторін виконавець за заявою сторони, а також заінтересована особа мають право звернутися до суду із заявою про заміну сторони її правонаступником. Для правонаступника усі дії, вчинені до його вступу у виконавче провадження, є обов'язковими тією мірою, якою вони були б обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив [4].

Аналізуючи судову практику щодо скарг на рішення, дії або бездіяльність виконавця трапляються численні випадки передчасного закінчення виконавчого провадження на підставі пункту 3 частини 1 статті 39 Закону № 1404-VIII, якісний зміст якої законодавцем викладено наступним чином – виконав-

че провадження підлягає закінченню у разі: припинення юридичної особи – сторони виконавчого провадження, якщо виконання її обов'язків чи вимог у виконавчому провадженні не допускає правонаступництва, смерті, оголошення померлим або визнання безвісно відсутнім стягувача чи боржника [5].

Отже, в результаті нечіткості наведеної норми підстави для закінчення виконавчого провадження при вибутті сторони, яка є фізичною особою сприймаються довільно, без аналізу можливого правонаступництва в зобов'язаннях і отримання інформації про правонаступників для подальшого звернення до суду із заявою про заміну сторони, що вибула.

Наслідками такого закінчення є зняття арештів, накладених на майно (кошти) боржника, виключення з Єдиного реєстру боржників, скасування інших вжитих виконавцем заходів щодо виконання рішення, що в свою чергу призводить до необхідності оскарження передчасного закінчення виконавчого провадження, нівелює засади верховенства права, законності та обов'язковості судового рішення, значним чином ускладнює стягувачу отримання інформації про коло осіб правонаступників, так і в швидкій перспективі домогтися виконання судового рішення, оскільки прийняте спадкове майно може бути витрачене, передане в якості застави або фрудадорним шляхом відчужене набувачем.

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 11 жовтня 2023 року у справі № 523/2357/20 зазначає, що таке буквальне розуміння норм Закону № 1404-VIII є помилковим. Як Закон № 606-XIV, так і Закон № 1404-VIII передбачають обов'язок виконавця зупинити виконавче провадження та вирішити питання про залучення правонаступників, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво, як у справі № 523/2357/20. Положення щодо закінчення виконавчого провадження у разі смерті боржника (пункт 3 частини першої статті 39 Закону № 1404-VIII; пункт 3 частини першої статті 49 Закону № 606-XIV) слід розуміти так, що вони стосуються, зокрема, випадків, коли правовідносини не допускають право-

наступництва [6].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи наведене, можливо констатувати, що виконання судового рішення є обов'язковим для правонаступника вибулої сторони виконавчого провадження в межах вартості спадкового майна, якщо виконання не є нерозривно пов'язаним саме з особою боржника, та в залежності від повноти вчинення виконавчих дій може бути примусово виконане на користь стягувача.

З метою остаточного вирішення висвітленої проблеми, сукупність ризиків якої породжують в тому числі й корупційну складову та полягають: у можливості уникнення виконання судового рішення правонаступником боржника, не отримання фактичного стягнення правонаступнику стягувача, не стягнення виконавчого збору до державного бюджету, як наслідок, призводить до від-

криття нових судових процесів, що значним чином затягує виконання судових рішень, а в деяких випадках позбавляє подальшої перспективи та робить неможливим його фактичне виконання.

Доцільним і необхідним є прийняття змін, запропонованих Кабінетом Міністрів України у проекті Закону № 3609 від 05.06.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів», або включення до нових альтернативних законопроектів зміни в викладанні пункту 3 частини 1 статті 39 Закону № 1404-VIII у запропонованій редакції: смерті, оголошення померлим або визнання безвісно відсутнім стягувача чи боржника, припинення юридичної особи - сторони виконавчого провадження, якщо виконання її обов'язків чи вимог у виконавчому провадженні не допускає правонаступництва [7].

Література:

1. Конституція України. (Закон України). № 254к/96-ВР (1996). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 29.02.2024 р.)
2. Цивільний процесуальний кодекс України. (Кодекс України). № 1618-IV (2004). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20231231#Text> (дата звернення 29.02.2024 р.)
3. Справа «Глоба проти України» (Заява № 15729/07), Рішення Європейського суду з прав людини (2012). Вилучено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_911#Text (дата звернення: 29.02.2024 р.)
4. Про виконавче провадження. (Закон України). № 1404-VIII (2016) Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n166> (дата звернення 29.02.2024 р.)
5. Про виконавче провадження. (Закон України). № 1404-VIII (2016) Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n166> (дата звернення: 29.02.2024 р.)
6. Велика Палата Верховного Суду, 11 жовтня 2023, 523/2357/20 (Україна). Вилучено з <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114757808> (дата звернення: 29.02.2024 р.)
7. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів. (Законотворчість). (2020). Вилучено з <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/2700> (дата звернення: 29.02.2024 р.)

References:

1. Constitution of Ukraine. (Law of Ukraine). No. 254k/96-BP (1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Date of application 02/29/2024)
2. Civil Procedure Code of Ukraine. (Code of Ukraine). No. 1618-IV (2004). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20231231#Text> (Date of application 02/29/2024)
3. The case of «Globa v. Ukraine» (Application No. 15729/07), Judgment of the European Court of Human Rights (2012). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_911#Text (Date of application 02/29/2024)
4. About executive proceedings. (Law of Ukraine). No. 1404-VIII (2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n166> (Date of application 02/29/2024)
5. About executive proceedings. (Law of Ukraine). No. 1404-VIII (2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n166> (Date of application 02/29/2024)
6. Grand Chamber of the Supreme Court, October 11, 2023, 523/2357/20 (Ukraine). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114757808> (Date of application 02/29/2024)
7. Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Enforcement of Court Decisions and Decisions of Other Bodies. (Legislation). (2020). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/2700> (Date of application 02/29/2024)

Стаття надійшла до друку 16.03.2024 року

**РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІ-
СТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬ-
НІСТЬ**

УДК 342.734

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A19

**ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ДЕТЕКТИВНИХ ПО-
СЛУГ**

Чернетченко О.М.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: olenach@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4871>*

Микитенко О.Б.,

*здобувач магістерського рівня освіти
юридичного факультету
Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: MikitenkoOB@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4608-5567>*

**LEGAL NATURE OF THE CONTRACT FOR THE PROVISION OF
DETECTIVE SERVICES**

Chernetchenko O.M.,

*Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.),
Associate Professor of the Department of State Law Disciplines
Head of the Department of Theory and History of State and Law of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: olenach@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4871>*

Mykytenko O.B.,

*Master's degree student
of the Faculty of Law of
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: MikitenkoOB@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4608-5567>*

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми, юридичні особливості договору про надання детективних послуг. Охарактеризовано наукові думки та правове підґрунтя у вигляді договору про надання послуг з нахилом на цивільно-правовий аспект. Розкрито зміст істотних умов договору про надання детективних послуг та визначено мету даного договору. Доведено значимість основних юридичних принципів та понять, які лежать в основі цього виду договору, а також з'ясовано його специфіку в контексті правової системи. У роботі вказано,

що за правовою природою договір про надання детективних послуг є багатограним, про що свідчать різні підходи до визначення сутності та правового статусу договору про надання детективних послуг. Деталізовано сучасний стан наукової новизни договору про надання приватних детективних послуг. З'ясовано понятійно-категоріальний апарат та місце договору про надання детективних послуг з урахуванням міжнародного досвіду регулювання надання детективних послуг на договірних засадах. Встановлено, що інститут договірних правовідносин у сфері надання детективних послуг є новим феноменом для вітчизняного національного законодавства України і перебуває на стадії становлення. Зокрема, розглянуто питання самого оформлення, укладання, процесу виконання та визначення істотних умов, правових статусів сторін у зв'язку з останніми новинами щодо прийняття за основу законопроекту «про приватну детективну діяльність» у лютому 2021 року. Авторами було висвітлено міжнародний досвід запровадження легалізації договірних відносин з надання послуг приватними детективами та приватними детективними агентствами. Проаналізовано договірні засади здійснення приватними детективами певного спектру послуг, в залежності від правових умов країни укладання договору щодо надання послуг приватного детектива. Аргументовано необхідність визначення подальших перспектив договору про надання детективних послуг в Україні з подальшою легалізацією приватної детективної діяльності. Деталізовано практику укладання договору про надання детективних послуг як таку, що відбувається за рахунок актуальності детективних послуг і регуляції даних правовідносин через норми цивільного та договірного законодавства, міжнародних стандартів та законодавства про правовий статус фізичних осіб підприємців, юридичних осіб, які займаються підприємницькою діяльністю.

Ключові слова: приватна детективна діяльність, договір про надання детективних послуг, сторони договору, міжнародний досвід укладання договору про надання послуг приватного детектива, договірні правовідносини, правовий статус сторін договору, відповідальність за порушення умов договору.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 11.

Abstract. The article examines current issues and legal features of the contract for the provision of detective services. The author characterizes scientific opinions and legal basis in the form of a service contract with a focus on the civil law aspect. The author reveals the content of the essential terms of a detective services agreement and defines the purpose of this agreement. The author proves the importance of the basic legal principles and concepts underlying this type of contract and also clarifies its specifics in the context of the legal system. The author notes that by its legal nature, a detective services agreement is multifaceted, as evidenced by different approaches to determining the essence and legal status of a detective services agreement. The author details the current state of scientific novelty of a private detective services contract. The authors investigated the conceptual and categorical structure and place of a detective services contract with consideration of the international experience of regulating detective services provision on a contractual basis. It is established that the institute of contractual relationships in the field of detective services is a new phenomenon for the domestic national legislation of Ukraine and is at the stage of formation. In particular, issues of the design, conclusion, process of execution, and determination of essential terms, as well as the legal statuses of the parties, were raised in connection with the latest news on the adoption of the draft law «On Private Detective Activity» in February 2021. The authors highlighted the international experience of introducing the legalization of contractual relations for the provision of services by private detectives and private detective agencies. The author analyzes the contractual basis for the provision of a certain range of services by private detectives, depending on the legal conditions of the country of conclusion of the contract for the provision of private detective services. The author argues that it is necessary to determine the further prospects of the contract for the provision of detective services in Ukraine with further legalization of private detective activity. The author details the practice of concluding a contract for the provision of detective services as such, which occurs due to the relevance of detective services and regulation of these legal relations through the provisions of civil and contractual law, international standards, and legislation on the legal status of individual

entrepreneurs and legal entities engaged in entrepreneurial activity.

Keywords: *private detective activity, contract for the provision of detective services, parties to the contract, international experience in concluding a contract for the provision of private detective services, contractual legal relations, legal status of the parties to the contract, liability for breach of contract.*

Formulas: *0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.*

Постановка проблеми. До цивільно-правового інструментарію врегулювання правовідносин належать договори у сфері надання послуг. Новелою в цивільному законодавстві стали спроби актуалізувати регламентацію нового правового інституту – договору про надання детективних послуг. Однак, в умовах сучасності дуже мало наукових розробок та публікацій з акцентом на даний феномен договірної регулювання надання детективних послуг, лише порівняння з договором про надання послуг як основою. Практика укладання договорів про надання детективних послуг наразі зростає з чималою кількістю проблемних питань щодо можливостей приватних детективів, конкретизації предмету договору, відсутність чіткого правового статусу учасників договору про надання детективних послуг та чітко визначеної відповіді щодо прийняття виконання умов договору сторонами. Основною проблемою все ще лишається відсутність спеціального законодавства, яке мало б регулювати договірні правовідносини у сфері надання детективних послуг. Саме тому науковий аналіз правової природи договору про надання детективних послуг є досить аргументованим, адже необхідність цілком закономірна, враховуючи її спрямованість не лише на розширення інститутів договірної та зобов'язального галузей права, але й становить вагомий внесок у напрямок реформування та осучаснення договірної права України.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження правової природи договору про надання детективних послуг відзначається суспільно-правовою та законодавчою актуальністю в умовах сучасності в Україні. Детальна характеристика даного договірно-правового феномену зосереджує увагу законодавців та громадськості на найголовніших аспектах легалізації договірної характеру здійснення приватної

детективної діяльності та правового статусу приватних детективів їх агентств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Договір, як правова категорія був предметом дослідження у працях Волинської М. А., Даниленко С. К., Бичіна С., Вітвіцького С, Зайця А. та інших науковців ще з перших поданих законопроектів у 2015 та 2017 році. Слід зазначити, що проблемні питання договірної регулювання послуг, які надають приватні детективи в тій чи іншій формі були предметом дослідження низки вітчизняних і зарубіжних вчених. Науковці та юристи у сфері договірної права зацікавлені в подальшому дослідженні договору про надання детективних послуг, оскільки договірне регулювання правовідносин у сфері приватної детективної діяльності сприяє суспільно-корисній меті дотримання правопорядку та перешкоджання правопорушенням різних видів складності. До таких належать Сербін Я., Сукманова О., Іванець А. Легалізація приватної детективної діяльності має дуже давню історію та більшість спроб законопроектів, поданих до Верховної Ради України зазнавали поразки та вето Президента України. Лише у 2021 році було прийнято за основу законопроект, який досі стоїть в режимі очікування на розгляд. Наукові праці Пономарьова Т.С., Черкова В. О., Федорова О. Г. та Юрко С. С. підтверджують факт, що наукова думка у формулюванні і поданні законопроектів важить чимало з огляду на зміст. Отже, проблематика, що пов'язана з порядком укладання договору є актуальним напрямом у сфері наукових досліджень, а також для удосконалення законодавства.

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз правової природи договору про надання детективних послуг, розкриття правової основи надання послуг приватного детектива і сформулювати висновки щодо подальших перспектив розвитку та законо-

давчого регулювання в Україні договору про надання детективних послуг. Завданнями статті є деталізація особливостей правової природи договору про надання детективних послуг, дослідження сучасного стану наукової розробки договору про надання детективних послуг та міжнародного досвіду його регулювання чинним законодавством. Методами дослідження є загально-наукові, а саме теоретичні, як основа – діалектичний метод пізнання, метод аналізу, синтез, порівняльний метод, метод узагальнення та класифікації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ потребує становлення комплексного міжгалузевого інституту приватної детективної діяльності та його законодавчої і договірної регуляції. Спроби створення і реалізації законодавства про приватну детективну діяльність сягають історією ще початком 2012 року, коли до професій приватного детектива ставилися скептично, а основне законодавство, яке регулювало конституційні, цивільні, кримінальні, адміністративні та трудові правовідносини перебувало на стадії формування.

На думку науковців Волинська А.М., Француз А.Й., Заєць А.П., Пономарьова Т.С., Мотуз М., Семенишин М. О., Бесчастний В.М., Вітвіцький С.С. та багатьох інших договір про надання детективних послуг є феноменом договірного права, який має цивільно-правовий характер та специфічний предмет правового регулювання.

Науковці та дослідники сфери договірного регулювання приватної детективної діяльності акцентували свою увагу на різних підтемах, для прикладу:

- група дослідників міжнародного досвіду приватної детективної діяльності (Корчагіна А. М., Француз А. Й., Черков О. О., Волинська А. М.), що зумовлюється відсутністю правового регулювання даної сфери і необхідністю впровадження позитивного світового досвіду;

- група науковців, які розглядають проблематику приватної детективної (розшукової) діяльності в Україні у своїх наукових надбаннях (Шелухіна О. М., Юрко С. С., Франчук В. І.);

- група науковців, які розглядають надання детективних послуг (Пономарьова Т. С., Горовенко В. В., Франчук В. І., Евич О. С., Калаченкова К. О.) [10, с. 67].

Теоретичний аналіз договору про надання детективних послуг не може відбутися без законодавчого тлумачення поняття договору. Згідно ч. 1 ст. 626 Цивільного Кодексу України, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на зміну, створення чи припинення цивільних прав та обов'язків. Законодавче визначення поняття договору надає розуміння того факту, що термін має мультизначний характер, адже він є і правочином, і угодою, і зобов'язанням, і документом, сформованим за типовою формою договору та істотними умовами [2, с. 204].

Врахуймо той факт, що серйозні пропозиції законопроектів про приватну детективну діяльність з'явилися лише у 2015 та 2017 роках, але містили ряд спірних та неконкретизованих положень. Наприклад, згідно Законопроекту № 3726 від 13.04.2017 року, де звужений перелік повноважень та законопроекту № 3010 від 4.02.2020, де навпаки запропоновані розширені повноваження приватних детективів як суб'єктів приватної детективної діяльності, помітно ряд відмінностей у правах та обов'язках приватного детектива, що має визначатися у договорі [6, с. 5; 5].

Так, Французом А. Й. та Тригубом І. С. було доведено, що з метою успішної реалізації законодавства про приватну детективну діяльність необхідно створити потужне організаційно-методичне забезпечення, яке дозволить цілеспрямовано і методично проводити політику виконання даного законодавства, його розвитку та вдосконалення. Провідна роль в сучасних умовах відводиться контролю з боку держави за діяльністю приватних детективних і охоронних структур як специфічних суб'єктів попередження злочинів, які здійснюють профілактику і захист законних прав та інтересів особистості від протиправних посягань [11, с. 10].

Не менш цікавим є місце замовника послуг у договірних правовідносинах, для його правового статусу звернемося до Закону України «Про захист прав споживачів».

Цивільно-правовий статус споживача обумовлений його елементами: правами та обов'язками. Замовник послуг приватного детектива заслугове належну якість наданих послуг та обслуговування, захист своїх прав державою, необхідну доступну, достовірну та своєчасну інформацію державною мовою про послуги, її кількість, якість, асортимент її виконавця, обслуговування державною мовою та інші права визначені Основним законом та законодавством про права споживачів [1, с. 20; 3].

У сучасних законодавчих умовах варто визнати, що права споживача є більш врегульовані ніж права детектива чи детективного агентства. Згідно ЗУ «Про захист прав споживачів», споживачі під час оформлення замовлення послуг, які реалізуються на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на належну якість наданих послуг та обслуговування, право на відшкодування шкоди, завданих збитків, право на звернення до суду за захистом своїх прав [3].

Нехтувати зарубіжним досвідом приватної детективної діяльності теж не варто, наголошує Кузнецов В. Досвід багатьох зарубіжних країн, таких як Великобританія, Франція, Данія, Ізраїль, Іспанія, Канада, ФРН, Португалія, Італія та інші засвідчує перспективність взаємодії правоохоронних органів з представниками приватного сектору у вигляді приватних детективних агентств [7].

Семеншин М. О. та Бесчастний В. М. зазначають у своїй монографії, що країни, де основний акцент при законотворчій діяльності спрямований на судовий прецедент та судову практику з застосуванням норм міжнародного приватного права як рекомендаційних, а саме: Великобританія, США і Канада, прискіпливо ставляться до прав і свобод громадян у контексті процесу надавання детективних послуг, тому одним нормативним актом не обмежуються. Канадські законодавці вирішили, що продуктивніше та з меншим рівнем корупції буде врегулювати діяльність приватних детективних бюро шляхом видання нормативних актів, які будуть входити до складу законодавств провінцій [8, с. 109].

На нашу думку, вище зазначені факти ведуть до чіткого розуміння договору про надання детективних послуг як багатозначної домовленості детектива, детективного агентства з замовником послуг, при цьому обидві сторони договору можуть мати статуси юридичних осіб або фізичних осіб підприємців, щодо чітко обумовленого переліку юридичних послуг інформаційного характеру з відповідним оціненням та фінансуванням з боку клієнта та виконанням й інформуванням сторони з боку детектива як постачальника послуг.

Цілком конкретизоване тлумачення договору про надання детективних послуг запропонувала Пономарьова Т. С. у вигляді: термін «договір про надання приватних детективних послуг» зображується як форма договору про надання послуг, тільки доповнена суб'єктивним складом у вигляді приватного детективного агентства (підприємства), фінансовим зобов'язанням і деталізацією важливості ціни договору, у яку входять фактичні витрати для виконання договору, поширенням дії законодавства про приватну детективну діяльність та договірних засад на правовідносини, які створює договір між сторонами [9, с. 108]. Погоджуючись з думкою дослідниці Пономарьової Т. С. вважаємо, що договір про надання детективних послуг має розглядатися як домовленість сторін, правочин, договірне зобов'язання, правовідношення та відплатна угода цивільно-правового характеру.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо наступне: договір про надання детективних послуг у сучасних умовах привернув до себе увагу з усіх боків тому, що в умовах ринкових відносин відбувається поширення конкретної інформації щодо його існування та осучаснення. Даний договір має цивільно-правовий характер і спрямований на баланс між потребою споживача у послугі та конституційних правах, свободах і гарантіях суспільства з урахуванням нерегульованості питання приватної детективної діяльності в Україні. Сучасний стан наукової думки надав ґрунтовне поле для законодавчих розробок та пропозицій.

Література:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 січ. 2020 р., (ОФІЦ. ТЕКСТ), К. ПАЛИВОДА А. В., 2020. (Закон України). 76 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України, редакція від 03.09.2023 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2023. №40-44. 356 с.
3. Закон України «Про захист прав споживачів»: Закон України від 12 травня 1991 № 1023-XII: станом на 19 листопада 2022 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 30, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 22.11.2023).
4. Проект Закону « Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 28.12.2015 р. №3726 (автори народні депутати М. Паламарчук, А. Кожемякін, О. Продан, А. Терерук). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3726&skl=9 (дата звернення: 20.11.2023).
5. Проект Закону « Про приватну детективну (розшукову) діяльність» (автор – Всеукраїнська асоціація приватних детективів). Офіційний сайт Всеукраїнської Асоціації приватних детективів. URL: <http://aupd.org/http://aupd.org/zakon-2016-uapd/> (дата звернення: 24.10.2023).
6. Проект Закону України «Про приватну детективну діяльність» від 04.02.2020 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020. № 3010. 16 с.
7. Кузнецов В. Зарубіжний досвід здійснення приватної детективної діяльності. Резонанс. 2019. URL: <https://resonance.ua/zarubizhniy-dosvid-zdiysnennya-privat/> (дата звернення: 30.11.2023).
8. Детективна діяльність в механізмі запобігання злочинності: монографія /М. О. Семенишин, В. М. Бесчастний, С. С. Вітвіцький, С. О. Бичін, Є. С. Назимко. Київ : ВД «Дакор», 2020. 160 с.
9. Пономарьова Т. С. Договір про надання детективних послуг: проблеми правового регулювання. Вісник пенітенціарної асоціації України. № 1. 2018. 106-113 с.
10. Волинська А.М. Договір про надання детективних послуг.// А. М. Волинська, Демиденко М. В./ Дис. на здобуття к.н.ю. за спец. 12.00.03. НАВС. 2018. Київ. Україна. 223 с.
11. Француз. А. Й., Тригуб І. С. Удосконалення інституту приватних детективів в Україні. Legal Bulletin. №1. 2020. 9-13 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Constitution of Ukraine, (Official text), K. Palyvoda A.V., 2020. (Law of Ukraine) pp. 76.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), Civil Code of Ukraine, (Law of Ukraine), vol. 40-44, pp. 356.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine «On the protection of consumer rights», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (Accessed 22.11.2023).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Draft Law «On private detective (investigative) activities», available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3726&skl=9 (Accessed 20.11.2023).
5. The Ukrainian Association of Private Investigators (2016), Draft Law «On private detective (investigative) activities», available at: <http://aupd.org/http://aupd.org/zakon-2016-uapd/> (Accessed 24.10.2023).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Draft Law «On private detective activities», vol. № 3010. pp. 16.
7. Kuznetsov V. (2019) “Foreign experience of private detective activity”, Resonance, [Online], vol.8, available at: <https://resonance.ua/zarubizhniy-dosvid-zdiysnennya-privat/>(дата звернення: 30.11.2023).
8. Semenyshyn M. O., Beschastnyi V. M., Vitvitskyi S. S., Bychin S. O., Nazymko E. S. 2020, Detective activity in the mechanism of crime prevention: a monograph, «Dakor», Kyiv, Ukraine, pp. 160.
9. Ponomaryova T. S. (2018) Agreement for the provision of detective services: problems of legal regulation, Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine, vol. 1, pp. 106-113.
10. Volynska A. M. (2018), “Agreement for the provision of detective services”, Abstract of Ph.D. dissertation, Civil Law and Process, family law, private international law, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine pp. 223.
11. Frantsuz A. J., Trigub I. S. (2020) Improvement of the institute of private detectives in Ukraine, Legal Bulletin, vol. 1, pp. 13.

Стаття надійшла до друку 16.01.2024 року

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2024-11

Collection of scientific works
Збірник наукових праць

Legal Bulletin
Issue 1 (11)/ Випуск 1 (11)

Статті автора – матеріал, який відображає винятково точку зору автора. Редакція «Legal Bulletin» не відповідає за достовірність та тлумачення наведеної інформації і виконує винятково роль носія. Точка зору редакції журналу може не збігатися з точкою зору авторів статей.

The author's articles are material that exclusively reflects the author's point of view. The editorial office of «Legal Bulletin» is not responsible for the accuracy and interpretation of the given information and performs exclusively the role of a carrier. The point of view of the journal editors may not coincide with the point of view of the authors of the articles.

Підписано до друку 30.03.2024р. Формат 64x84/8.
Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура
Times New Roman. Ум. друк.
арк. 8,2. Наклад 100 прим.
Зам. 265.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру ДК № 613 від
25.09.2001р.

Надруковано департаментом поліграфії ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32 тел.: (044) 455-69-80,
e-mail: print@krok.edu.ua